МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Леся ПОЛІЩУК

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТА ГЕОГРАФІЯ НАЗВ ТРАДИЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА У ГОВІРКАХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Монографія

Умань
Візаві
2024

УДК 811.161.2'282.2(02)
П50

Рецензенти:

Семенюк Олег Анатолійович, доктор філологічних наук, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

Торчинський Михайло Миколайович, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології Хмельницького національного університету;

Шуляк Світлана Андріївна, доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Рекомендовано до друку вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тини (протокол № 9 від 31 січня 2024 року)

Поліщук Л. Б.

П50 Структурні компоненти та географія назв традиційного будівництва у говірках Східного Поділля : моногр. / Л. Б. Поліщук ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : Візаві, 2024. – 204 с.

ISBN 978-966-304-483-5

У монографії подано системний опис структурної організації будівельної лексики в східноподільських говірках, з’ясовано шляхи формування тематичної групи та ареалогію східноподільських говірок. Здійснений структурно-семантичний аналіз засвідчив, що тематична група традиційного будівництва є самостійним тематичним комплексом, що становить розгалужену й багатопланову систему, до складу якої входить декілька лексико-семантичних груп, і вирізняється своєрідною структурною організацією, специфікою взаємозв’язків між одиницями різних лексико-семантичних груп. З’ясовано, що загальна тенденція просторового розміщення лексем на позначення традиційного будівництва – суцільність ареалу східноподільських говірок із мозаїчними або острівними вкрапленнями та острівна мозаїка. Значна кількість острівних ареалів сконцентрована на півночі та півдні центральної частини досліджуваних говірок. Вивчено лексичні паралелі східноподільських назв традиційного будівництва та виділено й описано східноподільські вузьколокальні ізоглоси з акцентом на їхні специфічні ознаки.

Монографія розрахована на студентів-філологів, викладачів закладів вищої освіти, а також аспірантів та студентів відповідної спеціалізації.

УДК 811.161.2'282.2(02)

© Поліщук Л. Б., 2024

ЗМІСТ

Умовні скорочення.....**5**
ПЕРЕДМОВА **6**
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ **9**
1. 1. Принцип системності як провідний у вивченні лексики.....**9**
1. 2. Історія вивчення будівельної лексики **18**
Висновки до 1 розділу **36**
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СЕМАНТИКА БУДІВЕЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**39**
2.1. Назви будівельних матеріалів.....**39**
2.2. Назви процесів будівництва.....**72**
2.3. Назви інструментів будівельників **78**
2.4. Назви виконавців будівельних робіт **89**
2.5. Назви будівель та їх конструктивних частин.....**92**
2.5.1. Назви хати та її частин **92**
2.5.2. Назви господарських приміщень для утримування тварин..**107**
2.5.3. Назви підсобних господарських приміщень.....**115**
2.6. Назви малих архітектурних споруд **123**
2.7. Назви обрядів та пересторог, пов’язаних із будівництвом хати**140**
Висновки до 2 розділу **150**
ВИСНОВКИ.....**152**
ДЖЕРЕЛА **159**
ЛІТЕРАТУРА.....**166**
ДОДАТКИ……..……....**199**

Умовні скорочення

ВНП – всі населені пункти

ДО – диференційна ознака

ЛСГ – лексико-семантична група

ЛСМГ – лексико-семантична мікрогрупа

СУМ – словник української мови

ТГЛ – тематична група лексики

ПЕРЕДМОВА

Вивчення лексичного складу територіальних діалектів, репертуару тематичних і лексико-семантичних груп та географії номінативних одиниць залишається одним із актуальних завдань в українській лінгвістиці. Увага до всебічного вивчення лексики народних говорів, діалектних відмінностей між ними зумовлена низкою причин, серед яких і зацікавленість науковців матеріальною й духовною культурою свого народу, історією розвитку рідної мови.

З-поміж діалектних зон українського континууму одним із найменш досліджених залишається подільський говір, окресленню сучасних меж якого на матеріалі лексики присвячено праці Г. І. Мартинової, Т. М. Тищенко (подільсько-середньонаддніпрянська межа), Т. Г. Шевченка (подільсько-степове суміжжя), Н. П. Шеремети (південноволинсько-подільська межа), О. М. Жвавої (подільсько-буковинсько-наддністрянське суміжжя). Внутрішнє членування подільського говору з урахуванням лексико-семантичних, фонетичних, морфологічних особливостей здійснено в дисертаціях І. В. Гороф'янюк, Г. П. Краєвської (центральноподільські), Н. Д. Коваленко, А. М. Мединського (західноподільські), Г. Г. Березовської (східноподільські говірки).

Східноподільськими традиційно вважають говірки, які на півночі обмежуються ізоглосою по лінії від верхів'я р. Рось північніше м. Ставища до верхів'я р. Гнилий Тікич; зі сходу і півдня – від р. Гнилий Тікич по р. Синюха до р. Південний Буг у напрямку на

Ананьїв – Балту Одеської обл. – Чечельник Вінницької обл., на заході від Чечельника до верхів'я р. Рось.

Лексика східноподільського регіону досі не вивчена в повному обсязі. У східноподільській лексикографії системно представлено тематичні групи назв одягу, взуття і прикрас (Г. Г. Березовська), бджільництва та родильної обрядовості (Т. М. Тищенко). Ботанічна лексика окремих східноподільських говірок подана І. В. Гороф'янюк у матеріалах до Лексичного атласу української мови. Частково східноподільська лексика репрезентована в регіональних словниках П. С. Лисенка «Словник специфічної лексики правобережної Черкащини», Д. М. Брилінського «Словник подільських говірок», М. Т. Доленка «Словник діалектної лексики Вінниччини». Спорадично представлені лексеми різних тематичних груп у наукових студіях А. Д. Очеретного, говіркові особливості Східного Поділля подано в праці І. О. Варченка «До вивчення говіркових і топонімічних даних Східного Поділля».

Важливу роль в аналізі структури діалектів, визначенні діалектного членування мови загалом відіграє вивчення діалектної лексики за окремими тематичними групами лексики та лексико-семантичними групами з урахуванням усіх багатовимірних зв'язків та відношень, у яких перебуває лексема з іншими елементами системи.

Особливої значущості аналіз діалектних слів набуває тоді, коли мовні одиниці є виразниками регіональної культури і сприяють реконструкції історії культури народу загалом. Назви реалій будівництва містять не тільки лінгвістичну інформацію, а й дають уявлення про різні сторони життя й діяльності носіїв мови в

конкретному регіоні. В українській лінгвістиці будівельну лексику на матеріалі говірок різною мірою вивчали З. М. Бичко, Л. І. Дорошенко, О. М. Євтушок, Д. Тодер, Г. Ф. Шило. Як складник тематичних груп побутової і сільськогогосподарської лексику будівництва представлено в дослідженнях К. Д. Глуховцевої, Р. Л. Сердеги, Л. М. Тищенко. Лексикографічну фіксацію будівельної лексики Полісся презентує словник М. В. Никончука, лінгвогеографічну – «Атлас будівельної лексики Західного Полісся» О. М. Євтушка.

Вперше в українському мовознавстві здійснено системний опис будівельної лексики в східноподільському мовному ареалі, встановлено її генезу, виявлено зв'язок досліджуваної лексики з лексичними одиницями інших діалектних зон української мови, розширено емпіричну базу української діалектології.

Автор не претендує на те, що ця монографія дасть відповіді на усі запитання, які пов'язані з системним описом структурної організації будівельної лексики в східноподільських говірках та з'ясування шляхів формування тематичної групи й ареалогії східноподільських говірок. Це завдання радше для фундаментальної колективної праці або серії досліджень. Ми ж ставимо собі за мету висвітлити здебільшого лише ті проблеми, з якими довелося стикнутися особисто під час написання наукових розвідок і практичної діяльності в системі будівельної лексики сучасних говірок східноподільського ареалу української мови.

Водночас сподіваємося, що подана в монографії інформація, а також її аналіз та висновки автора прислужаться в лінгводидактиці

вищої школи, стануть у пригоді всім, зокрема під час викладання курсу української діалектології, спецкурсів і спецсемінарів.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Принцип системності як провідний у вивченні лексики

Методологічною засадою сучасної лексикології стало визнання системності лексичного складу мови, зумовлене усвідомленням мови як системи взаємопов'язаних частин та одиниць. Застосування принципу системності передбачає вивчення словникового складу та слова не самого по собі, а в усіх його зв'язках і відношеннях. Системний характер лексико-семантичного рівня мови є загальновизнаним у лінгвістиці, про що наголошував ще Л. В. Щерба: «Слова кожної мови формують систему… й зміни їх значень цілком зрозумілі лише всередині цієї системи» [246, с. 267]. Ідея про системний характер лексики більшою чи меншою мірою знаходила вияв у працях багатьох вітчизняних лінгвістів минулого століття й утвердилася завдяки працям П. Ю. Гриценка, Г. П. Клепікової, В. К. Павела, М. І. Толстого, О. М. Трубачова, Д. М. Шмельова та ін. Д. М. Шмельов зазначав, що найактуальнішим завданням сучасної лексикології є встановлення різноманітних системних відношень, що існують усередині будь-яких лексичних груп, а також виявлення тих об'єктивних показників, які об'єднують слова одне з одним [245, с. 14]. Г. А. Уфімцева виокремила три основні напрямки дослідження лексики як системи: 1) вивчення словникового складу за предметними групами; 2) дослідження смислової сторони мови за

понятійними і семантичними полями; 3) історико-семасіологічне вивчення лексико-семантичних груп однієї й тієї ж, або різних мов [227, с.18]. Лінгвісти окреслюють сутність лексики як системи, яка, на думку М. П. Кочергана, полягає: «1) у вивідності одних лексичних одиниць з інших, тобто в можливості тлумачення будь-якого слова іншими словами тієї самої мови; 2) у можливості опису всіх лексичних одиниць за допомогою обмеженого числа елементів – семантично найважливіших слів; 3) у системності й упорядкованості зафіксованого в лексиці об'єктивного світу» [131, с. 305], А. І. Кузнецова лексичною системою називає організовану множину взаємопов'язаних елементів, яка має три ознаки: множинність елементів; їх організованість; взаємопов'язаність [137, с. 118].

Одним із проявів системності лексичного складу є поділ лексики на тематичні та семантичні групи. Ф. П. Філін, розглядаючи лексико-семантичні і тематичні групи, зазначає, що вони різняться між собою. Об'єднання в лексико-семантичну групу, на думку лінгвіста, базується не тільки на класифікації позначуваних предметів і явищ, а головно на семантичній співвіднесеності всіх слів, що входять до неї. Лексико-семантичну групу Ф. П. Філін визнає продуктом законів і закономірностей розвитку лексико-семантичної системи мови, зумовленого ходом її історичного розвитку. Тематичну групу кваліфікує як об'єднання, основане тільки на класифікації самих предметів і явищ, і через те в тематичній групі ступінь смислового зв'язку слабший, ніж у лексико-семантичній. Елементам тематичної групи не властиві протиставлення, які є визначальними для семантичної групи. Тематична група є ширшою і її можна

представити як сукупність лексико-семантичних груп [230, с. 526, 528–529].

Л. А. Лисиченко стверджує, що системність лексичного складу сучасної мови виявляється в усіх її елементах: в організації тематичних лексичних груп, у структурі багатозначного слова, в наявності синонімічних, антонімічних та ін. зв’язків. Найвиразніше структурні елементи лексичного складу виявляються в мікросистемі багатозначного слова, з наявними в ній окремими лексико-семантичними варіантами та зв’язками з іншими елементами лексичної структури – синонімічними групами, антонімічними парами та ін. групами» [139, с. 12].

В. В. Німчук слушно зауважив, що факт системності лексичного ярусу ні в кого не викликає сумнівів, і зазначив, що специфічність лексичної системи полягає в тому, що вона охоплює величезну кількість підсистем, мікросистем, різного роду протиставлень, тисячі одиниць, кожна з яких має свою звукову та семантичну історію. Як специфіку лексичного рівня мови науковець визначає те, що його елементи, позначаючи предмети й явища, процеси, ознаки матеріального світу, поняття зі світу духовного й суспільного життя людини, у своєму існуванні і функціонуванні тісно пов’язані з долею відповідних денотатів. Водночас зміни в лексиці спричиняються й різними внутрішньомовними чинниками й міжмовними взаєминами. Системна пов’язаність елементів спостерігається в колі будь-якої лексико-семантичної групи слів, однак більш виразно вона проступає при вивченні макрогруп. Зв’язуючими ланками між ними є периферійні лексеми, які нерідко тяжіють водночас до різних груп.

В. В. Німчук наголошує на тому, що межі певних лексико-семантичних груп розпливчасті й окреслення їх відносне, бо одне й те ж слово може входити у ядрову частину двох груп. На думку дослідника, в лексико-семантичному арсеналі мови вичленовуються такі шари: 1) слова та значення, успадковані з мови, на ґрунті якої вона розвинулася; 2) слова та значення, що виникли внаслідок лексичної і семантичної деривації від успадкованих коренів та основ, семем; 3) прямі лексичні запозичення й кальки. Семантична структура лексеми може доповнюватися словотвірними семами, що вказують на відношення семем до розміру позначуваного предмета, до його суб'єктивної оцінки, до інтенсивності виявлення ознаки, до характеру перебігу дії, до її напрямку, вихідних і завершальних моментів [159].

У сучасних лексикологічних дослідженнях ідея системності лексичного складу знаходить подальше утвердження і розвиток. Дослідниця Н. Г. Іщенко стверджує, що аналіз змістової сторони слова, його лексичного значення, компонентів останнього, які беруть участь в організації певних відношень між словами в системі мови, функцій слова в мові, і вживання в мовленні, є можливим тільки в контексті системних відношень, які роблять цей аналіз достатньо об'єктивним і науково обґрунтованим. Тому одним із найважливіших проявів системності лексики є принципова можливість послідовно описати словниковий склад шляхом перерозподілу його одиниць за семантичними полями, класами слів зі спільним значенням. Увесь словниковий склад поділяється на великі класи слів, потім на підкласи, на лексико-семантичні групи [109, с. 4].

Н. В. Сніжко вважає, що сучасні системні дослідження лексики зосереджені навколо таких актуальних проблем: 1) визначення чинників природної систематизації лексики та з'ясування особливостей того, як «мова членує світ і як вона представляє його»; 2) моделювання лексико-семантичної системи у вигляді ієрархічно організованого об'єднання семантичних (понятєвих) полів, що перетинаються й визначають мову як простір, у якому люди формують свої ідеї; 3) з'ясування співвідношення базового та найвищого рівнів узагальнення семантики і їх ролі в упорядкуванні лексичного складу мови; 4) побудова мовної картини світу як репрезентанта універсальних та національних особливостей освоєння світу мовцями; 5) відображення результатів системного дослідження лексики словниками різного типу [197, с. 532].

Принцип системного вивчення лексичного складу поширився і на діалектологічні дослідження. Він був застосований у працях О. Й. Блінової [17], Ф. П. Сорокалєтова [200; 201], Н. А. Лук'янової [140], О. М. Мораховської [152; 153]. Здійснивши докладний аналіз напрацювань вітчизняних та зарубіжних науковців, в українській лінгвістиці системний підхід до вивчення діалектної лексики обґрунтував П. Ю. Гриценко. Поділяючи думку Ф. П. Сороколєтова про те, що системний підхід до діалектної лексики виключає поділ на діалектизми й загальномовну лексику, П. Ю. Гриценко переконує, що лексика говірки, як і літературної мови, становить організовану сукупність елементів, пов'язаних між собою усталеними на будь-якому синхронному зрізі відношеннями, лексика говірки – окремої діалектної мікросистеми – незалежно від ареальних характеристик та

взаємовідношень із лексикою літературної мови з функціонального погляду становить єдину систему. П. Ю. Гриценко розцінює діалектну лексику як самодостатній об'єкт у системі мовознавчих досліджень і зазначає, що спільним у роботі багатьох авторитетних науковців став принцип дослідження цілісних фрагментів системи, діалектного слова як елемента системи [55; с. 5,11; 52; с. 9–10].

Т. О. Ястремська слушно зауважує, що «переорієнтацію досліджень від аналізу діалектизмів як основного й часто єдиного об'єкта пізнання до вивчення говірок як цілісних систем зумовила саме системна проекція діалектних свідчень», і переконує, що діалектні одиниці потребують дослідження в межах парадигми чи кількох парадигм, мікросистем різної величини. Системний аналіз наповнює іншим змістом просторову проекцію лексики й дає змогу виявити ступінь регулярності діалектних явищ, характерні способи й засоби номінації в межах лексико-семантичних парадигм, окреслити продуктивні й непродуктивні типи, а також виявити мотиваційні ознаки й мотиви номінації. Узагальнюючи ідеї, висловлені лінгвістами, Т. О. Ястремська окреслює коло завдань, необхідних для реалізації системного підходу до вивчення діалектної лексики, серед яких найважливішими є: 1) вияв якнайповнішого набору лексем і їх структурної організації в межах мікропарадигм; 2) аналіз семантики лексем у лексичних мікросистемах – тематичних і лексико-семантичних групах; 3) дослідження системних відношень – парадигматичних, синтагматичних, які виявляються в контексті. Мовознавець акцентує на тому, що вчені визначають ще й епідигматичні відношення, що фіксують деривaційні та мотиваційні

зв’язки слів: у площинах смислових асоціацій (семантична мотивація) і словотвірних уподібнень (словотвірна мотивація) [248, с.7–9].

Теоретичні аспекти вивчення діалектної лексики порушував З. М. Бичко. Лінгвіст підтримує принцип системного вивчення лексики говірок і вважає важливою проблему з’ясування джерел її походження, відношення до лексики інших говірок, бо діалектна лексика одного говору, на переконання науковця, не становить герметично замкненої сфери, а ті чи ті лексеми побутують не лише в контактних говірках, а й в інших говорах української мови. Системний підхід до говірок як до об’єкта вивчення дозволяє з’ясувати відношення між окремими діалектними системами та діалектними зонами, виявити етапи розвитку мовних явищ, їх послідовність і хронологічні межі [14, с.7–8].

Нині більшість лінгвістів переконані, що найвиразнішим проявом системності лексики є об’єднання слів у тематичні групи. П. Ю. Гриценко констатує, що в українській лінгвістиці усталилась традиція вивчення тематичних груп лексики як таких типів об’єднань, у яких реалізовано семантичні зв’язки. Опис лексики за тематичними групами здійснюється з урахуванням багатопланових системних зв’язків кожної окремої лексеми. Поділ лексики говірки на ТГЛ зумовлений насамперед усталеною сегментацією позамовного простору, яка існує у свідомості діалектоносіїв. Практична цінність сегментації лексичної системи на тематичні чи лексико-семантичні групи виявляється в тому, що неозора сукупність лексики говірки вкладається у береги, стає доступною для опису як цілість, яку можна

подати як структурно упорядковану, зробити придатною для аналізу [52, с. 9–10].

П. Ю. Гриценко обґрунтував і описав методику компонентного аналізу при вивченні семантичної структури лексики говорів. Особливо результативним, доводить учений, цей метод є в ареальному плані, бо типовим ареальним протиставленням лексем є відмінність набору елементів семантичної структури, яка виявляється лише при чіткому розмежуванні компонентів структури. Приймаючи сему як найменшу одиницю семантичної структури, її визначають у парадигмі за допомогою диференційної ознаки, за якою протиставляються семи-опозити. Вияв структурної організації сем у межах цілості можливий лише завдяки з'ясуванню парадигматичних зв'язків і відношень лексем у межах лексико-семантичної спільності, який доповнено аналізом синтагматичних відношень лексем у мовленні. Саме системна проекція діалектних свідчень останнім часом зумовила переорієнтацію діалектологічних досліджень від розгляду діалектизмів як основного (часто – єдиного) об'єкта пізнання до вивчення цілісної системи говірки або діалектної мови. Системний підхід до говірок як об'єкта дослідження дозволяє розв'язувати головні завдання лінгвогеографії: з'ясовувати відношення між окремими діалектними системами та діалектними зонами, виявляти з більшою мірою достовірності етапи розвитку мовних явищ, їх послідовність і хронологічні межі [55, с. 22].

Передумовою дослідження діалектного слова є формування надійного й значного за обсягом корпусу лексики з її точними семантичними характеристиками, що вимагає тривалих спостережень

над живим мовленням. Українська діалектологія має потужний арсенал наукових досліджень, у яких представлено опис різноманітних тематичних груп діалектної лексики на матеріалі багатьох говірок. Серед них вирізняються праці Г. Л. Аркушина, Г. Г. Березовської, Г. Ф. Вешторт, З. Т. Ганудель, К. Д. Глуховцевої, Г. І. Гримашевич, Л. І. Дорошенко, О. М. Євтушка, Н. Б. Клименко Г. О. Козачук, В. М. Куриленка, В. В. Лєснової, Г. І. Мартинової, М. В. Никончука, О. М. Никончука, Н. І. Пашкової, І. В. Сабадоша, Р. Л. Сердеги, Т. П. Терновської, Т. М. Тищенко, Л. М. Тищенко, Є. Д. Турчин, Л. Д. Фроляк, Н. В. Хобзей, В. П. Шеремети, Т. В. Щербини, Т. О. Ястремської та інших дослідників, які здійснили опис і системний аналіз окремих шарів української діалектної лексики (побутової, будівельної, транспортної, мисливської, сільськогосподарської, ковальської, побутової, що охоплює назви меблів та інших хатніх речей, назви посуду й кухонного начиння, назви одягу, взуття, прикрас, головних уборів, назви їжі, напоїв тощо, ботанічної, міфологічної, тваринницької та ін.).

Реалізувати засади системності у вивченні лексики й семантики діалектних мікросистем можна за допомогою моделювання як методики та процесу дослідження мовних явищ. Дослідники-діалектологи констатують, що моделювання фрагментів діалектної мови дозволяє виявити специфічні риси обстежуваних об’єктів, точно й докладно описати однорідний матеріал різних говірок у зіставному аспекті, виявити ступінь диференціації / інтеграції досліджуваних діалектних систем [102, с. 3].

У діалектології простежується й тенденція використання історико-географічного підходу до вивчення лексики говірок. Так, ще В. С. Ващенко висловлював думку про необхідність аналізу діалектної лексики з погляду її історії та географії, оскільки «діалектне слово саме тим і відрізняється від літературно-нормативного, що воно позбавлене стійкої форми, не регулюється у своєму значенні, не може вважатися однаково сприйнятим у межах розселення певної етнографічної одиниці. Зміна слова, обростання його новими формально-семантичними варіантами тощо – усе це помітно стимулюється зрушенням, розширенням або звуженням географічних меж його вживання» [24, с. 3–4]. Декларує використання такого підходу й З. М. Бичко: «Підтримуємо думку мовознавців, які вважають за потрібне досліджувати лексику й семантику, як і будь-який інший мовний рівень, у двох аспектах – синхронному й діахронному. З'ясування мовно-історичних змін та етимології лексики … говірок, безперечно, дасть цінний матеріал для подальших досліджень [14, с. 8].

Отже, одним із першочергових завдань сучасної української діалектології є системне вивчення окремих тематичних груп лексики, з'ясування семантики та географії лексики на всій етномовній території або на частині цієї території, визначення діалектного членування мови в цілому.

1.2. Історія вивчення будівельної лексики

Будівельна лексика неодноразово потрапляла до кола наукових зацікавлень українських мовознавців. Насамперед відзначимо, що вона була об'єктом вивчення в історичній лексикології (Н. В. Білан, Р. О. Гринько, І. М. Керницький, І. П. Чепіга, І. Б. Царалунга).

І. М. Керницький присвятив наукову розвідку назвам приміщень в українських пам'ятках XVI – XVII ст. і простежив, які з виявлених назв у зазначений хронологічний період були успадковані зі староруської доби, а які виникли вже на українському ґрунті з появою відповідних реалій. Науковець розглядає також історичну перспективу задокументованих пам'ятками назв та семантику лексем словотвірного гнізда із коренем *буд*-, що увійшов із лексемою *будованя*, засвоєною з німецької мови через польське посередництво. Найменування споруд дослідник поділив на мікрогрупи, серед яких виокремив назви на позначення житла, включаючи назви постійного помешкання й тимчасового. За спостереженням ученого, в пам'ятках наявні номінації споруд за матеріалом виготовлення, розмірами, назви розкішного будинку, будинків сільського й міського типів. У цій же групі виокремлено мікрогрупу найменувань прибудов; назв окремих житлових кімнат, кухні, кімнати для випікання хліба, для купання або миття, кімнат залежно від призначення, курної хати, кімнат, призначених для челяді. Дослідник розглянув назви сільськогосподарських будівель: для зберігання збіжжя в снопах, для зберігання сіна, для зберігання продуктів харчування, для зберігання продуктів, підвальні приміщення, назви приміщень для худоби, виявив окремі номінації залежно від того, які тварини в них

перебували (коні, рогата худоба тощо), а також розглянув назви приміщень громадського користування і призначення [113, с. 5–19].

Будівельній лексиці писемних пам’яток присвятила увагу І. П. Чепіга. У статті «Будівельна лексика староукраїнської мови» мовознавець аналізує лексику на позначення процесів спорудження: назви процесів початку будівництва, спорудження з каменю або цегли, покриття дахом, первинної обробки деревини, представлену дієсловами та віддієслівними іменниками. Дослідниця виявила узагальнені назви діячів, що займаються спорудженням, та агентиви на позначення осіб вузької спеціалізації в будівництві. У статті наведено найменування різноманітного будівельного матеріалу з дерева, різновиди якого позначено словосполученнями, лексеми на позначення матеріалу для покрівельних потреб. І. П. Чепіга зазначила, що будівельна лексика як мікросистема виробничої лексики тісно пов’язана з розвитком продуктивних сил суспільства, а тому відзначається певною мобільністю. Вона також акцентує й на тому, що будівельна лексика зазнала впливу з боку інших мов, унаслідок чого деякі традиційні слова давньоруського походження вийшли з ужитку, інші лексеми втратили конкретні спеціалізовані значення в літературному вжиткові і зберігають їх лише в говорах. Специфічну групу становлять німецькі слова, засвоєні через польське посередництво [232]. В окремій розвідці І. П. Чепіга розглянула історію формування лексики на позначення гідроспоруд [233].

Спробу реконструкції аналізованої тематичної групи здійснено в академічному виданні «Історія української мови. Лексика і фразеологія». На підставі експлікованих із пам’яток писемності

лексичних одиниць виокремлено найменування жител, серед яких засвідчено загальні назви, а також ряд видових, що передають відношення мешканців до житла. Дослідники акцентують увагу на специфіці засвоєння лексичних одиниць, відомих у попередні століття, особливостях представлення у творах різних жанрів. У названій праці зазначено, що у XVI – XVII ст. з'являються назви житлових приміщень за матеріалом, виділено тематичну підгрупу на позначення типів приміщень у середині хати, також хатніх забудов та їх частин, частини інтер'єру, представлено назви на позначення структурних елементів будівлі: основних деталей і допоміжних частин дверей та вікон; розглянуто найменування надвірних споруд і забудов, що характеризували побут селянства, подано низку назв приміщень, у яких зберігали хліб у снопах, зерно, продукти харчування, хатнє збіжжя, приміщень для худоби, предметів, що характеризують частини двору, назви забудов на прилеглих територіях. На діахронному зрізі дослідники простежили спеціалізацію давніх слов'янських слів, розширення семантичного обсягу та встановили, що в цій групі наявні запозичення з польської, чеської, німецької мов [108, с. 406–413].

Будівельній лексиці в діахронії кілька публікацій присвятив Р. О. Гринько [46–49]. Дослідник виявив у пам'ятках писемності назви будівель і їх частин, майстрів-будівничих, пристроїв і знарядь будівництва, будівельного матеріалу, процесів будування. На підставі проаналізованого матеріалу автор робить висновок про те, що основна частина назв житлових споруд успадкована українською мовою з праслов'янської і давньоруської мов, незначними є

запозичення з польської, румунської, німецької мов. Переважна більшість слів збереглася в українській мові до сучасного періоду [46, с. 24].

Н. В. Білан розглянула архітектурно-будівельну лексику української мови в писемних пам'ятках і лексикографічних працях кінця XVI – початку XVII ст. Розвідка цікава тим, що автор виявила назви на позначення процесу планування і зведення будівель, на позначення частин будинку, які виготовляються з каменю, теслярську лексику [16].

Лексику на позначення помешкань на матеріалі Житомирських актових книг кінця XVI – початку XVII ст. розглянула І. Б. Царалунга, виявивши питому та запозичену лексику, застарілі, діалектні слова. Дослідниця констатує, що в обраних для дослідження пам'ятках зафіксовано назви житлових будинків шляхтичів (домъ, будынокъ, изба), помешкань поліських селян (халупа, хата, хижа), кімнат (свєтлиця, сѣни, кґанок), інших елементів будівель (двєри, окна, стѣны), лексеми на позначення господарських приміщень: для зберігання реманенту та іншого майна (комора, клєть, клуня), для утримання худоби (стаиня, обора, садзъ), для зберігання та обробітку збіжжя (гумно, спижарня), лексика зі значенням «загорожа, паркан», а також назви елементів цих споруд. Крім того, І. Б. Царалунга простежує подальшу перспективу аналізованих лексем, вказуючи, які функціонують у сучасній українській літературній мові чи збереглися в діалектах [231].

Огляд праць, виконаних на матеріалі писемних пам'яток, засвідчує, що будівельна лексика була складним структурним

утворенням, включала багато лексико-семантичних мікрогруп, назв будівель, назв частини будівель, назви процесів будівництва, технік будівництва, будівельних матеріалів та інструментів, будівельних конструкцій, осіб, які займаються будівництвом, що дає підстави виокремити такі мікрогрупи й на синхронному зрізі. Дані історичних досліджень дають цікавий матеріал для зіставлень на сучасному рівні, для з'ясування генези лексичних одиниць, що входять до тематичної групи будівельної лексики.

Лексику сучасного періоду, пов'язану із будівництвом, на матеріалі говірок різною мірою вивчали З. М. Бичко, Л. І. Дорошенко, К. Д. Глуховцева, О. М. Євтушок, Р. Л. Сердега, Л. М. Тищенко, Д. Тодер. Дослідники вказують, що лексика будівництва об'єднує багато лексико-семантичних груп і дрібніших семантичних парадигм чи полів. Вона пов'язана з тематичними групами «меблі», «хатні речі», «сільськогосподарська лексика». З. М. Бичко доводить, що головними зв'язками в ній є відношення гетеронімії, гіперонімії, мотивації, семантичної опозиції [5].

В українській діалектології будівельну лексику вивчали як сегмент сільськогосподарської. В. І. Пілецький у наддністрянських говірках зафіксував: 1) назви будівель для худоби і птиці; 2) назви приміщень для сільськогосподарського інвентаря; 3) назви будівель для зберігання продуктів землеробства; 4) назви інших приміщень [174].

Дослідниця східнослобожанських говірок К. Д. Глуховцева в дисертації розглядає такі групи: 1) назви місця, де є хата з господарськими приміщеннями; 2) найменування будівель для

утримання худоби; 3) назви приміщень для зерна, снопів, соломи, полови; 4) найменування погреба; 5) назви приміщень для дров; 6) назви колодязів та їх частин; 7) назви загорожі [28, с. 9]. Окрему розвідку К. Д. Глуховцева присвятила вивченню динаміки складу назв господарських приміщень у східнослобожанських говірках. Дослідниця акцентує на тому, що структурно-семантична організація та географія назв житлових та господарських приміщень досліджена недостатньо, бо відсутній фактичний матеріал з багатьох регіонів України, включно і з Поділля. За спостереженнями К. Д. Глуховцевої, лексико-семантичну групу на позначення надвірних приміщень для свійських тварин утворюють лексеми, які репрезентують сім сем: ‘загальна назва’, ‘приміщення для корів’, ’загорода для великої рогатої худоби дома чи в полі’, ‘приміщення для коней’, ‘приміщення для волів’, ‘приміщення для свиней’, ‘приміщення для овець’, а для реалізації кожної із сем використовуються ряди лексем, тісно семантично, структурно й мотиваційно пов’язаних між собою [29, сс. 177, 185].

Будівельну лексику як фрагмент побутової розглянула Л. М. Тищенко. Предметом дослідження стала лексико-семантична група назв внутрішнього впорядкування житлових приміщень говірок Південної Слобожанщини, що належить до стійких шарів діалектної лексики, а тому є надійним джерелом інформації для синхронних і діахронних досліджень.

Л. М. Тищенко здійснила опис структурної організації лексико-семантичної групи назв внутрішнього впорядкування житлових приміщень у південнослобожанських говірках; з’ясувала зв’язок цієї

лексичної групи з відповідниками в суміжних східнослобожанських говірках та інших українських говорах; визначила динаміку досліджуваної південнослобожанської лексики впродовж XX століття, зіставивши сучасні діалектні назви з їхніми відповідниками, зафіксованими в етнографічних і лексикографічних працях кінця XIX – початку XX століття. Дослідниця встановила, що лексико-семантична група назв внутрішнього впорядкування житлових приміщень представлена кількома семами: 1) ‘окреме приміщення в квартирі, будинку для проживання в ньому (загальна назва)’; 2) ‘гарно прибрана, парадна кімната в будинку’; 3) ‘кухня в квартирі’; 4) ‘кімната, у якій споживають їжу’; 5) ‘неопалюване невелике приміщення в житловому будинку або окрема прибудова біля хати для зберігання їстівних припасів, різних речей’; 6)‘передня кімната в сучасному будинку’; 7) ‘сіни’ [208, с. 39–40]. Нею також детально проаналізовано лексичну реалізацію семи ‘бічна стіна хати’ в південнослобожанських говірках та здійснено комплексний аналіз зафіксованої в обстеженому ареалі лексики в синхронному та діахронному аспектах, з’ясовано відношення зазначених південнослобожанських назв з відповідниками в сусідніх говорах та мовах, простежено динаміку цієї групи лексики впродовж останнього століття [209, с. 130–135]. Будівельна лексика слугувала дослідниці і для вивчення тенденцій у формуванні ареалів південнослобожанських говірок.

На матеріалі говірок центральної Слобожанщини лексику будівництва як сегмент сільськогосподарської вивчав Р. Л. Сердега. Відповідно до окреслених дослідником завдань у монографії

проаналізовано тільки назви господарських приміщень. Автор робить висновок про складну структурну організацію цієї групи й виокремлює мікрогрупи, що включають 1) назви місця, де є хата з господарськими будівлями; 2) найменування приміщень для худоби і птиці; 3) назви будівель для зберігання зерна, снопів, полови, соломи; 4) найменування приміщень для сіна; 5) назви приміщень для зберігання їстівних припасів і різних речей; 6) найменування приміщень для дров; 7) назви будівель для зберігання сільськогосподарського реманенту й різних матеріалів; 8) найменування загорожі для свійських тварин; 9) назви будівель для обробляння врожаю; 10) найменування інших господарських приміщень (куреня для сторожа на баштані чи пасіці; літньої кухні чи печі на дворі; теплиці тощо) [194, с. 127–138].

Предметом розгляду в українській діалектології була будівельна лексика українських говорів Закарпаття. Її дослідник Д. Д. Тодер констатував, що будівельна лексика є дуже давньою та неоднорідною за складом та походженням, формувалася упродовж багатьох століть і відображає тривалу еволюцію житла від примітивного до раціонального та найкраще естетично оформленого. Д. Д. Тодер включає до складу будівельної лексики номенклатуру будівельних матеріалів, інструментів і знарядь, житлових і господарських приміщень та їх елементів, процесів будівництва, фахівців із будівельної справи тощо. Він слушно зауважив, що значна частина будівельної лексики під впливом літературної норми зазнає змін, частина її виходить з ужитку і безслідно зникає, тому що не фіксується джерелами [223, с. 63–67]. Будівельна лексика в

західноукраїнських говорах представлена в студіях Г. Ф. Шила [242; 243].

Народній будівельній термінології західнополіського регіону присвятив наукову розвідку О. М. Євтушок. Результатом спостереження дослідника стали висновки про те, що до названої групи лексики активно входять літературні елементи. Говіркові варіанти західнополіських назв сільського будівництва є лексико-семантичними, фонетичними та морфологічними дублетами й частково взаємозамінні. У більшості регіонів, що прилягають до міських центрів, чимало назв збігаються з нормою сучасної української літературної мови. У західнополіських говірках автор зафіксував лексеми, які передають додаткові розрізнювальні семантичні ознаки реалій. Дослідник зауважив, що в результаті взаємодії діалектної і літературної лексики цілісне значення нормативного двослівного сполучення замінює один говірковий елемент (здебільшого іменник): *велика хата – хатище*, *стара хата – халупа*, *цегляний димар – головка*, *маленький припічок – примурок*, *необпалена цегла – сирівка* тощо. О. М. Євтушок виявив говіркові назви, пов’язані з сільським будівництвом, утворені за допомогою суфіксів і префіксів, які в літературній мові вживаються з іншим значенням або й зовсім у ній відсутні [93–97].

Тематична група лексики на позначення понять будівництва стала об’єктом ареалогічних досліджень. О. М. Євтушок на її матеріалі виділив основні типи лексичних і словотвірних ареалів західнополіського говору і простежив їх співвідношення з іншими діалектними масивами. Дослідник зазначив, що значна частина

ареалів будівельної лексики виявляє самостійність, вони не накладаються на інші ареали, відповідно багато ізолекс та ізосем не піддаються типології, не творять пучків ізоглос. Вагомим результатом ареалогічних досліджень О. М. Євтушка став «Атлас будівельної лексики Західного Полісся» [94].

На матеріалі лексики традиційного сільського будівництва Л. І. Дорошенко дослідила ареалогію східнополіського діалекту та запропонувала нову класифікацію досліджуваного ареалу на підставі вперше створеного регіонального лексичного атласу окремої тематичної групи лексики. У дисертації автор за даними будівельної лексики з'ясувала відношення внутрішньосхіднополіської діалектної диференціації до діалектного членування цього ареалу, здійсненого за фонетичними та морфологічними рисами, докладно розглянула контактні й дистантні зв'язки східнополіського діалекту з іншими говорами східнослов'янського континууму в межах лексики, що відбиває традиційне сільське будівництво [84; 85].

Як сегмент побутової лексики назви на позначення господарських приміщень вивчала в говірках Підгаєччини О. Новіцька [161]. За цією мікрогрупою, на думку дослідниці, можна простежити один зі шляхів архаїзації словникового складу мови у зв'язку із зникненням реалій, позначуваних певними словами. Водночас вона зауважила, що в будівельній лексиці зростає кількість нових найменувань, а це дозволяє виділити й зафіксувати інноваційні елементи досліджуваної тематичної групи на визначеній території. У розвідці акцентовано, що тематична група лексики «назв господарських приміщень» має складну внутрішню структуру, її

складовими є лексико-семантичні групи, компоненти яких об’єднані на підставі спільної семантики лексем, належних до тематичної групи. Для виявлення семантики лексем дослідниця застосувала лінгво-етнічну наддіалектну сітку-модель: приміщення для тварин (корів, коней, овець, кіз, свиней, птиці), приміщення для зберігання продуктів харчування (овочів, фруктів, консервованих і засолених продуктів), приміщення для зберігання зерна (пшениці, вівса, ячменю, кукурудзи), приміщення для зберігання соломи, приміщення для зберігання снопів. Усі назви протиставляються багатьма диференційними ознаками: ‘матеріал для побудови’: ‘цегла’ – ‘камінь’ – ‘дерево’; ‘призначення приміщень’: ‘для корів’ – ‘для птиці’ – ‘для овець’– ‘для коней’ – ‘для зберігання продуктів харчування’ – ‘для зберігання зерна’ – ‘для зберігання соломи, сіна, снопів’ – ‘для зберігання кукурудзи’; ‘часом використання’: ‘літні’ – ‘зимові’. Ураховуючи основні ознаки денотатів, що вказують на функцію, форму, матеріал, суміжність порівнюваних реалій, у складі тематичної групи лексики назв господарських споруд О. Новіцькою було виділено такі лексико-семантичні групи та поодинокі лексеми, що не входять до складу жодної лексико-семантичної групи: 1) загальні назви приміщень; 2) назви приміщень для свійських тварин; 3) назви приміщень для зберігання зерна, снопів, полови, соломи; 4) назви приміщень для зберігання продуктів харчування. Тематичний комплекс назв приміщень дослідниця характеризує як складну, розгалужену систему лексико-семантичних груп та окремих лексем поза цими групами [161, с. 73].

Дослідження, присвячені будівельній лексиці говірок, поповнила розвідка Д. А. Ігнатенко, у якій описано динаміку назв житлового комплексу в українських говірках на півночі Молдови. На підставі зібраного матеріалу дослідниця виокремила групи лексики на позначення житлово-господарського комплексу, елементів будівництва, найменування приміщень у селянській споруді, найменування опалювальних споруд та їхніх частин, найменування господарських будівель. Д. А. Ігнатенко акцентує увагу на поступовій архаїзації й відповідно зникненні з обігу багатьох лексем, особливо на позначення будівельних матеріалів, у зв'язку з модернізацією побудови житла, поширенням нових традицій житлового дизайну, які залишаються лише в мовленні інформаторів старшого покоління [107, с. 209].

У вітчизняній лінгвістиці об'єктом різноаспектного вивчення була будівельна лексика Поліського регіону. Українська діалектна лексика будівництва презентована в книзі «Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря», виданій у Москві в 1968, де було вміщено розвідку «Полесская строительная терминология (Хата и хозяйственные постройки)» Н. Кореня та М. Шушкевича [127]. У цій праці представлено матеріал у вигляді словникових статей. Укладачі реєструють загальні і конкретні назви будівель; житла, приміщень для зберігання зерна; приміщень для тварин; приміщень для зберігання різноманітних господарських предметів (возів, реманенту, знарядь праці); частини приміщень у середині хати; будівельних, покрівельних, оздоблювальних матеріалів, огорож, елементів будівельних конструкцій: стелі, даху,

стін, вікон, ґанку; засобів кріплення і поєднання будівельних частин; будівельних інструментів, технік будівництва. Чимало зафіксовано різних найменувань будівельного матеріалу з деревини, диференційованих відповідно до призначення, що зумовлює модифікації довжини і форми, напр., *довгаль, доска, дощатка, бревно, балка.* Наведений матеріал є цінним для проведення зіставлень із досліджуваними говірками. Згодом у білоруському виданні «Лексика Палесся у прасторы і часе» І. Лучиць-Федорець опублікував матеріал «Будаунічая тэрміналогія» [141]. Вагомим внеском у вивчення аналізованої лексики стала праця М. В. і О. М. Никончуків «Будівельна лексика Правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов» [155].

Принагідно, вивчаючи мову латинського трактату, лексики будівництва торкалася Л. Олійник і визначила, що до власне будівельної лексики належать: 1) найменування будівель, окремих приміщень, їхніх конструктивних елементів; 2) найменування дій, виробничих процесів та операцій, пов'язаних із будівництвом; 3) найменування осіб за професією – фахівців будівництва й архітектури; 4) найменування будівельних пристроїв, знарядь, приладів, механізмів; 5) найменування будівельних матеріалів та виробів [162].

Будівельну лексику як сегмент галузевої терміносистеми сучасної української літературної мови вивчала Л. Б. Думанська й подала загальну характеристику процесів формування та розвитку української термінології будівництва. Дослідниця розглянула архітектурні номінації, назви фортифікаційних споруд, будівельних

матеріалів, виробів, конструкцій і деталей та дійшла висновку, що з погляду генези в термінології будівництва домінують терміни, утворені на питомому ґрунті, але значне місце в ній посідає запозичена лексика [89, с. 54–58].

Сучасна термінолексика будівельної індустрії стала об'єктом наукових зацікавлень А. М. Письменка, який значну увагу приділяє специфіці творення нових термінів, що відображають систему понять будівельної галузі, описує шляхи поповнення будівельної номенклатури [172; 173].

Лексику традиційного будівництва значною мірою фіксують етнографічні та історичні праці. Вивчаючи культуру й побут різних регіонів України, науковці-етнографи описували й народне житло та його частини, господарські приміщення, будівельні конструкції і матеріал їх виготовлення. Як в лінгвістичному, так і в етнографічному аспекті досить повно досліджено специфіку житла на території Полісся. У розвідках Р. Радовича вивчено релікти архаїчного поліського житла, технології зведення зрубу житла [187, с. 87–99; 99–117], Р. Сілецького – обряди та повір'я, пов'язані з новосіллям [195, с. 117–125].

Важливим джерелом для нашого дослідження стала монографія Т. В. Косміної «Сільське житло Поділля: кінець XIX – XX століття. Історико-етнографічне дослідження» (К., 1980). У книзі детально представлено етапи будівництва житла, техніку зведення, конструктивні типи стін, стелі, даху, художнє оформлення. Автор виявила зміну тенденцій у будівництві житла, що відповідно зумовлювало зникнення окремих найменувань і появу нових. Для

лінгвістичних спостережень цінними є зафіксовані етнографом варіанти номінацій тієї ж реалії в різних регіонах Поділля. Наприклад, за даними Т. В. Косміної, на позначення дерев'яної обв'язки, що встановлювалась на місцях дверних та віконних отворів на території Поділля вживались лексеми *лутки*, *варцаби*, *арцаби*, *гарцаби* [128, с. 28]. Автор приділяє увагу господарським спорудам, серед яких будівлі для коней (*стайня*), худоби (*хлів*, *хлівець*, *обора*), свиней (*куча*, *саж*, *кармник*), курей (*курник*), реманенту, дрібних господарських знарядь, будівлі для збереження зерна, борошна, одягу, збруї, сіна, соломи, будівлі, заглиблені в землю (*льох*), літні кухні, *шопа*, *комора*, *клуня*, *возовня*, *стодола*, *повітка*, *погріб* [128, с. 78, 86].

Вивченням специфіки подільського житла займався етнограф Р. Радович. Одна з розвідок науковця присвячена реконструкції технік і технологій зведення подільської хати. Розкриваючи специфіку будівництва, автор фіксує лексику на позначення конструктивних варіантів житла, способів зведення стін та їх оздоблення, будівельного матеріалу для спорудження каркасу хати, даху, стелі, елементів кріплення, назви надвірних споруд, а також агентиви. Автор подав докладний опис толоки і обряду завершення зведення стін – вінка [189, с. 437–462]. Традиційне селянське будівництво на територіях, що частково входить і до досліджуваного нами ареалу, стало предметом зацікавлення етнографа С. Довганя. Низка публікацій дослідника присвячена регіональним особливостям технології зведення житла, специфіці господарських приміщень.

Важливо, що автор фіксує й лексику на позначення досліджуваних реалій [77–79].

Тісний зв'язок будівельної лексики з культурою народу зумовив етнолінгвістичний вектор її дослідження. П. Ю. Гриценко зауважив, що раніше в діалектологічних студіях увагу приділяли переважно денотативному значенню лексем, а розмаїття функціонування лексем як вторинних номенів, як елементів обряду, у фольклорно-міфологічних контекстах залишалися поза межами досліджень. Науковець переконує, що врахування етнолінгвістичного аспекту семантики лексеми може дати іншу картину ареального членування досліджуваного фрагмента лексики. Традиційно в ареальних лексичних опозиціях вбачають насамперед диференційні ознаки опозитів, інтегральні особливості не вивчаються, або не беруться до уваги як несуттєві [58, с. 76].

Будівництво належить до тих сфер діяльності, яка виразно втілює самобутні риси етносу. У традиційній селянській культурі житло мало сакральне значення. Будівництво житла здавна було однією з найважливіших подій. Дім був осередком родини, її добробуту, достатку, здоров'я. Він ставав символом єдності й безперервності роду, зв'язку поколінь. Окрім свого першорядного призначення – надавати людині притулок від впливу зовнішніх факторів, житло займає особливе місце в духовній та культурній сферах життя українців, воно відігравало й продовжує відігравати особливу роль, увібравши в себе багатовіковий досвід та кращі традиції. З переселенням до нової хати люди пов'язували свої надії на щасливіше й заможніше життя. Боротьба з природною стихією,

бажання найрізноманітнішими засобами задобрити її, прагнення забезпечити надійність та міцність нової оселі – усе це знайшло відображення у своєрідних віруваннях, звичаях та обрядах. Це вибір місця й часу для будівництва житла, його закладини, закінчення будівництва, перехід у новий дім та багато іншого [225, с. 27].

На важливості етнолінгвістчного аспекту в діалектологічних дослідженнях наголошувала Л. І. Дорошенко. У її праці, крім системного опису, будівельна лексика розглянута в контексті народних звичаїв, обрядів, повір'їв, пов'язаних із сільським будівництвом. Л. І. Дорошенко досліджувала територію Східного Полісся, яке зберегло народні уявлення про вибір місця й часу початку спорудження будівлі, використання певного будівельного матеріалу та періоду його заготівлі, про розміщення житла на подвір'ї, особливості ритуалу початку будівництва всієї хати та окремих її частин, про переселення до новозбудованого житла. Дослідниця описала особливості мовного вираження обряду вибору місця для побудови житла, обряд закладин – початку будівництва, обряду частування майстрів [87, с. 325]. На території досліджуваних говірок також збереглися окремі обрядодії, які дають змогу частково реконструювати їх вербальний компонент.

Етнографи одностайні у висновках, що колись суворо канонізований та регламентований комплекс обрядовості, пов'язаної з житлом, сьогодні існує лише у вигляді розрізнених елементів і побутує серед невеликої частини сільського населення. Тому етнолінгвістичний аспект дослідження є дуже важливим для фіксації і

збереження лексики, що відображає сакральний компонент будівництва.

Висновки до 1 розділу

Системний підхід до аналізу лексики став визначальним у діалектології. Лексику народних говорів традиційно аналізують у межах тематичних груп – об'єднань назв на підставі спільності чи близькості означуваних словами предметів і явищ. За смисловими зв'язками тематичні групи поділяють на лексико-семантичні групи. Українська діалектологія має потужний арсенал наукових досліджень, у яких представлено опис різноманітних тематичних груп діалектної лексики на матеріалі багатьох говірок.

Попри велику кількість напрацювань, можемо констатувати, що будівельна лексика як система залишається досі недостатньо вивченою тематичною групою не тільки на матеріалі східноподільських, а й широкого масиву українських говірок. Будівельну лексику як окрему тематичну групу розглядали небагато науковців, результати досліджень яких представлено здебільшого у вигляді статей. Насамперед це зумовлено тенденцією до розгляду будівельної лексики в складі побутової та сільськогосподарської, внаслідок чого в коло дослідження потрапляли тільки фрагменти цієї тематичної групи. Відповідно поза увагою лінгвістичного опису залишилися системні зв'язки між сегментами груп власне будівельної лексики.

Як структурну частину побутової на матеріалі говірок певною мірою досліджено лексику на позначення житла та його частин,

також мікрогрупи назв приміщень господарського призначення: для зберігання збіжжя, сіна, для обробки сільськогосподарської продукції, для перебування тварин та зберігання різного реманенту, які кваліфікують і як складник сільськогосподарської лексики. Саме назви на позначення житлових і господарських приміщень є найбільш вивченою групою і в синхронії, і в діахронії. Менш вивченими залишаються назви будівельних матеріалів, будівельних конструкцій, агентивів.

Результати досліджень будівельної лексики позначені спільним висновком про її динамізм, зумовлений мовними й позамовними чинниками. Досліджуваний тематичний комплекс належить до зникаючих шарів лексичної системи мови та актуалізує завдання, спрямовані на фіксацію і збереження лексики традиційного селянського будівництва як в досліджуваних говірках, так і в інших українських діалектах.

Актуальним залишається реконструкція вербального компонента обрядодій, пов'язаних із будівництвом, цей шар лексики найбільше демонструє тенденцію до зникнення.

Урахувавши класифікаційні поділи будівельної лексики в працях мовознавців, виокремлюємо в її структурі такі лексико-семантичні групи: 1) назви будівельних матеріалів (будівельні матеріали природного походження, вироби з матеріалів природного походження, матеріали промислового виробництва); 2) назви процесів будівництва (зведення фундаменту, опор, стін, стелі, даху, оздоблювальні роботи); 3) назви інструментів будівельників; 4) назви виконавців будівельних робіт; 5) назви будівель та їх конструктивних

частин (хати та її частин; підсобних господарських приміщень, підсобних господарських приміщень для утримування тварин); 6) назви малих архітектурних споруд (криниця, погріб); 7) назви обрядів та пересторог, пов’язаних із будівництвом житла.

Отже, будівельна лексика утворює складну та багатопланову систему, яка функціонує в межах окремих лексико-семантичних груп.

РОЗДІЛ 2.
СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СЕМАНТИКА БУДІВЕЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

2.1. Назви будівельних матеріалів

У досліджуваній ЛСГ засвідчено загальні назви будівельного матеріалу, які реалізовано лексемою *мат'е^{i}р'ал* і композитом *строймат'е^{i}р'ал*. Назви видів будівельного матеріалу об'єднують велику кількість лексичних одиниць. На позамовному рівні будівельний матеріал класифікують за різними ознаками: первинні природні породи, які без обробки використовують у будівництві; матеріал із обробленої промисловим способом природної сировини; матеріал різного призначення ручного виробництва; матеріал, який використовують для кладки і зв'язування деталей конструкції; матеріал, з якого виготовляють конструктивні частини будівлі (дах, стіни, вікна, двері).

Спорудження будівлі зазвичай починають зі зведення фундаменту. За спостереженнями етнографа Т. В. Косміної, на широкому ареалі побутування подолян житло здавна зводилося без фундаменту, а з початку XX ст. оселі почали споруджувати на фундаменті, конструктивну форму якого становив стрічковий периметральний фундамент із каменю. Таке житло називали *хата на фундаменті, хата на підмурку,* і воно було ознакою заможності господаря. З розвитком виробництва хата на фундаменті стає поширеним явищем [128, с. 17, 18].

Камінь. Для зведення фундаменту будівлі використовують природну породу граніт, який промисловим способом подрібнюють на великі шматки. По всій території обстежуваних говірок цей будівельний матеріал мовці номінують загальнонародною лексемою *|кам·ін’*. У досліджуваних говірках фіксуємо двослівні назви, за моделлю – атрибутивні словосполучення, де атрибутив мотивований призначенням – *|кам·ін’ буд’і|вел’ний, ~ фундаме^{и}н|тал’ний*, місцем – ~ *вугло|вий, ~ угло|вий, ~ на|р’іжний, ~ р’іж|ний.* На позначення середньої величини круглого каменя твердої породи, що використовується як будівельний матеріал при зведенні фундаменту, засвідчено росіянізм (ЕСУМ І, 290) *бу|лижник*.

Сему ‘камінь будівельний’ реалізує також однослівний номен *бут* «будівельний рваний камінь, що використовується головно для фундаменту» (СУМ І, 264), неясної етимології, є припущення про можливе запозичення з італійської мови (ЕСУМ І, 307). Назва *бут,* що є літературним стандартом, стає твірною основою для дієслова назви процесу – *забу|товувати* ‘закладати камінь’ (СУМ ІІІ, 33), проте мовці на позначення семи ‘заповнювати бутом’ уживають двослівну номінацію *ро|бити забу|тоўку,* іменниковий компонент якої СУМ не реєструє.

Промислова обробка природного каменю зумовлює появу номінацій за формою *блок* ‘порізаний на плити однакової форми камінь’ і *|шашичка* ‘камінь подрібнений і порізаний на рівні шматки приблизно 10 х 10 см, що використовують для декору та бруківки’, які ввійшли в мову досліджуваних говірок.

З 50-х років минулого століття для фундаменту використовують

бетонні блоки промислового виробництва [128, с. 18]. Запозичений із німецької (ЕСУМ І, 211) полісем *блок* зі значенням ‘природний або штучний будівельний камінь, порізаний на плити’ увійшов до терміносистеми будівельної галузі (СУМ І, 201) та засвоїся діалектним мовленням.

Для будівництва фундаменту використовують мілко подрібнений промисловим способом природний камінь. На його позначення в східноподільських говірках використовують питому лексему (ЕСУМ VI, 501–502) *ш|чеб·ін’/ ш|чебе^{и}н’*, яка є літературно нормативною (СУМ XI, 577), крім того мовці активно послуговуються похідним іменником *шчи|б·онка.*

Поширеним сипучим будівельним матеріалом промислового виробництва, що використовують з різною метою в будівельних роботах, є гранітний відсів. Він утворюється під час виробництва гранітного щебеню. У досліджуваних говірках сему ‘гранітний відсів’ позначають лексемою *|мучка*, дериватом питомої лексеми *мука* «борошно». Іншим українським говіркам лексема *мучка* відома зі значенням «борошно з домішками для посипання випічки» (ЕСУМ ІІІ, 531). Назва *|мучка* ‘гранітний відсів’ мотивована зовнішнім виглядом матеріалу, структуру якого утворюють дуже дрібні крихти та пилоподібні частинки. Саме наявність пилоподібної частки відрізняє мучку від гранітної крихти. З цим же значенням рідше уживають *от|с’еў.*

Пісок. Будівельним матеріалом природного походження є пісок – сипуча гірська порода, що складається з крупинок твердих мінералів (СУМ VI, 544). Його використовують практично на всіх

етапах будівництва для приготування різних будівельних розчинів, виготовлення штукатурки тощо. На позначення цього матеріалу мовці використовують загальнонародну питому (ЕСУМ, IV, 415) лексему *п¨і|сок*, яка є літературно нормативною. На позначення піску як будівельного матеріалу в досліджуваних говірках засвідчено номінації, в основу яких покладено диференційну ознаку ‘якість піску’. Значний ареал утворює аналітична номінація *п·і|сок г|рубий,* що вказує на структуру десигната. У більшості говірок із названими лексемами в синонімічні зв’язки вступає питома (ЕСУМ II, 207) лексема *же^{и}рст|ва* та її фонетичний варіант *жорст|ва*. Пісок, що має більш однорідну структуру й зазвичай застосовується для делікатних оздоблювальних робіт, номінують словосполученням *п·і|сок р’ічко|вий.*

Глина. У природному вигляді в традиційному селянському будівництві використовували *глину*. Питомою лексемою *г|лина* (ЕСУМ I, 524) номінують багатомінеральну гірську породу, переважно осадочного походження, яка з водою утворює пластичну масу (СУМ II, 84). Глина слугує для виготовлення будівельних розчинів, використовується для різноманітних облицювальних робіт та є основою виготовлення будівельних матеріалів для зведення конструктивних елементів будови.

Отже, можемо зробити висновок про те, що як назви будівельних матеріалів уживаються номени на позначення природних порід різного складу.

На Поділлі поклади глини були великі, і саме глина, за спостереженням етнографів, зумовила традиційні конструктивні прийоми зведення житла на Поділлі [128, с. 20, 24].

Глина слугувала основою для виготовлення будівельного матеріалу для зведення стін. При каркасній технології зведення житла на території Поділля траплялись стіни глинобитні – вибиті глиною в дерев'яній опалубці, а також глинолиті, коли глину, добре вимішену з соломою та половою, заливали в дерев'яну вертикальну опалубку [128, с. 24, 28]. Проте частіше стіни зводили із будівельного матеріалу, виготовленого із глини з додаванням соломи й полови.

Вироби з глини. У мікросистему назв будівельних матеріалів, вироблених із глини з додаванням соломи, об'єднано лексеми *ˈвал'ок, ˈбаб^{п}ка, баˈлабух, гˈраса, оˈладочок, ваˈгончик*.

Віддієслівний номен *ˈвал'ок* – дериват питомого дієслова *валити* (ЕСУМ І, 325) – є загальнонародною назвою. У словнику за ред. Б. Грінченка подано відомості, що цією лесемою називали мокру грудку глини без соломи, якою обмазували стіни, і мокру грудку, змішану з соломою, якою викладають стіну (Грінч. І, 124). На всьому досліджуваному ареалі обидві реалії номіновано однією лексемою. У СУМ номен *вальок* кодифіковано як лексему, що реалізує сему «грудка мокрої, замішеної з соломою глини для спорудження глиняних будівель або обмазування стін» (СУМ І, 287). Лексема пов'язана словотвірними зв'язками із назвами процесів: *валькування, валькувати* «робити стіни будівель із вальків глини», «обмазуючи, накладати на стіни товстий шар глини» (Грінч. І, 124; СУМ І, 287).

На позначеня валька в досліджуваних говірках виявлено

лексему *ба|лабух.* У словнику за ред. Б. Грінченка лексема *балабух* у формі ч. і ж. р. зареєстрована із двома значеннями: «1) невелика булочка, виготовлена на воді, 2) грудка». Друге значення проілюстровано словосполученням *балабух глини* (Грінч., І, 23). У «Словнику української мови» зареєстровано тільки форму жіночого роду зі значеннями: «1. Ґуля. 2. Невелика булочка» (СУМ І, 93). Дослідники слово *балабуха* кваліфікують як лексему неясної етимології (ЕСУМ І, 122). За свідченням етнографа Р. Радовича, лексему *балабуха* на позначення круглих глино-солом'яних вальків, за формою схожих на хлібини, також уживали на Південному Поділлі, а хату називали – «хата з балабухів», «балабущина хата» [189, с. 448].

На позначення будівельного стінового матеріалу у вигляді коротких брусів, виготовлених із глини з домішкою соломи, полови й висушених на сонці, у всіх досліджуваних говірках зафіксовано синонімічні лексеми *са|ман, лам|пач*, про що зауважують самі респонденти: *сама|ни з г|лини і со|ломи / та|ке / йак кир|п'іч |т'іл'ки заў|б'іл'шки йак два кирп'і|ч'і / накла|дайіш / трам|буйіш у |форм'і / то|д'і вики|дайіш йо|го / це сама|ни / г|лина пе^{и}ре^{и}м'і|шана с:о|ломойу / по|ловойу* (2)[1], *лам|пач / |л'іпл'ат г|лину з^{с} по|ловойу / пе^{и}ре^{и}|м'ішуйут / йе сп'і|ц ал'н'і |форми та|к'і / ту|ди викла|дайут / і то|д'і полу|чайіц'а са|ман чи лам|пач* (36). Лексема *са|ман* запозичена із тюркських мов, де saman позначає солому (ЕСУМ V, 171). Лексеми *лампач і саман* на позначення цих же реалій засвідчені етнографами й на території Південного Поділля [189, с. 456]. Запозичення з німецької мови

[1] Цифрові позначення говірок див. (Додатки).

lehmpatzen «сира, необпалена цегла» (ЕСУМ III, 234), відоме загальнонародній мові як *лимпач* «необпалена цегла з глини з домішкою соломи або інших органічних речовин» (Грінч. II, 359; СУМ V, 485), у досліджуваних говірках демонструє явища субституції *лам|пач* (36, 49, 2, 28, 83, 7, 106, 80, 52, 92, 91, 89, 11, 63, 64, 40, 41, 42, 87, 86, 96) та метатези *лам|пич* (105). У працях етнологів подано описи технології виготовлення саману з фіксацією лексем. Наприклад, Р. Тарнавський зазначає, що на теренах Східного Поділля набуло поширення й будівництво з «саману» – цегли-сирівки, для виготовлення якої використовували заміс із глини та полови, відформований квадратними дерев'яними скриньками, його робили з глини, до якої для в'язкості додавали дрібно насічену солому. Цегла, відформована з цієї маси, не обпалювалася, а лише просушувалася на повітрі. Українці називали «саман» переважно «лимпачем», «лемпачем» або «лампачем». Дослідник вважає, що поширення терміна «лампач» на українських етнічних землях може бути пов'язане з німецькими колоністами, що жили на теренах Галичини та Буковини. Виготовлення «лампача» виглядало так: спершу розкопували землю чи глину, з яких готували заміс, заливаючи їх водою та перемішуючи за допомогою робочої худоби. Під час перемішування до землі чи глини додавали солому. Цією сумішшю наповнювали спеціальні форми; відформований «лампач» тягли на рівне місце, де він сох. Після цього його перевозили туди, де мала будуватися споруда [204, с. 999].

В окремих досліджуваних говірках лексеми *са|ман, лам|пач, сир'і|вец'* є багатозначними, що засвідчує їх семантична структура.

Таблиця 2.1

Типи семантичних структур лексем *са|ман, лам|пач, сир'і|вец'*

Сема Лексема	'будівельний матеріал із невипаленої глини'	'будівельний стіновий матеріал у вигляді коротких брусів, виготовлених з глини з домішкою соломи, полови і висушених на сонці'	'грудка мокрої, змішаної з соломою глини для спорудження глиняних будівель'	Говірки
лам|пач		+		2, 7, 28, 36, 49, 52, 80, 83, 91, 92
лам|пач	+	+		106
лам|пач			+	11, 40, 41, 42, 63, 64, 87, 86, 89
са|ман		+		Внп, крім 2, 28, 49,

				106
са|ман		+	+	2, 28, 49, 106
сир'і|вец'		+		26, 55
сир'і|вец'			+	8
сир'і|вец'		+	+	5

Полонізм *г|раса* в східноподільських говірках є багатозначним. До складу семантичної структури лексеми входять семи ‘процес виготовлення саманів’, ‘толока’, ‘грудка мокрої, змішаної з соломою глини’, ‘знаряддя з держаком і широким відточеним кінцем’, ‘лопата для копання землі’, ‘яма для зберігання замісу’. Зі значенням «мотика, скребачка» лексема відома польській мові (ЕСУМ І, 586) та діалектам української мови. У СУМ зафіксовано лише дієслово *грасувати* зі значенням «розчищати», «витоптувати» з ремаркою *діал*. Імовірно, розвиток семантичної структури іменника *г|раса* у східноподільських говірках відбувався так: ‘мотика’ → ‘лопата’, ‘процес’ → ‘місце дії’, ‘процес → результат дії’.

Лексема *|баб^{п}ка* на позначення грудки мокрої, змішаної з соломою глини, очевидно, утворена шляхом метафоричного перенесення за подібністю до форми *бабки* – солодкого, здобного високого білого хліба циліндричної форми, що за православним звичаєм випікають до Великодня та поминальних днів. Метафоричні назви *ба|лабух, о|ладочок, ва|гончик* на позначення грудки мокрої, змішаної з соломою глини зумовлені подібністю реалій.

Незначні вкраплення в східноподільському ареалі на позначення грудки мокрої, змішаної з соломою глини для спорудження глиняних будівель має вільне словосполучення *ка|валок г|лин'аний* (7, 95, 31). Головне слово є давнім німецьким запозиченням *kavele* «кругла деревяна паличка для жеребкування, доля, витягнутий при жеребкування пай; ділянка землі, частина» (ЕСУМ II, 334) і в загальнонародному вжитку побутує як розмовне зі значенням «те саме, що шматок» (СУМ IV, 66).

За спостереженням Т. В. Косміної, з 50-х років XX століття в селянському будівництві набуває поширення техніка безкаркасного зведення стін із матеріалів промислового виробництва – цегли. Цегляні будинки в сільській забудові були рідкістю, їх будували дуже заможні господарі [128, с. 28]. На позначення цегли в говірках зафіксовано лексему *|цегла*. Це слово сягає латинського етимона, але, засвоєне з німецької мови через польське посередництво: нім. ziegel, пол. cegla (ЕСУМ, IV, 234), воно міцно увійшло в українську лексичну систему, де утворилась і низка дериватів: *цегельня, цегельниця, цегельник* [232, с. 56]. У «Словнику української мови» слово *цегла* зареєстровано зі значенням «будівельне штучне каміння у вигляді прямокутних брусків із глини (перев. випаленої)» (СУМ XI, 192).

Активно вживається в обстежуваних говірках із цим значенням лексема *к·ір|н·іч / кир|пич / кир|н·іч'*. Слово запозичене з тюркської мови < kerpiç (ЕСУМ II, 437), відоме в українських пам'ятках з XVIII ст., куди потрапило, вірогідно, під впливом російської мови, де цей тюркізм засвоївся і став нормативним [232, с. 56]. Лексема була

освоєна лексичною системою української мови. На основі подібності нею номінували виготовлені й нарізані плити з гною й соломи, призначені для опалення (Біл.-Нос., 183). Крім того, у словнику за ред. Б. Грінченка зареєстровано деривати *кирпичина, кирпичинка* (Грінч II, 239); лексему *к·ір|пич / кир|пич* у СУМ не зареєстровано. Лексема *к·ір|пич / кир|пич* уживається в аналітичних найменуваннях на позначення цегли, виготовленої із силікатів *кирп|ич сил'і|катний*, або мотивованою кольором *кир|пич |б·ілий*. Вогнетривку цеглу, що використовують для опалювальних систем номінують аналітично *кир|пич огн'еу|порний*. У досліджуваних говірках лексема *к·ір|пич / кир|пич* входить до номенів на позначення техніки кладки при зведенні стін *ў к·ір|п·іч, у п·іў к·ірп·і|ча, у чверт' к·ірп·і|ча*.

Диференційна ознака 'випалений / невипалений / висушений на сонці' утворює окрему мікропарадигму на позначення цегли з глини. У загальномовному вжитку нормативним є композит *цегла-сирець* – «будівельний матеріал з невипаленої глини» (СУМ XI, 192). На позначення будівельного матеріалу з невипаленої глини в східноподільських говірках зафіксовано однослівні номени, мотивовані прикметником *сирий – си|рец', сир'і|вец',* двослівні найменування, до складу яких входять атрибутиви, що вказують на якість денотата – *|цегла си|ра, к·ір|п·іч / кир|пич / кир|п·іч' си|рий, |цегла не^{и}до|пале^{и}на.*

Сему будівельне штучне каміння у вигляді прямокутних брусків із глини (переважно випаленої) у досліджуваних говірках передають лексеми *|цегла, к·ір|п·іч /кир|п·іч'/ кир|пич*. Протилежну семантику передає атрибутивне словосполучення *|цегла випале^{и}на, ~ випал'ана*.

У мову говірки входять будівельні номени на позначення матеріалів, виготовлених промисловим способом, зокрема лексема *шлакоб|лок*, що реалізує сему ‘будівельний матеріал (перев. кубічної форми), виготовлений з шлакобетону’.

Отже, назви будівельного матеріалу із глини мотивовані:

– дією – *|вал’ок*;
– зовнішньою конфігурацією – *ба|лабух, о|ладочок, |баб^{п}ка, ва|гончик*;
– ознакою – *|цегла си|ра, си|рец’, кир|п·іч’ си|рий, |цегла не^{и}до|пале^{и}на.*

На досліджуваній території як стіновий будівельний матеріал використовують брили черепашника, які в усіх досліджуваних говірках номінують лексемою *ракуш|н’ак*, що «Словником української мови» маркована як *діалектна* (СУМ VIII, 446). Літературним відповідником номена *ракуш|н’ак* є назва *черепашник*: «Пориста порода, що складається з черепашок, скріплених вапняним мулом; використовується як будівельний матеріал // Плита або блок такої породи, з яких складають стіни якої-небудь будівлі» (СУМ XI, 307). На обстежуваній триторії лексемою *черепашник* мовці не послуговуються. Сему ‘будівельний матеріал із черепашника’ реалізує ще лексема *ба|ран,* що розвинулась у семантичній структурі названого слова внаслідок зовнішньої подібності.

На багатьох етапах будівництва використовують спеціальні будівельні розчини, на позначення яких уживають узагальнену назву *рост|вор.*

На позначення будівельного розчину зафіксовано лексему

ча|мур, запозичену із тюркських мов від етимона зі значенням «глина, грязь, мул» (ЕСУМ ІІ, 47). Цим розчином зв'язували в кладці самани. Очевидно, раніше лексема *ча|мур* була відома широкому ареалу українських говірок і зареєстрована в словнику за ред Б. Грінченка зі значенням «розчин вапна з піском» (Грінч. IV, 444). Лексема зберігається в пам'яті мовців, і нею номінують будівельні розчини, виготовлені на основі інших будівельних матеріалів, наприклад цементу. За свідченням етнологів, лексемою *чамур* номінували майстра для лампача, будівельним процесом керував спеціально найнятий «чомур», а на деяких українських етнічних землях, зокрема на теренах Буджака (Південь України), глинобитні споруди називали «чамурними», «чамуровими» хатами. Інколи термін «чамурові» (хати) був синонімом терміну «валькові» [204]. Словник української мови ні слово *чамур*, ні відомий іншим говіркам варіант *джамур* (ЕСУМ ІІ, 47) не фіксує.

На позначення мінеральної порошкоподібної речовини, з якої при замішуванні з водою утворюється однорідна маса, що швидко тужавіє і перетворюється на каменеподібне тіло, в досліджуваних говірках зафіксовано німецьке запозичення (ЕСУМ IV, 236) *це^{и}|мент*. Про повне засвоєння запозиченої лексеми *це^{и}|мент* у говірці, як і в загальнонародній мові, свідчать похідні *це^{и}ме^{и}нт|н'ак* 'розчин цементний', *ци^{е}ме^{и}н|т'ірувати* 'покривати поверхню стіни, стелі шаром штукатурки' та аналітична номінація *|рошчин це^{и}|ме^{и}нтний* 'розчин цементний' : *це^{и}|ментний |рош·чин / це це^{и}|мент / п·і|сок / во|да / го|туйіц'а ци^{е}|ментний |рошчин* (8). Отже, на позначення будівельного розчину засвідчено ряд лексичних одиниць, виражених

однолексемними та аналітичними найменуваннями: *це^{и}ме^{и}нт|н'ак, ци^{е}|ментний |рошчин, ча|мур, раст|вор.*

Як будівельний матеріал у населених пунктах використовують обкатані й відшліфовані уламки гірських порід, на позначення яких зафіксовано лише лексеми іншомовного походження. Покриває весь ареал лексема *г|рав·ій*, запозичена через російське посередництво з французької (ЕСУМ І, 580) мови з таким же значенням.

Значний ареал утворює лексема грецького походження (ЕСУМ ІІ, 424), відома і літературній мові, *ке^{и}рам|зит* – пористий будівельний матеріал, добутий випалюванням легкоплавких глинистих порід (СУМ ХІ, 688). Найменшим ареалом відзначено запозичення з російської мови (ЕСУМ І, 463) |*гал'ка*.

На території обстежуваних говірок фіксуємо назви на позначення будівельних матеріалів, які використовують для оздоблювальних робіт.

Здавна в Україні відомий будівельний матеріал алебастр – дрібнозернистий гіпс білого кольору, що використовується в будівництві як в'яжуча речовина (СУМ І, 33), який, найбільш імовірно, використовувся спочатку в міському будівництві. Лексема *алебастр* походить від грецького етимона й була запозичена українською мовою з латинської за німецьким посередництвом [232, с. 56]. На території досліджуваних говірок на позначення цього будівельного матеріалу зафіксовано фонетичні варіанти *ал'і|бастие^{е}р* та його усічена форма *л'у|бастир*.

У репрезентації семи 'мінеральна речовина білого кольору, яку одержують випалюванням вапняку, крейди та інших карбонатних

порід’ повністю накладаються ареали лексем *вап|но* та *|ізв˙іс’т^{ц}’ / |із’вис’т’*. Синонімія зумовлена одночасним використанням питомого слова *вап|но* (ЕСУМ І, 330) та лексеми, запозиченої з грецької мови (Фасмер ІІ, 123). Окремий вид будівельного вапна готують змішуванням вапна з водою. Диференційна ознака ‘незмішаність із водою / змішаність’ спричинила появу опозицій сем ‘негашене вапно’ : ‘гашене вапно’. Спільною в реалізації сем є питома лексема *вап|но* (ЕСУМ І, 290). Крім того, на позначення негашеного вапна в досліджуваних говірках зафіксовано лексему *пу|шонка*, яка є дериватом лексеми *пух* і в основі якої, очевидно, лежить ознака «пухкий, легкий». В основі номінації *б˙і|лило* на позначення будівельної речовини, яку готують змішуванням негашеного вапна з водою, лежить мотиваційна ознака «колір».

Для позначення гашеного вапна в східноподільських говірках, крім лексеми *вап|но*, зафіксовано номени *|ізв˙іс’т’/ |із’вис’т’, |рошчин* та аналітичну номінацію *|гашене вап|но*, постання якої самі мовці мотивують так: *вап|но / йа|ке пога|сили во|дойу / шоб во|но ш|видше рос|тало / во|дичкойу нали|вати / нази|вайіц’а |гаше^{и}не вап|но* (52). Вживання лексеми *вап|но* поряд із лексемами *|ізв’іст’, з|в’остка, із|в’остка* спостерігається і в інших діалектних масивах [107, с. 210].

На позначення глини білого кольору, яку використовують для декоративного оздоблення стін, у досліджуваних говірках зафіксовано аналітичну номінацію *г|лина |б˙іла: |б˙іла г|лина / це добу|вайут г|лину / |б˙іл’ат ха|ти / |маст’ат с’|т^{ц}’іни у |хат’і* (106).

Сему ‘речовина для фарбування (стін, вікон, дверей тощо)’ у всіх досліджуваних східноподільських говірках реалізує питома

лексема *к|раска* (ЕСУМ ІІІ, 76), що «Словником української мови» зареєстрована з ремаркою *розмовне* (СУМ VI, 327). Цю ж сему позначає запозичена з німецької лексема *|фарба* (ЕСУМ VI, 74), яка є літературно нормативною (СУМ X, 563), але на досліджуваній території утворює незначні ареали. Іменники *к|раска і |фарба* пов'язані словотвірними зв'язками із назвами процесів нанесення фарби – дієсловами *красити і фарбувати* «покривати чи просочувати щось фарбою або речовиною, що містить фарбу» (СУМ X, 564; VI, 327).

Контексти вказують на словотвірну модель названих іменників та їх синонімію: *|фарба / це та|ка |жид^{т}ка р'іди|на / йа|койу фар|буйут |в˙ікна / д|вер'і / с'|т^{и}'іни* (8); *строї|т'іл'ний мате^{и}р'і |ал / йа|ким фар|буйут' / йа|койу к|рас'ат |в˙ікна / д|вер'і* (106).

На позначення в'язкої речовини для замазування щілин і тріщин, наприклад, щілин біля шибок, у досліджуваних говірках мовці здебільшого використовують запозичені або утворені від запозичених основ лексеми. Найбільший ареал утворює запозичена з німецької мови за польським посередництвом (ЕСУМ, ІІ, 438) лексема *кит* та її фонетичний варіант *к'іт.* Крім того, відзначено дериват похідного від німецького *spatel* «лопатка, інструмент художника і аптекаря» (ЕСУМ VI, 459) дієслова *шпаклювати* → *шпак|л'оўка.* Спорадично вживається лексема *пласти|л'ін* – запозичення через російське й польське посередництво з німецької мови (ЕСУМ IV, 429), де позначає «виліплений, ліпкий».

Віддієслівний дериват питомого *замазувати* → *за|маз^{с}ка* утворює з названими лексемами синонімічний ряд. В окремих

говірках зафіксовано аналітичну номінацію *за|маз^{с}ка в ˙і|кон:а.*

Покрівельні матеріали. На Поділлі, як і на всій території України до початку ХХ-го ст. дах сільського житла й господарських будівель двору покривали переважно соломою [128, с. 38]. На позначення обмолоченого й обтрушеного від уламків снопа жита або пшениці, що використовується для покрівлі, в досліджуваних говірках зафіксовано лексеми *в˙ітро|вал, кул’, |кул’ок, ў|йурок, око|лот, гоко|лат, |китиц’і.* За даними етнографічних досліджень, вшивати починали з нижнього краю даху, прив’язуючи до передостанньої лати найгрубіші сніпки, які називали лексемою *китиці* [128, с. 38]. У словнику за ред. Грінченка одне зі значень цього полісема пояснено, як «сніп соломи, зв’язаний з того кінця, де колосся і використовується для покрівлі» (Грінч. II, 241). У словниковій статті редактор відсилає до лексеми *кулик,* яку тлумачить як зменшувальне від *куль* «вимолочений сніп» (Грінч. II, 241). Покрівельний матеріал із соломи вже не використовуються в сучасному будівництві, забувається й техніка покриття, відповідно спеціальне призначення снопа, позначеного лексемою *китиці,* уже не відоме навіть мовцям старшого покоління. У «Словнику української мови» лексема зареєстрована зі значенням «невеликий сніп соломи, зв’язаний з того кінця, де колоски; використовується для вкривання даху» (СУМ IV,155), отже, при тлумаченні слова не подано вказівки на місце розташування снопа в покрівельній конструкції.

На позначення снопа, що призначався для покрівлі, вживалося слово *куль*, що в СУМ зареєстровано зі заченням «обмолочений і обтрушений від уламків сніп жита або пшениці, що використовується

для покрівлі» (IV, 392) та демінутив *кулик* (СУМ IV, 390). За даними Т. В. Косміної, різниця між куликами й китицями полягає в тому, що кулі зв'язувалися ближче до колосся, китиці з протилежного кінця. Китиці прив'язували до лат колоссям вгору, а кулі колоссям донизу [128, с. 38]. У пам'яті мовців старшого покоління, що проживають на досліджуваній території, назви ще зберігаються, але респонденти вже не розрізняють специфіки застосування реалій, позначених цими номенами. Отже, можемо констатувати про перехід слів із семемою 'покрівельний матеріал із соломи' до пасивного лексичного фонду.

Лексема *околот* фіксується лексикографічними працями попередніх століть: «який-небудь озимий чи ярий хліб, обмолочений для корму худоби» (Біл.-Нос., 260); «сніп соломи; сніп, обмолочений нерозв'язаним» (Грінч. III, 48); «сніп житньої соломи, обмолочений нерозв'язаним або перев'язаний після обмолоту (звичайно для вшивання покрівлі) (СУМ V, 674). Тлумачення семантики в словниках не деталізує специфіки його пов'язання, отже, слово реалізувало узагальнену семантику й нині в обстежених нами говірках входить до синонімічного ряду лексем, що позначають сему 'сніп соломи, що використовують для покрівлі'.

У південних районах Поділля поряд із соломою для покрівлі використовували *очерет* – багаторічну водяну або болотяну трав'янисту рослину родини злакових із високим стеблом і розлогою пірамідальною волоттю [128, с. 40], (СУМ V, 831). Призначення цієї рослини для покрівлі ще зберігається в пам'яті мовців. У досліджуваних говірках очерет номінують питомою лексемою з протезою [г] *гоче*$^{и|}$*рет*, рідше – *оче*$^{и|}$*рет*. У словнику за ред. Б.

Грінченка значення «в'язка очерету» зафіксовано в семантичній структурі лексеми *куль* (Грінч. II, 323).

У східноподільських говірках засвідчено номени на позначення покрівельного матеріалу, виготовленого із заліза. Найбільший ареал займає запозичена з німецької мови через польську (ЕСУМ I, 216) лексема *б|л'аха,* яка здавна вживається в українській мові. У словнику за ред. Б. Грінченка виокремлено такі значення: «1) метал в листах; 2) жесть; 3) покрівельне залізо» (Грінч. I, 77). Номен *б|л'аха* кодифіковано «Словником української мови» зі значенням «листове залізо, звичайно покрите оловом» (СУМ I, 205).

На ареали цього номена повністю чи частково накладаються ареали запозиченої з тюркських мов через російську (ЕСУМ II, 194) лексем *же^{и}с'т'*, у якій відбулося спрощення приголосного [р] ← жерсть, та *залізо*, яка в досліджуваних говірках зберігає праслов'янську форму *železo (ЕСУМ II, 229).

Як покрівельний матеріал здавна використовувалася *черепиця* – матеріал у вигляді випалених глиняних і цементових жолобчастих пластинок або плиток (СУМ XI, 37). На її позначення в говірці засвідчено загальнонародну питому (ЕСУМ VI, 303) лексему *че^{и}ре^{и}|пиц'а, че^{и}ре^{и}|н˙іц'а*, також *че^{и}ре^{и}|пок, че^{и}ре^{и}|пичка.* Різновиди черепиці позначають словосполученням, у яких атрибутив вказує на спосіб чи матеріал виготовлення: *че^{и}ре^{и}|пиц'а г|лин'ана, че^{и}ре^{и}|пиц'а ке^{и}ра|м˙ічна, че^{и}ре^{и}|пиц'а це^{и}|ментна.* В активний вжиток на території всіх досліджуваних говірок входять лексеми на позначення сучасних покрівельних матеріалів, виготовлених за новими технологіями, серед яких похідний композит *ме^{и}талоче^{и}ре^{и}|пиц'а,* мотивований

назвою матеріалу виготовлення та подібністю за формою до черепиці звичайної. Збільшення частоти вживання назв *шифер, черепиц'а* інформаторами всіх вікових категорій спостерігається і в інших діалектних зонах [107, с. 209].

Найбільш поширеним у сучасній сільській забудові покрівельним матеріалом є шифер, виготовлений промисловим способом із глинястого сланцю чорного, сірого чи червоного кольору. На позначення семи 'покрівельний матеріал промислового виробництва' запозичена з німецької мови (ЕСУМ VI, 421) лексема *|шифе^{и}р* засвідчена в усіх обстежених населених пунктах, у частині говірок фіксуємо фонетично освоєний варіант *|ш˙іхве^{и}р*. У говірку ввійшла лексема *толь* 'покрівельний матеріал, виготовлений із товстого картону, просоченого кам'яновугільним дьогтем', запозичена з французької мови, яка має категорію жіночого роду, на відміну від нормативного в літературній мові чоловічого (СУМ X, 180).

Будівельний матеріал із дерева. Важливим будівельним матеріалом є дерево. Насамперед при зрубній технології дерево було матеріалом побудови житлового будинку, який зводили або з кругляка, або з дерев'яних брусів. Однак внаслідок дефіциту дерева зрубний тип житла стає рідкісним, а роль основного будівельного матеріалу для зведення стін у традиційному будівництві виконувала глина в поєднанні різною мірою з деревом. Дерево слугувало для побудови каркасу при каркасній конструкції стін, було основним матеріалом в конструюванні даху, стелі, підлоги, вікон і дверей.

Мікросистема найменувань будівельного матеріалу з дерева

включає загальні назви матеріалу й назви виробів із дерева, які використовують у забудові. Узагальнену сему ‘матеріал, із дерева, що йде на будівництво та різні вироби’ в усіх обстежуваних говірках реалізує питомий полісем ˩*дере*^{и}*во*, що є нормою і в літературній мові (СУМ ІІ, 246). Як загальні назви, відомі всім досліджуваним говіркам, кваліфікуємо питомі номени на позначення матеріалу зі стовбура дерева, диференційовані за видом обробки: *колода* «стовбур зрубаного дерева, очищений від гілля» (ЕСУМ ІІ, 517; СУМ ІV, 228), етимологічно пов’язаний із дієсловом *колоти* [233, с. 54], *брус* «обтесана чи обпиляна чотиригранна колода» (ЕСУМ І, 268; СУМ І, 241); *дошка* «плоский невеликої товщини кусок дерева, випиляний із колоди» (ЕСУМ ІІ, 117; СУМ ІІ, 400). Залежно від функціонального призначення колоди чи дошки в конкретній конструктивній частині будівлі вони отримували спеціальне найменування. Як будівельний матеріал використовували рідше й гілля дерев: дрючки, палиці.

Спеціальними номенами позначено дерев’яні колоди, які використовували для закладання фундаменту. За спостереженням етнографів, у давніх житлах фундаменту в сучасному розумінні не було. За основу будівлі правив перший вінець, який клали безпосередньо на землю, згодом його почали класти на каміння або дерев’яні торчі, цей вінець на значній території України номінували лексемами *підвалина, подвалина* або *підвал* [128, с. 17; 78, с. 92]. Лексема *підвалина* словником кодифікована зі значенням «товста балка, що є основою дерев’яної стіни» (СУМ VІ, 402). На обстежуваній території сему ‘основа будинку’ реалізує низка лексем: у всіх говірках побутує запозичений із німецької мови через польське

посередництво (ЕСУМ І, 128) іменник *|балка* і виражений формою чоловічого роду *|балок*; в окремих говірках уживають слово *п'ід|валина,* поодиноко засвідчено *брус|н'ак*, *|лага*.

У частині населених пунктів на позначенння семи ʻоснова будинку, підвалина' засвідчено лексему *мур|лат*. Лексеми *мурлата, мурлат* «верхня дерев'яна балка, що кладеться вздовж стіни» запозичено через посередництво польської мови з німецької, вони складаються з двох частин зі значенням «стіна» і «рейка» (ЕСУМ ІІІ, 538), у СУМ не зареєстровані. Праці етнографів засвідчують, що лексема в словотвірному варіанті *мур|латина* була відома на території Черкащини як назва будівельного матеріалу для зведення каркасу стін. Дослідник С. Довгань зазначає, що для зведення житла – «на мурлатинах» використовували круглі дерев'яні жердини (чи розколені на дві, три або чотири частини) – мурлатини. Етнограф описує технологію процесу із використанням мурлати: «На землю встановлювали підвалини, на підвалинах вертикально кріпили стовпи. Зверху стовпи зв'язували ощепинами. Потім до стовпів з одного боку знизу і згори горизонтально, на відстані 1,5–2 м одна від одної прибивалися планки. І вже потім вертикально до планок кріпили мурлатини. Після того, як усі мурлатини було закріплено, з обох боків на них прибивали навкіс риштування і замазували глиною». С. Довгань спостеріг, що з 50-х років спосіб зведення «на мурлатинах» виходить з ужитку [79, с. 82].

Будівельний матеріал із дерева у конструкціях стін. За спостереженнями етнологів, одним із способів зведення стін був каркасний, він існував дуже давно, а після винищення лісів переважав

над зрубним і став основним типом забудови. Основою каркасу були дерев'яні вертикальні опори – стовпи, а між вертикальними опорами конструкції для зміцнення могли вставлятися горизонтально чи навскіс різні дерев'яні предмети. Стовпові конструкції стін на Поділлі мали варіанти, які різнились більшою або меншою наявністю дерева та способом його поєднання з глиною. Зумовленим нестачею дерева поширився варіант, коли дерево використовувалось тільки для стовпів. За даними Р. Радовича, у XIX – на початку XX ст. на теренах Південного Поділля каркасну основу стін житлових споруд творили «слупи» (стовпи, вкопані в ґрунт або встановлені на каменях), «платви» та «крижбанти» (навскісні риглі, прикріплені до стовпів і платв) [189, с. 445].

На значній території досліджуваних говірок на позначення виставленої вертикально колоди, що була основою стіни, побутує лексема *слуп.* Іменник *слуп* запозичено з польської мови, де означає «стовп». Він відомий багатьом говорам південно-західного наріччя (ЕСУМ IV, 584). У досліджуваних говірках для лексеми *слуп* має 10 типів семантичної структури: словом номінували вертикально розміщений брус у стіні будівлі, опору для стелі, дерев'яний стовп, до якого прибивають вікна, двері, товсту дерев'яну колоду, що є основою дерев'яної стіни, пеньок, що кладеться під вугли сільських будівель, перший брус, що кладеться на підвалину – товсту балку-основу дерев'яної стіни.

Таблиця 2.2

Типи семантичної структури лексеми *слуп*

тип	‘вертикально розміщений брус у стіні будівлі’	‘опора для стелі’	‘дерев’яний стовп, до якого прибивають вікна, двері’	‘товста дерев’яна колода, що є основою дерев’яної стіни’	‘пеньок, що кладеться під вугли сільських будівель’	‘перший брус, що кладеться на підвалину – товсту балку-основу дерев’яної стіни’	Говірки
1.	+						8, 11, 21, 30, 31, 32, 36, 38, 40, 55, 44, 45, 49, 61, 62, 63, 64, 66, 80, 85, 88, 93, 94, 95, 97, 100, 102, 103, 104, 106
		+					96

2.							
3.			+				11, 30, 31, 32, 36, 38, 40, 49, 55, 61, 62, 63, 64, 80, 85, 88, 93, 94, 95, 102, 103, 104, 106
4.				+			24, 30, 31, 32, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 56, 61, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 86, 87, 95, 96, 100, 102, 103, 104, 105
5.					+		3, 4, 5, 12, 16, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 44, 45, 46,

							47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 57,60, 61, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 79, 89, 97, 100
6.						+	11, 40, 62, 63, 64, 80, 81, 82, 89
7.	+		+	+		+	6, 16, 17
8.	+		+				7, 19
9.	+			+	+		18
10.	+		+			+	41, 42

У багатьох говірках сему ‘вертикальний стовп у стіні будівлі’ реалізує лексема прозорої мотивації *п·ід|пора* (9, 11, 40, 41, 42, 43, 97, 62, 63, 64, 86, 87, 96, 105), не зареєстрована у СУМ, та слово *|балка* (6, 16, 17, 85, 88, 93, 94).

Виокремлюємо назви на позначення різноманітних дерев'яних предметів, які слугували для зміцнення основної опори й виставлялися зазвичай горизонтально чи навскіс. Етнограф Р. Радович зазначає, що на Поділлі існувало декілька конструктивних варіантів заповнення стін каркасних будівель, і серед них техніка дилювання, яку «інформатори трактують як почергове вкладання шарів глиносоломи й горизонтальних *дилів*. У слупах вибирали повздовжні пази, у які заганяли дерев'яні дилі» [189, с. 445]. У словнику за ред. Б. Грінченка пояснено, що *дилі* – це «грубі колоди, з яких викладають стіни хат, і є вказівка, що слово вживається і в плюральній формі» (Грінч. I, 383). Запозичена з німецької мови через польське посередництво (ЕСУМ II, 70) лексема *|дил'* досі вживається в частині обстежуваних говірок (5, 8, 38, 52, 80, 81, 82, 83, 85), *дел'* (43), у яких реалізує кілька сем: 'одна з поперечин між стовпами стіни, на які заплітається лоза або прив'язується очерет, щоб потім обмазати глиною; поперечка' (80, 81, 82); 'верхня дерев'яна колода в стіні, паралельна до сволока, на яку ставлять крокви; платва' (80, 81, 82); 'одна з дощок дощаної стелі; стелина (83, 85); 'одна з колод, на які кладуть і прибивають дошки підлоги; лєга' (43). У реєстрі СУМ лексема *диль* відсутня, засвідчено тільки слово *дилина* «груба дошка, брус, балка» з ремаркою *західне* (СУМ II, 277).

За даними лексикографічних праць, лексема *диль* слугувала твірною основою для дериватів *дилювати* «будувати з дилин», «обробляти дошки», *дилування* «груба дошка, дилина», *дильований* (Грінч. I, 383; ЕСУМ II, 70), проте всі вони зі зникненням реалій відійшли до пасивного шару української лексики і в СУМ не

зареєстровані. Р. Радович на території Південного Поділля фіксує назву *дильована хата* [189, с. 445], на території досліджуваних говірок не виявлену.

Техніку заповнення дерев'яного каркасу стіни на території Черкащини описав етнограф С. Довгань і зазначив, що поширеним було зведення стін «у сохи», які закопували на відстані 1 м одна від одної. Між ними забивали або вставляли в пази «глиці» чи звичайні дрючки. Для того, щоб глиці трималися, їх прибивали на відстані 40–60 см одна від одної. Потім заплітали все хмизом, лозою або очеретом і з обох боків замазували глиною із соломою. Аби глина на стінах краще трималася, набивали навкіс «дрючки». Товщина таких стін була 20–30 см [79, с. 81]. Вказаної дослідником лексеми *глиця* на окресленій нами території не зафіксовано. На позначення поперечин між стовпами стіни, на які заплітається лоза або прив'язується очерет, щоб потім обмазати глиною, у досліджуваних говірках вживається ще кілька лексем. Найширше вживається полісем *попе^{и}речка* (5, 6, 8, 16, 17, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 55, 62, 63, 64, 66, 100); *в˙іхор* (61), *гловеин* (102, 103, 104) *замˇіт,* (24, 37); *замˇітина* (13), *лата* (36, 52, 67, 68, 69, 73, 86, 87, 96, 106), *обўйаз^{с}ка,* (7, 52), *платина* (19, 21), *покл'іт'* (38), *пр'асла* (91), *сафˇіт* (3, 4), *соха*, (60, 39) є спорадичними. Можемо припустити, що такі слова, як *в˙іхор*, *сафˇіт,* виявлені з одним значенням в одному чи кількох населених пунктах, є ендемізмами.

У конструкціях стін залишають отвори для вікон і дверей. Традиційно над отвором встановлювали дерев'яний поперечний брус. На його позначення в досліджуваних говірках засвідчено лексеми

пе^{и}ре^{и}к|ладина (43, 80, 95, 106); *пе^{и}ре^{и}|мичка* (5, 7, 8, 16, 18, 26, 44, 45, 48, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 83, 85, 95, 100, 105) *попе^{и}|речка* (83, 85, 88, 91), *|б ̈ічок* (83).

Матеріал із дерева використовувався також для будівництва стелі. За даними Т. В. Косміної, у подільському народному житлі переважала стеля на одному або двох повздовжніх сволоках із настилом по них дерев'яних дрючків, які щільно обмащувалися глиносоломою. На їх позначення етнограф фіксує лексеми *дилі*, *риглі*, *стелини*, *патики*. На сволок вибирали монолітне, переважно дубове дерево, яке обтешували, надаючи йому квадратної чи прямокутної форми [128, с. 20].

Сему 'поздовжня міцна балка, яка підтримує стелю в хаті' в усіх досліджуваних говірках реалізує загальнонародна питома (ЕСУМ V, 198) лексема *с|волок*, що з таким же значенням зареєстрована в «Словнику української мови» (СУМ IX, 100). Цю ж сему в говірках позначають лексеми *|балка*, *|балок*, *п ̈ід|пора*, *про|г ̈ін.* Тривалий час лексема *с|волок* містила сакральний компонент семантики.

Знищення лісів призвело до появи іншого типу стелі – стелі на балках. У цій конструкції роль несучого елемента виконували поперечні балки – колоди коротші й менші в перерізі, проте, за даними етнологів, новий тип стелі на балках зберігав назву *стеля «на сволоках» і на «сволочках»* [128, с. 31]. Сему 'дерев'яна колода або залізний брус, що є основою стелі' на території досліджуваних говірок реалізують також аналітичні номени *|балка кап ̈і|тал'на, ~ попе^{и}|рекова*.

За даними етнологів, на поперечні «бальки» накладали круглі

або колені дубові чи акацієві патики. На їх позначення на території Південного Поділля фіксують лексеми *стелина* і *диль*, по них вкладали солому замішану з глиною – *балабухи*, які добре втрамбовували, щоб заповнилися щілини між нерівними *дилями* [189, с. 457]. Лексеми *дил'* і *сте$^{и|}$лина* з цим значенням засвідчено і в досліджуваних говірках. Рідше вживається варіант *ст'іл'* (16, 44, 45,46, 47, 48, 66, 100). Лексема *стелина* на позначення дошки чи колоди для стелі побутує і в поліських говірках [187, с. 95]. У СУМ вона зареєстрована зі значенням «стельова балка, дошка» (СУМ ІХ, 682).

У мікросистемі найменувань матеріалу з дерева для стелі в частині говірок засвідчено лексему *байст|рук*, що реалізує сему 'одна з поперечних балок лозової або очеретяної стелі, один кінець якої кладуть на стіну, а другий на сволок' (16, 44, 45, 48, 52, 66, 80, 83, 85, 100). У північних районах Поділля лексема *байстрюк* позначала виносну балку. У мікросистемі будівельної лексики ця лексема засвідчена і в поліських говірках, де реалізує семи 'коротка колода, яку кладуть у простінок між вікнами, частина колоди, якою доточують іншу між вікнами' [127, с. 131].

За спостереженнями етнографів, починаючи із 60-х років ХХ століття, під впливом різних конструктивних прийомів виникає підбивна стеля, для будівництва якої використовують матеріал фабричного виробництва: дошки, фанеру, суху штукатурку [78, с. 97].

Будівельний матеріал з дерева для зведення даху. У житлі на Поділлі переважав дах із кроквами. Своїми кінцями крокви спиралися на повздовжні платви. Кожна пара крокв з'єднувалась зарубуванням

або збивалась дерев'яними кілками. Зміна конструкції стелі – перехід від сволоків до балок – зумовила і зміни конструкції даху. У цьому випадку крокви спирались не на повздовжні платви, а на виступи поперечних балок стелі. Поверх крокв набивали паралельно довгі жердини – лати, до яких кріпився певний вид покриття [128, с. 37].

Домінантним репрезентантом семи 'одна з поперечних опор покрівлі, зроблена з двох брусів, з'єднаних у горішній частині під кутом і прикріплених долішніми кінцями до стін будівлі' у досліджуваних говірках є питомий (ЕСУМ ІІІ, 198) номен *к'роква* (2, 5, 6, 8, 11, 16, 17, 18, 21, 26, 28, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 80, 83, 91, 93, 94, 95, 97, 100, 102, 103, 104, 106), що є загальнонародною назвою (Грінч., ІІ, 310) і кодифікований «Словником української мови» зі значенням «два бруси, з'єднані в горішній частині під кутом і закріплені долішніми кінцями до стін будівлі, на яких тримається дах» (СУМ ІV, 364). Лінгвісти кваліфікують лексему *к'роква* як східнослов'янсько-західнослов'янську ізолексу [231, с. 55]. Абсолютним синонімом номена *к'роква* є лексема *стропило* (СУМ ІХ, 787). Дериват питомого іменника *стріп, строп* (від псл. **stroръ* «покрівля»), що нині відомий тільки говіркам (ЕСУМ V, 446), фіксуємо в частині досліджуваних говірок переважно в плюральній формі *стро'пила* (7, 49, 80, 81, 82, 86, 87, 96, 105). В окремих говірках відзначено інші номінації крокви: полісеми *п'латва* (19, 26, 28, 29, 37, 54, 55, 56, 57, 60, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 98); *сте^{и}'лина,* (28, 97, 95); поодиноко засвідчено номени *на'р'ізниц'а* (13), *п˙і'т'.аж^{ш}ка* (9).

Конструкція крокви передбачає наявність поперечки між двома

брусами. Значення ‘поперечна балка між кроквами’ в досліджуваних говірках репрезентують такі лексеми: *бан|тина, |балок, пе^{и}ри^{е}к|ладина, пе^{и}ре^{и}|мичка, попе^{и}|речина, попе^{и}|речка, пр’ас|лина.* Зазначені найменування творять несуцільні ареали. У переважній більшості говірок (4, 5, 7, 8, 13, 26, 38, 43, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 91, 92, 95, 98, 104, 105) уживається лексема *|бантина*, що є дериватом запозиченого з німецької мови через польське посередництво слова *банта* «перекладина, яка скріплює крокви в даху» (ЕСУМ І, 135). Обидві форми зафіксовано словником за ред Б. Грінченка (Грінч. І, 27). Як дублетні назви зі значенням «поперечна балка між кроквами» вони зареєстровані і «Словником української мови» (СУМ І, 101, 102), проте на обстежуваній території форми *банта* не виявлено.

Прозоро мотивованими репрезентантами семи ‘поперечна балка між кроквами’ є лексема *попе^{и}|речка*, засвідчена на значному ареалі (5, 6, 8, 16, 17, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 55, 62, 63, 64, 66, 100), та словотвірний варіант *попе^{и}|речина* (61). Обидві названі лексеми зареєстровані «Словником української мови» зі значенням «поперечно прикріплений між двома опорами брус, дошка, палиця» (СУМ VII, 195).

Вузьколокально сему ‘поперечна балка між кроквами’ реалізує лексема *пр’ас|лина*, що є, очевидно, дериватом іменника *прясло,* відомого іншим українським говіркам зі значеннями «кіл в огорожі», «частина огорожі» (ЕСУМ IV, 620; СУМ VIII, 371). В окремих говірках (80, 82) засвідчено лексему *пе^{и}ре^{и}к|ладина,* що в загальнонародному вжитку реалізує сему «брус, дошка, палка і т. ін.,

закріплені кінцями на двох опорах» (СУМ VII, 191). Спорадично (28, 43, 86, 87, 96) на позначення семи ‘поперечна балка між кроквами’ засвідчено номен *пе^{и}ре^{и}|мичка*, що в загальномовному вжитку відомий з іншим значенням: «споруда, яка обмежує приплив води куди-небудь» (СУМ VI, 226). На позначення дошки, що кладеться впоперек кроков для прикріплення до них покрівлі, на досліджуваній території уживають загальнонародну (СУМ IV, 453) лексему |*лата*, що увійшла в українську мову з німецької через посередицтво польської (ЕСУМ III, 199), [232, с. 55].

Матеріал із дерева для підлоги. Для настилання дерев’яної підлоги використовували колоди, на які потім набивали дошки. На позначення такої колоди в досліджуваних говірках вживають такі лексеми: іменник |*лага*, (86, 87, 96, 102, 103, 104, 106), що, імовірно, запозичений із давньоскандинавської мови (ЕСУМ III, 178), поодиноко представлено варіанти: |*ле^{и}гар* (80), |*л’ега* (19, 53, 54, 55, 56, 57, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 102, 103, 104), *л’і*|*гара* (83), полісеми |*балка* (49), *дил’* (43), *п¨ід*|*валина* (19, 53, 54, 55, 56, 57, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 102, 103, 104). У багатьох говірках засвідчено прозоромотивовну лексему на позначення дошки, яку використовують для підлоги, *поло*|*виц’а* (7, 16, 18, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 66, 83, 85, 86, 87, 95, 100). Спорадично трапляється лексема *м¨і*|*рошник* (102, 103, 104). На позначення вузької дерев’яної рейки для закривання щілин на стиках між підлогою і стіною в говірках уживають запозичену з латинської мови через посередництво російської (ЕСУМ IV, 448) лексему *п*|*л’інтус*, яка є нормою літературної мови (СУМ VI, 586). Цим же словом номінують плінтус,

виготовлений із сучасних матеріалів. У лексику говірок входять назви нових матеріалів для покриття підлоги, наприклад, *лам·і|нат* ‘підлогове покриття, яке являє собою пресовану під високим тиском і температурою деревно-волокнисту плиту з декоративним верхнім шаром, що, як правило, імітує натуральне дерево’.

Широким семантичним потенціалом у мікрогрупі назв будівельного матеріалу з дерева вирізняється лексема *|доска.* На території всіх обстежуваних говірок вона реалізує загальне значення ‘плоский невеликої товщини кусок дерева, випиляний із колоди’. Залежно від призначення і місця в конструкції будівлі дошка може набувати спеціального найменування. Так, на позначення дошки дощаної стелі зафіксовано назви: *дил’*, *д|ранка*, *же^{и}р|дина*, *ст’іл’*, *сте^{и}|лина*; дошки для підлоги – *поло|виц’а;* дошки, що використовується в конструкції покрівлі, – *|лата, о|бапол, ша|л’іўка.*

Мовне позначення спеціального призначення дошки реалізовано в аналітичних найменуваннях, виражених узгодженими словосполученнями. Майже всі виявлені аналітичні номени мають однолексемні відповідники: *|доска отлиў|на, ~ лобо|ва, |дошка п¨ід^{т}шиў|на, ~ в¨ітро|ва, п·і|д:ашок* ‘одна з дощок, прибита до кінців лат двосхилого даху з фронтонами, щоб вітер не заривав боків покрівлі’; *|доска по|лова, поло|виц’а* ‘одна з дощок підлоги в хаті’; *|доска ша|л’івочна, ша|л’іўка* ‘дошка, яка використовується як покрівельний матеріал’.

2.2. Назви процесів будівництва

На позначення процесів будівництва в досліджуваних говірках виокремлюємо групу лексем, якими позначають усі етапи будівництва, та групу – на позначення окремих етапів будівництва.

До першої групи належать дієслова *ст|ройіти, буду|вати* та похідні іменники *ст|роїка, буд'іў|ництво.* Дієслово *буду|вати* запозичене з німецької мови, крім української, стало надбанням чеської й польської мов [231, с. 52]. Автор словникової статті в «Етимологічному словнику української мови» подає вказівку, що посередником на шляху запозичення слова *будувати* була польська мова (ЕСУМ І, 279). Велика кількість дериватів з коренем *буд-* свідчить про те, що це запозичення міцно увійшло в українську мову [232, с. 53], саме воно стало літературним стандартом в ній. Однак на досліджуваній мовній території літературно-нормативне *буду|вати* та похідне *буд'іў|ництво* представлено мозаїчними вкрапленнями. Основними лексичними одиницями на позначення процесу будівництва в обстежених східноподільських говірках є лексеми *ст|ройіти* та *ст|роїка*, які покривають весь досліджуваний ареал. У СУМ зареєстровано тільки дієслово *строїти* з ремарками – *рідк., розм.* (IX, 784). Можемо припустити, що вживання давнього дієслова *ст|ройіти,* яке зі значенням «будувати, споруджувати» було відоме пам'яткам києворуського періоду (Срезн. III, 554), та похідного *ст|роїка* на досліджуваній території підтримується впливом російської мови. На позначення процесу зведення житлового будинку вживають словосполучення *с|тавити |хату.*

Будівництво хати складалось із кількох етапів: копання траншеї для майбутнього фундаменту, зведення фундаменту, зведення стін, накриття будівлі, оздоблювальні роботи.

Етап копання заглибини для майбутнього фундаменту в усіх досліджуваних говірках номінують дієслівним словосполученням *ко|пати канаў|ки.* На позначення етапу зведення фундаменту та стін зафіксовано лише двослівні номінації, що за структурою є дієслівними словосполученнями: *к|ласти фун|даме^{и}нт, ст|ройіти п'ід|мурок, к|ласти с'|т'іни, г|нати с'|т'іни, |вигнати ко|робку* ‘збудувати стіни’.

Наступним етапом будівництва є накриття зведених стін. Підготовлені і розмірені на землі крокви виставляють уже на хаті. Такий процес називається *|викинути верх.*

Здавна в українському селі хату накривали соломою. На позначення цього процесу вживалося дієслово *ўши|вати*, зареєстроване з таким значенням у словнику за ред. Б. Грінченка (Грінч. IV, 371). Вважаємо, що назва *ўшивати* мотивована подібністю технології покриття до процесу зшивання. Здавна, що фіксовано писемними пам’ятками, на позначення процесу спорудження даху над будівлею в спеціалізованому значенні вживалося дієслово *крити* [231, с. 53]. Зі значенням «робити покрівлю, дах, дашок над чим-небудь; покривати» ця лексема відома і сучасній загальнонародній мові (СУМ IV, 350) та побутує на території досліджуваних говірок. Безперечно, заміна природного матеріалу і відповідно технології покриття даху зумовила активізацію номенів *к|рити, ўкри|вати*, якими називали процес накриття безвідносно до використовуваного

матеріалу. Лексемою *к'рити* мотивована назва будівельної конструкції *к'риша* ‘покрівля будівлі; дах’ (10, 12, 14, 16, 18, 19, 20, 22, 28, 29, 36, 38, 43, 46, 47, 49, 50, 52, 54, 57, 67, 68, 69, 70, 73, 80, 84, 91, 105), яка не увійшла до лексичної системи літературної мови. Лексеми *ўши'вати* «покривати соломою, очеретом тощо дах будівлі» та *ўкри'вати* «робити дах або яке інше накриття над будівлею» відомі загальнонародній мові (СУМ X, 422, 538). Спостерігаємо, що лексема *ўкри'вати* майже повністю витіснила слово *ўши'вати*, що зумовлено позамовними чинниками. Зрідка сучасні будівельники, які займаються покрівельними роботами, можуть послуговуватися і лексемою *ўши'вати*, яка втратила свою диференційну ознаку й стала дублетом номенів *к'рити, ўкри'вати*.

На позначення семи ‘покривати поверхню стіни, стелі шаром штукатурки’ в досліджуваних говірках зафіксовано низку власномовних і запозичених лексем: *г'ладити, квачу'вати, тин'ку'вати, штука'турити* та дієслівні словосполучення *заки'дати г'линойу, горо'дити г'линойу, 'бити г'лину.* Найбільші ареали формують однослівні номени. Повністю покриває весь досліджуваний ареал питома лексема *г'ладити* (ЕСУМ I, 519), в окремих говірках із нею вступає в синонімічні відношення номен *квачу'вати*, мотивований назвою підручного засобу *квач* «намотане на кінець палиці клоччя, ганчір’я тощо для мащення чого-небудь» (СУМ IV, 132), за допомогою якого вирівнюють поверхню стіни. У реєстрі «Словника української мови» лексема *квачувати* відсутня, у семантичній структурі лексеми *гладити* спеціалізоване значення не виокремлено (СУМ II, 78).

На всьому досліджуваному ареалі на позначення процесу покривання поверхні стіни, стелі і т. ін. шаром штукатурки вживається дієслово *штука|турити*, утворене від запозиченого з італійської мови агентива *штукатур* (ЕСУМ VI, 482), що є нормою і в літературній мові. У частині говірок (2, 38, 52, 53, 54, 55, 61, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 80, 83, 91, 95, 105) на позначення дії зі значенням ‘штукатурити’ побутує лексема *тин’ку|вати*, похідна від запозиченої через польську мову з німецької зі значенням «штукатурка» лексеми *тиньк* (ЕСУМ V, 570) і зареєстрована словником як синонім лексеми *штукатурити* (СУМ X, 115).

На позначення процесу змащування глиною щілин і заглиблень у стінах і на стелі будівель у досліджуваних говірках найбільші ареали утворює однослівна номінація *шпару|вати.* Лексема *шпару|вати,* похідна від праслов’янського *spara «щось розпорене, прорізане» (ЕСУМ IV, 457), відома загальнонародній мові (СУМ XI, 517). В окремих говірках лексема *шпару|вати* вступає в синонімічні відношення з дієслівними словосполученнями *пе^{и}ре^{и}ти|рати г|линойу, обма|зувати рост|вором, мас|тити |дири.* Сему ‘покривати стіну розчином білої глини, вапна, крейди тощо’ в досліджуваних говірках реалізують питомі лексеми, мотивовані кольором, *б˙і|лити*, *б˙ілу|вати* та *|мазати, мас|тити.*

ДО ‘матеріал’ вплинула на появу окремої мікрогрупи лексем на позначення процесу настилання підлоги. Для називання процесу настилання підлоги з дощок використовуються дієслівні словосполучення *наби|вати |дошки, сте^{и}|лити п˙ід|валини, с|тавити |доски, сти^{е}|лити п˙ід|логу, сти^{е}|лити пол.* На позначення процесу

оформлення підлоги з глини в східноподільських говірках уживаються номінації *вал'ку|вати д'іл / до|л'іўку*, *|мазати д'іл.*

Оздоблювальні роботи позначають дієслова, утворені від назв речовин: *це^{и}ме^{и}н|т'ірувати* ‘покривати, скріплювати цементом’, *фарбу|вати, к|расити* ‘покривати чи просочувати щось фарбою’.

Отже, більшість назв процесів будівництва – аналітичні номінації, що за своєю структурою є дієслівними словосполученнями. Однослівні номени мотивовані:

- назвою речовини чи матеріалу: *штука|турити, тин'ку|вати, вал'ку|вати, це^{и}ме^{и}н|т'ірувати*;
- назвою підручного інструмента: *квачу|вати;*
- кольором: *б¨і|лити, б¨ілу|вати.*

Назви процесів будівництва є твірною основою для:

- назв результатів праці: *|мазати → |мазанка* ‘утрамбована, вирівняна та помазана глиною земля в хаті’, *штука|турити → штука|турка* ‘шар будівельного розчину, що вже затвердів на стіні, стелі’;
- назв житла, побудованого за допомогою цього процесу: *вал'ку|вати → вал'|коўка* ‘житло з плетених із лози стін, обмазаних глиною’; *|мазати → |мазанка* ‘житло, стіни якого будували, накладаючи в опалубок солому, очерет, заливаючи глиною та трамбуючи’, ‘житло з плетених із лози стін, обмазаних глиною’ та ін.;
- назв речовин, якими виконують будівельні роботи: *шпакл'у|вати → шпак|л'оўка* ‘в'язка речовина для замазування щілин і тріщин, наприклад, щілин біля шибок’.

2.3. Назви інструментів будівельників

Лексико-семантичну групу на позначення інструментів будівельників утворюють лексеми, що позначають знаряддя для копання канавок під фундамент, приготування будівельного матеріалу та розчинів, рубання й тесання деревини, знаряддя ударної дії, для кладки цегли, виявлення відхилень по горизонталі стіни, для захвату й вигинання дрібних металевих деталей, витягування цвяхів, відгвинчування й загвинчування гвинтів, шурупів та інших деталей, замащування чого-небудь, витягування затонулих відер із дна колодязя.

Для номінації знарядь для копання канавок під фундамент, приготування будівельного матеріалу та розчинів у досліджуваних говірках найбільш поширеною є загальнонародна лексема *ло|пата* (СУМ IV, 544).

ДО ‘призначення’ та ‘форма виробу’ зумовлюють семантичне протиставлення ‘совкова лопата, глибока з бортами, призначена для роботи із сипучими вантажами’ : ‘штикова лопата, плоска, загостреної форми, яку використовують у сільському господарстві та земляних роботах’: *ло|пата : ло|пата, заступ* (9, 28, 29, 38, 54, 68, 69, 70, 71, 77, 78, 80, 92), *ло|пата, г|раса, че^{и}р|пачка : ло|пата, |заступ* (57, 72, 73*), ло|пата : ло|пата, пл’іш|н’а* (13), *че^{и}р|пачка* : *ло|пата (*3, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 14, 28, 34, 57, 67, 68, 69, 72, 73*).* Ядро мікрогрупи утворюють питомі лексеми: *ло|пата* (ЕСУМ ІІІ, 287), *|заступ* – спільнокоренева зі *ступати* (ЕСУМ V, 459); *ко|пач, копа|ниц’а* – мотивовані дією *копати*

(ЕСУМ, ІІ, 565), *че*и*р|пачка – черпати* (ЕСУМ ІV, 308). Зауважимо, що окремі лексеми в досліджуваних говірках мають семантику, відмінну від зафіксованої в СУМ, наприклад, лексема *пл'іш|н'а,* відома загальнонародній мові зі значенням «важкий лом на дерев'яному держаку для пробивання льоду, дроблення мерзлої землі» (СУМ VI, 586), у говірці с. Нестерівка Маньківського району Черкаської області вживається на позначення штикової лопати. Лексема *г|раса*, запозичена з польської мови (grasa «мотика, скребачка») (ЕСУМ І, 586), втягується в орбіту номінативного поля сем 'будівельний матеріал із глини', 'яма, в якій зберігали грасу', 'заміс глини й соломи'. Лексеми *ко|пач* і *копа|ниц'а* в східноподільських говірках багатозначні, оскільки реалізують семи 'штикова лопата', 'спеціальна лопата, полотно якої на ширину буряка, призначена для викопування коренеплодів'. Семантичний обсяг лексеми *ко|пач* у досліджуваних говірках покриває семи 'той, хто копає', 'той, хто займається копанням могил'. СУМ фіксує лексему *ко|пач* з усіма відомими в досліджуваних говірках значеннями, крім 'штикова лопата' (СУМ ІV, 279).

На позначення знаряддя для рубання й тесання, що являє собою насаджену на дерев'яний держак залізну лопать із гострим лезом з одного боку та обухом – з другого, в усіх досліджуваних говірках зафіксовано питому (ЕСУМ V, 345) лексему *со|кира*. Мозаїчними вкрапленнями та незначними острівними ареалами на тлі загальнонародної лексеми *со|кира* (СУМ ІХ, 437) позначено функціонування ще однієї давньої лексеми *то|пор* (5, 7, 8, 16, 19, 28, 29, 46, 55, 84, 89). Лексему *топір* СУМ (Х, 194) реєструє з ремаркою *діалектне*.

У номінації ручки, держака сокири в досліджуваних говірках навпаки більшу активність проявляють лексеми, утворені від основи *то|пор* за допомогою афіксів *-ишче, -ис'ко: топо|рис'ко* (3, 4, 5, 10, 11, 18, 20, 21, 22, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 79, 80, 81, 82, 93, 94, 97, 100), *топо|ришче* (5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 16, 17, 21, 23, 24, 28, 37, 38, 39, 52, 58, 59, 60, 74, 75, 76, 77, 78, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 98, 99, 102, 103, 104, 105, 106), тоді як *со|кирище* зафіксовано лише в шести говірках. Крім того, на позначення держака сокири в східноподільських говірках відзначено лексеми *де^{и}р|жак, де^{и}р|жалис'ко,* перша з яких зі значенням «деталь ручного інструмента, за який тримають» відома загальнонародній мові (СУМ II, 247).

Опозиція сем 'гостра частина сокири' : 'тупа частина сокири' сприяла утворенню мікропарадигми назв частин сокири. У більшості говірок опозиція виражена за допомогою лексем *|лезо : |обух* (внп)*; полот|но: |обух* (24, 28, 29, 54, 55, 56), *ри^{е}с|кал' : |обух* (83); *|лезо : бо|йок* (104).

Укладачі «Етимологічного словника української мови» зауважують, що найчастіше дослідники мови походження лексеми *|обух* пов'язують із праслов'янським **ихо* в значенні «отвір для ручки в різних інструментах» (ЕСУМ IV, 146). На нашу думку, має право на існування гіпотеза про походження лексеми *обух* від вигука чи дієслова *|бухати*, на ймовірність такої етимології вказують самі мовці: *|обухом |можна заби|вати г|воз'д'і* (5). Питома (ЕСУМ IV, 502) лексема *полот|но* зі значенням «плоска тонка частина якого-небудь

інструмента, знаряддя» є спеціальним терміном (СУМ VII, 98). Прозоромотивованою є лексема *бо|йок*, що вказує на призначення тупої частини сокири. Лексема *ри^{е}с|кал'* у номінації гострої частини сокири, очевидно, є вторинною. СУМ фіксує лексему з ремаркою *діал*. зі значенням «заступ» (СУМ VIII, 537).

Мікрогрупу назв знарядь ударної дії утворюють лексеми на позначення великого розміру молотка для подрібнення каменю, кування заліза, забивання чого-небудь, невеликого ручного знаряддя – металевого або дерев'яного бруска, насадженого на держак під прямим кутом.

ДО 'розмір' репрезентована на словотвірному рівні: *|молот* 'молот, у якого ударна частина вагою 350 г і більше', *моло|ток* 'молот, ударна частина якого менше 350 г', *моло|точок* 'невеликий молоток'.

ДО 'матеріал виготовлення ударної частини', 'розмір' та 'призначення' переплітаються, формуючи семеми 'металевий або дерев'яний брусок, насаджений під прямим кутом на держак для забивання чого-небудь', 'великий металевий молот для подрібнення каменю, кування заліза', 'великий дерев'яний молот для ущільнення брусів при кладці', 'великий дерев'яний молот для проведення покрівельних робіт'. На позначення першої семи відзначено лише одну загальнонародну питому (ЕСУМ III, 504) лексему *моло|ток*. Спільнокоренева лексема *|молот* є полісемічною, оскільки реалізує семи 'великого розміру металевий молот для подрібнення каменю, для кування заліза' та 'дерев'яний молот для ущільнення брусів при кладці'. Завдяки останній семі лексема *|молот* вступає в синонімічні

відношення з лексемою *ко|лода* та спільнокореневими *ки|йанка* (8, 55, 80, 81, 82, 83, 91), *ки|йок* (83, 105), в основі яких прасловянське слово * kyjь «молот, довбня» (ЕСУМ ІІ, 430). Лексема *ки|йанка* в семантичній структурі ще має сему ‘дерев’яний молот для проведення покрівельних робіт’. Найширшу семантичну структуру має лексема *|доўбн’а.*

Таблиця 2.3

Типи семантичної структури лексеми *|доўбн’а*

Сема Лексема	‘великий дерев’яний молот, або велика дерев’яна палиця з потовщенням на кінці, для ущільнення брусів при кладці’	‘товстий дерев’яний стрижень, ударами, натискуванням якого ущільнюють яку-небудь масу або подрібнюють, розтирають що-небудь’	‘колода, на якій рубають дрова’	Говірки
|доўбн’а	+			3, 4, 7, 28,

				29
ˈ*доўбн'а*		+		55, 57, 67, 68, 69, 73
ˈ*доўбн'а*			+	18, 16, 66, 99, 100
ˈ*доўбн'а*		+	+	5

В ударній частині молотка виділяють плоский квадратний чи круглий кінець, яким здійснюється удар, та гострий кінець. На позначення гострого кінця в досліджуваних говірках не зафіксовано жодної лексеми. Тупий кінець молотка мовці номінують лексемами, в основу яких покладено:

- призначення: *бо*ˈ*йок, заби*ˈ*вач, к*ˈ*і*ˈ*нец' у*ˈ*дарний;*
- подібність до частин тіла людини чи іншого предмета: *го*ˈ*лоўка, п*ˈ*йатка,* ˈ*баб*^{п}*ка;*
- звуконаслідування: ˈ*обух, ту*ˈ*ту.*

Зауважимо, майже повністю покривають весь досліджуваний ареал лексеми *го*ˈ*лоўка* та ˈ*обух*. Лексеми ˈ*кирка* (86, 87, 96), *т'іш* (83), *ту*ˈ*ту* (36), ˈ*баб*^{п}*ка* (7, 8) зафіксовано спорадично.

На позначення мулярського інструмента у вигляді металевої трикутної лопаточки на короткому держаку, яку використовують для кладки цегли в усіх досліджуваних говірках зафіксовано запозичену через польську мову з німецької лексему ˈ*кел'ма* (ЕСУМ ІІ, 422), для якої в окремих говірках відзначено синоніми *мас'т'е*ˈ*рок* (11,16, 17, 44, 45, 48, 62, 64, 63, 66, 100) та дериват *мас'т*^{ц}*'і*ˈ*рок* (2, 53, 54, 56, 57,

86, 87, 96), мотивовані назвою будівельника, який працює цим інструментом.

У досліджуваних населених пунктах для виявлення відхилень по горизонталі стіни та різних предметів використовують два типи приладдя – важок на мотузці та спеціальний будівельний прилад, рівень відхилення в якому показує вода. Спільною в номінації обох приладів є лексема *|уров'ен'*. Крім того, на позначення другого приладу зафіксовано ще лексеми *ват'ер|пас* та *пра|вило.* Номен *ват'ер|пас,* відомий загальнонародній мові зі значенням «простий прилад для перевірки горизонтального положення лінії, площини» (СУМ І, 297), вживається спорадично. Запозичений із голландської мови композит утворений від water «вода» та passen «приміряти» (ЕСУМ І, 339). Постання лексеми *пра|вило* на позначення будівельного інструмента мотивують самі мовці: *пра|вило / п|ристр'ій дл'а ви|р'іўн'уван'.а с'т^{ц}'ін / п¨ід|логи / з|р'іўн'увати / чи п|равил'но пос|таўл'аниї стоўб / а|бо с'т^{ц}'і|на* (31).

На позначення інструмента, що складається з двох з'єднаних на шарнірі стержнів і використовується для затискування, захоплювання, розколювання, виривання чого-небудь, зокрема для витягування цвяхів, весь досліджуваний ареал покриває питома лексема *шчи^{е}п|ц'і* (ЕСУМ VI, 509), а в окремих говірках паралельно вживається лексема *де^{и}р|гач* (67, 68, 69, 70, 71, 72, 73). Обидві назви інструмента мотивовані дією, яку виконують за його допомогою.

На позначення слюсарно-складального інструмента для відгвинчування й загвинчування гвинтів, шурупів та інших деталей у досліджуваних говірках зафіксовано афіксальні лексеми, мотивовані

назвою процесів, що виконують за допомогою названого інструмента. Лексема *от|в'ортка* утворює суцільний ареал, на який частково накладається ареал літературнонормативної лексеми (СУМ І, 443) *|викрутка.*

1) У реалізації семи ‘ручний слюсарномонтажний і електромонтажний інструмент, кліщі з плоскими губками пірамідальної форми, для захвату й вигинання дрібних металевих деталей’ у досліджуваних говірках зафіксовано лише один композит *плоско|губ^{n}ц'і,* мотивований будовою інструмента. З таким значенням лексема кодифікована «Словником української мови» (СУМ VI, 590). Фонетичний варіант *пласко|губ^{n}ц'і* поширений у крайніх східноподільських говірках, що межують із середньонаддніпрянськими. Реалізацію фонеми /о/ в ненаголошеній позиції звуком [а] відзначає Г. І. Мартинова в типових середньонаддніпрянських говірках та частково в західній групі говірок правобережної Черкащини на прикладі побутової лексики, зокрема в лексемах *кра|ват'* ‘ліжко металеве’, *тап|чан* ‘ліжко дерев'яне переважно домашнього виготовлення’, *ка|т'ол* ‘котел, металева посудина із сферичним дном’, *хва|нар* ‘ліхтар, освітлювальний пристрій, у якому джерело світла захищене склом’ [143, кк. 11, 10, 46, 61] та ін.

Повністю покриває весь ареал лексема *ш|пате^{и}л'* ‘дерев'яна або металева пластина з ручкою, для замащування чого-небудь’. Лексема запозичена з німецької мови, де вона позначає шпатель, інструмент художника й хірурга (ЕСУМ VI, 459).

На позначення металевого приладу із загнутими кінцями для витягування затонулих відер із дна колодязя в досліджуваних говірках уживаються загальнонародні назви *гак,* демінутиви *га|чок, кр'у|чок / кру|чок* та номени метафоричного походження *рак, ба|ранчик, |к ̈ішка / |кошка, к|л'учка / к|л'ушка, |йак ̈ір.* Лексема *трой|чак* мотивована будовою знаряддя – воно має три гаки, якими можна зачепити відро за дужку. Найбільший семантичний діапазон у досліджуваних говірках мають лексеми *кр'у|чок* та *к|л'учка*, типи семантичної структури яких подано в таблицях.

Таблиця 2.4

Типи семантичної структури лексеми *к|л'учка*

Сема Лексема	'довга з гачком жердинка для витягання води з неглибокого колодязя'	'металевий прилад із загнутими кінцями для витягання затонулих відер з дна колодязя'	'забитий в одвірок стрижень з гачком, в який западає клямка дверей'	'гачок металевий з довгим держаком для смикання сіна'	Говірки
к|л'учка	+				1, 5, 7, 8, 21, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 86, 87, 91, 95, 96, 100, 105, 106
к|л'учка	+	+			6, 11, 16,

					17, , 40, 41, 42, 62, 63, 64, 80
к'л'учка		+			30, 31, 32, 83, 85, 89, 93, 94, 97, 102, 103, 104
к'л'учка	+	+	+		81, 82
к'л'учка		+	+		83
к'л'учка	+			+	52

Таблиця 2.5

Типи семантичної структури лексеми *кр'у'чок*

Сема Лексема	‘металевий прилад із загнутими кінцями для витягання затонулих відер з дна колодязя’	‘штабка із загнутим трубкою кінцем, яким чіпляються двері на гачок одвірка’	‘металевий прилад на довгому держаку для витягання з печі сковороди’	‘забитий в одвірок стрижень з гачком, в який западає клямка дверей’	Говірки
кр'у'чок	+	+			Усі, крім 3, 4, 7, 21, 26, 28, 49, 52, 54,

					56, 57, 67, 68, 69, 83, 85, 89, 91, 95, 98
кр'у|чок	+	+	+		21, 83, 85, 89
кр'у|чок	+	+	+	+	3, 4, 7, 26, 28, 49, 52, 54, 56, 57, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 91, 95, 98

Отже, назви будівельних інструментів та їх частин у східноподільських говірках мотивовані:

1) призначенням: *че^{и}р|пачка, ко|пач, копа|ниц'а, бо|йок, заби|вач, к·і|нец' у|дарний, де^{и}р|гач, шчи^{е}п|ц'і, от|в'ортка, |викрутка, пра|вило;*

2) будовою інструмента: *плоско|губ^{п}ц'і, ват'ер|пас;*

3) зовнішньою подібністю реалій: *к|л'учка / к|л'ушка, |йак·ір, |баб^{п}ка;*

4) подібністю до частин тіла тварин: *рак, ба|ранчик, |к·ішка / |кошка*;

5) подібністю до частин тіла людини: *го|лоўка, п|йатка;*

6) кількістю частин: *трої|чак;*

7) звуконаслідуванням: *ту|ту, |обух*.

Більшість лексем, що репрезентують ЛСГ на позначення будівельних інструментів, мають праслов'янські корені. Запозичення, як правило, в говірці мають синоніми з питомої лексики: *г|раса, ло|пата, че^{и}р|пачка* 'совкова лопата, глибока з бортами, призначена для роботи із сипучими вантажами', *ват'ер|пас, пра|вило* 'простий прилад для перевірки горизонтального положення лінії, площини'. Германізм *|кел'ма* вступає в синонімічні відношення з лексемою, утвореною від основи німецького походження за допомогою власномовного афікса: *маст'е|рок / мас'т^{и}'і|рок*.

Лише одна лексема *ш|пате^{и}л'* вживається на позначення дерев'яної або металевої пластини з ручкою для замащування чого-небудь.

2.4. Назви виконавців будівельних робіт

Лексико-семантичну групу на позначення виконавців будівельних робіт у досліджуваних говірках утворює незначна кількість лексем, які умовно можна розподілити на дві групи: лексеми, які використовують на позначення виконавців усіх етапів будівництва, і лексеми, що позначають виконавців певних етапів будівництва.

Спільними для обох лексико-семантичних мікрогруп є лексеми *буд'і|вел'ник, стро|йіт'іл'* та запозичена з німецької мови (ЕСУМ ІІІ,

363) лексема *ˈмайстеᵘр,* про що свідчить їх семантична структура. Наприклад, лексема *буд'іˈвел'ник* у досліджуваних говірках позначає семи ‘майстер, який будує, споруджує що-небудь, працює на будівництві’; ‘майстер, який виконує покрівельні роботи’: *з буд'іˈвел'нойі бриˈгади ўсе хоˈдили / буд'іˈвел'ники кˈрийут хаˈти* (52); *ˈмайстеᵘр / ˈмасᵘ'т'ір* ‘майстер, який будує, споруджує що-небудь, працює на будівництві’, ‘фахівець із якого-небудь ремесла’, ‘людина, яка будує печі’.

На позначення виконавців окремих етапів будівництва зафіксовано лексеми, мотивовані процесом будівництва, який вони виконують, або ж матеріалом, з яким вони працюють.

На позначення будівельника, який зводить фундамент і стіни, зафіксовано лексему *ˈкам˙іншчик* у всіх досліджуваних говірках та зрідка синонімічні їй лексеми *муˈроўшчик* і *муруˈвал'ник,* мотивовані процесом *мурувати* «споруджувати щось із каменю, цегли» (СУМ IV, 829). Слова *ˈкам˙іншчик, муˈроўшчик, муруˈвал'ник* не зафіксовані в СУМ та у відомих нам лексикографічних працях із різних діалектних ареалів української мови.

Спостереження показують, що виконавці покрівельних роботів та робіт, які потребують додаткових будівельних навиків, мають окрему номінацію. Найбільше номенів зафіксовано на позначення чоловіка, який виконував покрівельні роботи. Лексеми, утворені від дієслів *крити* та *шити*, демонструють багатство афіксів та фонетичних варіантів: *укˈрил'шчик, ўшиˈвал'шчик, ўшиˈвал'ник, покˈр'іўник, покроўˈшч˙ік, кˈровеᵘл'шчик, кˈровол'шчик.* Лише номен *ж˙іс'ˈц'аник* та його фонетико-граматичні варіанти *ш˙іс'ˈт'аник,*

же^{и}с$^{|}$ц’аник, же^{и}с$^{|}$т’аншчик, мотивовані матеріалом, з яким працює майстер, про що зауважують самі мовці: *йак$^{|}$шо б$^{|}$л’ахойу / то $^{|}$майсте^{и}р нази$^{|}$ваўс’а // же^{и}с$^{|}$т’аншчик / то це $^{|}$жест’у* (80). Очевидно, лексеми *бл’а$^{|}$хар, бл’а$^{|}$шаник* на позначення майстра, який виконує покрівельні роботи, мотивовані матеріалом, але з часом у досліджуваних говірках лексеми демотивувались, втративши сему ‘майстер, який покриває дах бляхою’, і позначають майстра, який виконує покрівельні роботи будь-яким покрівельним матеріалом, крім соломи: *буд’і$^{|}$вел’ник / бл’а$^{|}$хар / $^{|}$ш˙іфе^{и}ром ўкри$^{|}$вайе* (80). У СУМ зі значенням «робітник, який покриває бляхою дахи» зафіксовано лише лексему *бляхар* (I, 231).

Крім того, на позначення майстра, який виконує покрівельні роботи, в окремих говірках зафіксовано полісем *п$^{|}$лотн’ік.* Ця лексема запозичена з російської мови, що, очевидно, пов’язано з тим, що для будівельних робіт часто запрошували російських майстрів [128]. Ця ж лексема із семою ‘робітник, що займається грубою обробкою деревини, спорудженням дерев’яних будов, виготовленням простих дерев’яних меблів’, покриває весь досліджуваний ареал.

На позначення виконавців нескладних робіт окремих номінацій не відзначено.

Отже, агентиви мотивовані:

- дією, яку виконують на різних етапах будівництва: *буд’і$^{|}$вел’ник, стро$^{|}$йіт’іл’, му$^{|}$роўшчик, муру$^{|}$вал’ник, ук$^{|}$рил’шчик, ўши$^{|}$вал’шчик, ўши$^{|}$вал’ник, пок$^{|}$р’іўник, покроў$^{|}$шч˙ік;*
- матеріалом, з яким працює майстер: *бл’а$^{|}$хар, бл’а$^{|}$шаник, ш˙іс’$^{|}$т’аник, же^{и}с’$^{|}$ц’аник, же^{и}с’$^{|}$т’аншчик, $^{|}$кам˙іншчик.*

Більшість лексем на позначення виконавців етапів будівництва утворені від питомих основ за допомогою афіксів *-ик, -шчик.* Значні ареали в східноподільських говірках формують агентиви, утворені від запозичених основ за допомогою власномовних формантів: *муру|вати* (з середньоверхньонімецької через польську (ЕСУМ ІІІ, 535)) → *му|роўшчик; бл'аха* (з німецької через польську (ЕСУМ І, 216)) → *бл'а|хар; будувати* (з польської (ЕСУМ І, 279)) → *буд'і|вел'ник.*

2.5. Назви будівель та їх конструктивних частин

2.5.1. Назви хати та її частин

Лексико-семантичну групу назв сільського житлового будинку та його частин утворюють репрезентанти семантичних опозицій 'стара хата' : 'нова хата', 'убога хата' : 'добротна хата', 'передня бокова стіна хати' : 'задня частина хати', 'цегляна хата' : 'глиняна хата', семи 'кімната в хаті', 'стеля', 'підлога', що пов'язано з традиційними диференційними ознаками реалій: часом побудови житла, матеріалом, із якого воно збудоване, зовнішнім виглядом житла, внутрішнім плануванням, розміром, кількістю рівнів та ін.

У назвах на позначення житла виокремлюється мікрогрупа, що об'єднує загальні назви. У загальнонародному вжитку на позначення житлового приміщення побутує ряд лексем: *будинок* – будівля, споруда, призначена для житла (СУМ І, 247); *дім* – будівля, призначена для житла або для розміщення різних установ; будинок (СУМ ІІ, 306). Здавна на позначення житлового будинку вживалася назва *хата*, запозичена ще давньоруськими діалектами від пізньо-

скіфсько-сарматського *hata; з приводу етимології цього слова висувалось припущення, що воно виходить за межі індоєвропейських мов і є ностратичним елементом (ЕСУМ VI, 161).

В українській мові слово *хата* розвинуло семантичну структуру та увійшло до складу стійких сполук. За даними «Словника української мови», ця назва вживається на позначення сільського одноповерхового житлового будинку (СУМ XI, 29). Саме лексема *хата* є головним репрезентантом семи ‘житло’ в досліджуваних говірках. З розвитком будівництва в селі за останні десятиліття й появою будинків у кількох рівнях спостерігаємо розширення номінативного потенціалу лексеми *ˈхата*: засвідчено словосполучення *двохеˈтажна ˈхата*: *ˈвистройіў двохеˈтажну ˈхату* (104). Для номінації двоповерхової хати в усіх досліджуваних говірках зафіксовано словосполучення *двохеˈтажна ˈхата*.

На позначення великої за розміром хати вживається лексема *дом,* її дериват *доˈмˑіна* та порівняльна конструкція *ˈхата йак ˈцерква*.

На позначення семи ‘стара хата’ зафіксовано прозоромотивовану лексему *розваˈлˈуха* від назви дії *розвалюватися.* Спеціальним найменуванням убогої хати є лексема *хаˈлупа*, водночас вона може містити ще й сему ‘стара’. Ця назва побутує в загальнонародному вжитку й зареєстрована зі значенням ‘невелика убога житлова будівля, злиденна хата’ (СУМ XI, 14). За даними «Етимологічного словника української мови», це слово є давнім запозиченням з іллірійської мови, етимологи припускають його зв’язок зі словом *колиба*, як з давнішим запозиченням безпосередньо з того самого джерела, а також припускають запозичення з грецької

мови через тюркське посередництво (ЕСУМ VI, 152).

Часто сема ‘убога’ поєднується із семою ‘невелика’, реалізовані лексемою ˈ*хатина* – невелика вбога або стара хата (СУМ XI, 30). Сему ‘убога хата’ реалізують також лексеми зі зменшувальними суфіксами ˈ*хатка*, *хаˈтинон’ка* ‘невелика вбога або стара хата’.

В окремих говірках зафіксовано лексеми *бурˈд’ій* та ˈ*шура*. У словнику за ред. Б. Грінченка зареєстровано дві форми *бурдій* і *бурдель* «землянка, курна хата, публічний дім» (Грінч. I, 111). За даними Т. В. Косміної, фонетичнми варіантами «бурдій», «бурдель» називали архаїчні земляночні та напівземляночні житла дуже бідних селян [128, с. 37]. Лексеми *бурдей, бурдій* з ремаркою *діалектне* зафіксовано в СУМ зі значенням ‘житло, викопане в землі, землянка’ (СУМ I, 283). Ця назва є запозиченням зі східнороманських мов. У південно-західних говорах цей номен засвідчений на позначення сем ‘землянка, курна хата’, ‘циганський намет’, ‘злиденна хата’, ‘хата без горища з плоским земляним дахом’ (ЕСУМ I, 299).

Лексема ˈ*шура* є багатозначною, її семантичну структуру в досліджуваних говірках складають семи ‘стара хата’, ‘сарай, повітка’ та ‘підсобне приміщення з чотирьох дерев’яних стовпів із солом’яним накриттям із зашитою задньою або боковою стіною’. Цю лексему словник за ред. Б. Грінченка реєструє зі значеннями «сарай, навіс» (Грінч. IV, 519). СУМ лексему фіксує з позначкою *діалектне* лише в значенні «сарай, повітка» (XI, 565).

Лексема ˈ*хата* може репрезентувати дві семи ‘нова хата’ і ‘стара хата’. Лише в опозиціях ˈ*хата* : *хаˈлупа* (5, 19, 23, 91, 9), ˈ*хата* : *розваˈл’уха* (97), ˈ*хата* : *бурˈд’ій* (105), ˈ*хата* : ˈ*шура* (5) лексема ˈ*хата*

передає позитивну оцінку й позначає ‘новий будинок’. Як і в інших українських говірках, останнім часом лексема *ˈхата* зазнала функціонально-стильового перерозкладу: вона втрачає значення ‘новий будинок’ і швидше позначає власність: *ˈвони ˈмайут ˈхату* (38). У семантичному полі ‘новий будинок’ лексему *ˈхата* витісняють номени *дом*, *ˈдомик, буˈдинок.*

Номінації хати за матеріалом, з якого зведено стіни. Одним із найдавніших матеріалів для зведення стін була глина. Етнологи розрізняють кілька технологій зведення стін із глини. Це каркасні побудови із *слупами*, простір між якими заповнювався вальками, покладеними навкіс, або менш трудомістким саманом. Інший конструктивний тип становили безкаркасні стіни – це стіни з вальків, які клались на фундамент. Траплялись також стіни глинобитні – вибиті глиною в дерев’яній опалубці, а також глинолиті, коли глину, добре вимішену з соломою та половою, заливали у дерев’яну вертикальну опалубку [128, с. 24, 28]. Сучасники не пам’ятають детально специфіки варіантів побудови стін і можуть пояснити, що вони з глини загалом. Отже, лексичні одиниці на позначення хати, стіни якої зведені з глини, в мовленні сучасників втрачають диференційну сему ‘техніка побудови’.

У більшості говірок архісема ‘глиняна хата’ об’єднує семи ‘житло, стіни якого будували, накладаючи в обаполи солому, очерет і заливаючи глиною та трамбуючи’, ‘глиняна хата на фундаменті’ та ‘житло з плетених із лози стін, обмазаних глиною’. Першу сему в досліджуваних говірках репрезентують двослівні номінації – узгоджені й неузгоджені словосполучення *глиноˈбитна ˈхата,*

глино|битна ~ , г|лин'ана ~ , на|кидана ~, |хата |вал'ками, ~ на с|лупах, ~ на стоўпах, де атрибутиви вказують матеріал, з якого збудована хата, або спосіб будівництва: *глиняний* – зроблений із глини, *глинобитний* – міцно, щільно збитий із суміші глини і порізаної соломи або дрібного каміння, піску і т.ін. (СУМ ІІ, 82), *вальок* – грудка мокрої, змішаної з соломою глини для спорудження глиняних будівель або обмазування стін (СУМ І, 313). Номінацію *|хата на с|лупах* вживають тільки мовці найстаршого покоління. СУМ, подаючи значення слова *слуп* «стовп, опора склепіння будь-якої споруди, будівлі», маркує його як *застаріле* (СУМ ІХ, 380).

Сему 'житло з плетених із лози стін, обмазаних глиною' репрезентують переважно субстантиви жіночого роду – віддієслівні деривати *|мазанка* та *п|лет'анка*. Ці номени відображають давню техніку виведення стін на стовпах, обплетених вертикально хворостом або лозою. Зведений таким способом каркас з обох боків обмазували глиною [128, с. 25]. Номен *|мазанка* відомий загальнонародній мові зі значенням 'хата, зроблена з глини, сирцевої цегли або хмизу, обмазаного глиною' (СУМ ІV, 593). Літературній мові на позначення плетеного виробу відома лексема *плетінка* (СУМ VI, 577). Суфікси *-ян-, -ан-* у дієприкметниках та похідних є типовими для подільських говорів.

Сема 'глиняна хата на фундаменті' в досліджуваних говірках репрезентована словосполученнями *му|рована |хата , |хата на фун|дами^{е}нт'і*. Лексеми *мурований, фундамент* відомі на всьому україномовному ареалі: *мурований* – побудований із каменю, цегли, *мурувати* – споруджувати, зводити щось із цегли (СУМ ІV, 829),

фундамент – основа, звичайно, підземна чи підводна, з каменю, бетону, на якій встановлюють будинки (СУМ X, 649). У зв'язку з тим, що глину як будівельний матеріал для зведення стін уже майже не використовують, словосполучення *г|лин'ана хата* може ускладнюватися семою 'стара хата'.

Використання матеріалу промислового виробництва – цегли – зумовлює появу номінацій *ци^{е}гл'а|на |хата, кир|пична ~ , к·ір|п·ічна ~* . Ці двослівні номени позначають сему 'цегляна хата'. Існують також варіанти побудови хат із саману або іншого матеріалу, але зовнішній ряд викладають цеглою. Такі хати номінують словосполученнями *|хата / обк|лад'ана |цеглойу, |хата / обк|лад'ана к·ірп·і |чом*.

Матеріалом зведення стін може слугувати дерево. За даними Т. В. Косміної, у давнину на Поділлі використовувалася зрубна конструкція стін, що було зумовлено наявністю великих лісових масивів у лісостеповій зоні Правобережжя. Знищення лісів спричинило використання іншого будівельного матеріалу, проте зрубні конструкції стін зустрічалися спорадично по всій території Поділля аж до початку XX ст. [128, с. 20]. В говірках Східного Поділля зафіксовано лексему *зруб*, яка загальнонародній мові відома зі значенням «спосіб зведення стін будинків або споруд з колодами чи брусів, які укладають горизонтальними рядами, а в кутах і місцях перетинання з'єднують врубками» (СУМ III, 714). Очевидно, лексема *зруб* на позначення хати, стіни якої будували, накладаючи в обаполки солому, очерет і заливаючи глиною та трамбуючи, у досліджуваних говірках є вторинною номінацією, оскільки обаполками в східноподільських говірках, як і в інших говорах української мови

(СУМ V, 460), називають розпиляні вздовж колоди, які використовують у зведенні житла.

Лексема *д|ранка* на позначення такого житла засвідчена лише у двох із досліджених говірок. У СУМ лексема зафіксована зі значенням «тоненькі дощечки для оббивання стін і стелі під штукатурку, для покриття дахів та ін.» (СУМ II, 404). Цілком очевидно, що на позначення житла ця лексема є вторинним номеном. В окремих говірках таке житло називають двослівними номінаціями *го|рожана |хата, |хата ў |доску*.

На позначення житла, викопаного в ямі, без горища, з глиняним одно- або двоповерховим дахом, яке іноді виступає над поверхнею, у східноподільських говірках зафіксовано лексеми *зим|л'анка, зе^{и}м|л'анка, |йама, бал|ган, бал|гани*, демінутиви *зи^{е}м|л'аночка, зи^{е}м|л'анушка, гара|жок*. Лексема *землянка* й похідне *земляночка* з таким же значенням відомі загальнонародній мові (СУМ III, 555). Лексема *бал|ган / бал|гани* могла постати внаслідок зміни формальної структури слова *балаган*, відомого СУМ зі значенням «легка будівля для тимчасового користування» (I, 119). Етимологи припускають, що лексема *балаган* потрапила в українську мову через російське посередництво з тюркських мов, де вона позначає верхню кімнату, високий балдахін (ЕСУМ I, 122). Імовірніше, лексема *бал|ган / балга|ни* могла виникнути шляхом видозміни лексеми *балгони*, що позначає дерев'яні стовпи, на яких укріплюється навіс перед амбаром. Автори ЕСУМ лексему називають результатом видозміни слова *балкони* з переходом к → ґ →г і зміною значення (ЕСУМ I, 126).

Отже, у мікрогрупі лексики на позначення хати виокремлюються загальні назви житла *ˈхата, буˈдинок, дом* та видові найменування, семантика яких містить диференційну ознаку житла за розміром, за кількістю рівнів, за часом побудови, за матеріалом зведення стін, за технологією зведення, за якістю побудови. У більшості випадків диференційну ознаку реалізовано в структурі словосполучення, для окремих диференційних ознак засвідчено спеціальні номени.

Конструктивні частини хати. Цю мікрогрупу утворюють лексеми, які є загальними назвами покрівлі будинку. На позначення даху хати в частині досліджуваних говірок уживають лексему *дах*. Цей номен, запозичений із німецької мови через польське посередництво (ЕСУМ ІІ, 15), став нормою літературної мови (СУМ ІІ, 214) і основою для появи дериватів *пˑіˈд:аш':а*, *пˑіˈд:ашок*. Сему ‘дах’ на всьому обстежуваному арелі реалізує питома (ЕСУМ І, 361) лексема *верх*, що також є літературним стандартом (СУМ І, 334). Частину досліджуваного ареалу покриває номен *кˈриша*. Іменник *кˈриша*, що не став нормативним у літературній мові, але відомий іншим говіркам, є дериватом питомого дієслова *крити* (ЕСУМ ІІІ, 95).

Для покрівлі хати використовують різноманітний матеріал. У давніх селянських хатах єдиним покрівельним матеріалом була солома. Сему ‘солом’яний дах’ реалізує питомий (ЕСУМ V, 447) однослівний номен *стˈр'іха*, який у досліджуваних говірках зберігає загальнонародну семантичну структуру. У словнику за ред. Б. Грінченка виокремлено два значення цього слова: «край солом’яного

даху, що виступає за стіну», «солом'яний дах» (Грінч. IV, 217). Так само пояснено цю лексему і в СУМ: «нижній край солом'яної покрівлі, який звисає над стіною», «покрівля будівлі (перев. солом'яна)» (СУМ IX, 781).

Окрема мікрогрупа назв хати сформована за ДО 'особливості даху хати'. Опозиція сем 'хата з високим верхом' : 'хата з низьким верхом' реалізована через опозицію номінацій *ˈхата з виˈсоким ˈверхом / виᵉрˈхом* : *низ'ˈкиї верх, ˈхата з низ'ˈким ˈверхом / виᵉрˈхом.* У деяких говірках на позначення хати з високим верхом зафіксовано назву *маˈсандра*, що набула такого фонетичного оформлення в результаті метатези в запозиченій із французької лексемі *мансарда*, відомій сучасній мові зі значенням «житлове приміщення на горищі з похилою стелею або стіною» (ЕСУМ III, 385; СУМ IV, 622). Отже, цей номен вторинного походження – назва перенесена з частини на ціле.

Опозиція 'передня бокова стіна хати' : 'задня стіна хати' виражена чотирма типами лексичних протиставлень *приˈчілок : глуˈха стˈіˈна* (105, 26, 97), *приˈч ̈ілˈна стˈіˈна : ˈзаднˈа стˈіˈна* (83), *приˈч ̈ілок : ˈзаднˈа стˈіˈна* (52, 5), *прич ̈ілˈкова стˈіˈна : ˈзаднˈа стˈіˈна, глˈуха стˈіˈна* (9). Така лексична реалізація зазначених сем характерна для літературної мови й багатьох українських говорів.

Номінація приміщень усередині хати. Наприкінці XIX – на початку XX ст. під впливом міських споруд в українських селах з'явився новий тип триподільного житла, що складався з двох суміжних хат, розташованих на один бік сіней. Найбільш заможні селяни будували багатоподільні житла із трьох-чотирьох кімнат. Такі

споруди виникали в результаті членування кожної з камер триподільного житла: кожне з житлових приміщень переділялось на два – чисту хату та кухню або кухню-спальню. Багатокімнатні, наближені в плані до квадрата, житлові будівлі на Поділлі становлять більше сімдесяти п’яти відсотків [128, с. 120]. На позначення частини селянської хати, яка з’єднує жиле приміщення з ґанком або ділить хату на дві половини, у східноподільських говірках уживають питому лексему *|с’іни*, ареал якої звужується через функціонування запозиченої лексеми *кори|дор* та її фонетико-морфологічних варіантів *кал’і|дор, кори|дорчик*, лексем *при|хожа, про|хожа*, мотивованих дієсловами *приходити* (в хату, кімнату) та *проходити* (кімнату, щоб добратися в іншу кімнату) (Додаток В (далі – В), к. №49). Сема ‘простора кімната для прийому гостей’ репрезентована лексемами *зал, |зала,* які однаково активні в усіх досліджуваних говірках. Ці номени запозичені з німецької або французької мови через російську й через польську мови, де позначають кімнату, однокімнатний будинок (ЕСУМ ІІ, 228). Атрибутиви в словосполученнях *хо|лодна |хата, |верхн’а |хата, ви^{е}|лика |комната, гос|тин:а* вносять додаткову семантику: така кімната була більших розмірів, ніж інші, не дуже добре опалювалася, одна зі стін її була причілковою.

Суцільний ареал утворює віддієслівний дериват *с|пал’н’а* на позначення кімнати, в якій сплять (В, к. № 47). Лише в говірці с. Аполянка відзначено синонім – двослівну номінацію *|комната |од:иху.* На позначення спеціально пристосованого приміщення з піччю, плитою для приготування їжі в усіх говірках зафіксовано загальнонародну лексему *|кухн’а.*

Сема ‘невисокий, переважно земляний насип уздовж стін хати знадвору’ в досліджуваних говірках репрезентована лексемою *п|риз’ба*, яка є результатом стягнення давнішого **приізба*, утвореного з прийменника *при* та іменника **ізба* «хата» (ЕСУМ IV, 570). В окремих говірках для лексеми *п|риз’ба* зафіксовано синоніми – однослівні та двослівні номінації *п¨ід|мурок / п|риз’ба* (52), *|насип / п|риз’ба / гоб|сипана |хата* (83), *о|к¨ім / п|риз’ба* (19). Лексема *п¨ід|мурок* уживається в тих говірках, де зафіксовано словосполучення *му|рована |хата*. Незначна кількість синонімів пов’язана з позалінгвальними чинниками. У зазначених говірках вони позначали земляний насип уздовж стін глиняних хат знадвору. Глиняні хати як реалія зникли із планування села.

Окрему мікрогрупу утворюють назви верхнього внутрішнього покриття в хаті. Питома архілексема *с|тел’а* (ЕСУМ V, 297) майже повністю покриває весь досліджуваний ареал, на який частково накладається ареал лексеми *пото|лок*: *ў нас |кажут пото|лок / дес’ |може с|тел’а / а ў нас пото|лок* (61). Названа лексема питомого походження, відома і в білоруській мові (Фасмер III, 345).

ДО ‘матеріал’ спричинила появу опозиції сем ‘стеля із дощок’ : ‘стеля мазана, штукатурена’. У реалізації обох сем зафіксовано аналітичні найменування, що є атрибутивними словосполученнями з головним словом *с|тел’а*, а залежні компоненти виражені прикметниками, що вказують на будівельний матеріал: *с|тел’а де^{и}ри^{е}ў|л’ана, ~ дошча|на, ~ доско|ва* ‘стеля із дощок’, ~ *г|лин’ана* ‘стеля мазана, штукатурена’, чи дієприкметниками, що вказують на спосіб виготовлення: ~ *набиў|на, ~ п¨ід|бита, ~ п¨ідв¨іс|на, ~*

п'іт|шита ‘стеля із дощок’, *с|тел'а вал'|кована, ~ |маст'ана, ~ |мазана, ~ наг|рабана, ~ на|кидана, ~ п'ід^{т}кид|на, ~ пог|лад'ана, ~ пошче^{и}ка|тур'ана, ~ тин'|кована.* На позначення семи ‘стеля мазана, штукатурена’ зафіксовано однослівний номен *|накид*, мотивований дієсловом *накидати,* та іменникове словосполучення *с|тел'а із^{с} толо|ки.*

ДО ‘матеріал’ є також визначальною в номінації підлоги в хаті, мікрогрупу назв якої утворюють репрезентанти сем ‘дощане чи паркетне і т. ін. покриття в хаті’, ‘утрамбована, вирівняна та помазана глиною земля в хаті’.

На позначення дощаного, паркетного та ін. покриття в приміщенні, по якому ходять, у досліджуваних говірках зафіксовано лексему *п'ід|лога,* з таким же значенням кодифіковану «Словником української мови» (СУМ VI, 449). На нашу думку, номен *п'ід|лога* є складним утворенням від питомих *лежати* (ЕСУМ III, 213) та *п'ід* «низ» (ЕСУМ IV, 387). На ймовірність такої етимології лексеми *п'ід|лога* вказують дослідження сільськогосподарської лексики подільсько-середньонаддніпрянської межі Т. М. Тищенко, яка зафіксувала у говірках Східного Поділля 13 типів семантичної структури лексеми *п'ід*, що утворюють семи з архісемою ‘низ’: ‘підлога у хліві’,‘спеціальна підстілка для кладки снопів’, ‘низ, основа печі’, ‘виворітна сторона одягу’, ‘прийменник’ (ТА, 27). Лексема *пол* запозичена з російської мови (ЕСУМ IV, 485) і в усіх досліджуваних говірках, як і в інших говірках української мови, позначає дощану підлогу в хаті. В окремих говірках із таким же значенням зафіксовано лексему *низ.*

Сему ‘підлога в хаті, вистелена дошками’ реалізують словосполучення *пол де^{и}ри^{е}ў$^{|}$йаний,~ ди^{е}ри^{е}ў$^{|}$л’аний, ~ де^{и}ре^{и}ў$^{|}$йаний, ~ дошча$^{|}$ний,* атрибутиви в яких вказують на матеріал виготовлення. Новішою в говірках є лексема *пар$^{|}$кет*, що запозичена в літературну мову з французької (ЕСУМ IV, 296) зі значенням «маленькі гладкі дощечки для настилання підлоги» (СУМ VI, 68).

На позначення другої семи зафіксовано питому лексему (ЕСУМ II, 89) *д’іл* та її дериват *до$^{|}$л’іўка*. Лексема *д’іл* у східноподільських говірках у своїй структурі має семи, для яких визначальним є значення ‘низ’: ‘утрамбована, вирівняна та помазана глиною земля в хаті’, ‘нижня площина, дно печі, де горять дрова – місце для випікання хліба і варіння страв’. Незначні ареали утворюють лексема *зе^{и}м$^{|}$л’а,* атрибутивне словосполучення *до$^{|}$л’іўка зе^{и}м$^{|}$л’ана* та мотивована назвою процесу *мазати* лексема *$^{|}$мазанка*: *$^{|}$шч˙іткойу мас$^{|}$тили $^{|}$земл’у / че^{и}$^{|}$рез^{с} те $^{|}$мазанка* (9). Крім того, зафіксовано двослівні номінації *п˙ід$^{|}$лога ў$^{|}$бита, ~ г$^{|}$лин’ана, пол зе^{и}мл’а$^{|}$ний.*

На позначення отвору в стіні для світла й повітря, куди вставлена рама з шибками, у східноподільських говірках уживають питому лексему *в˙ік$^{|}$но* (ЕСУМ 1, 398), у структурі якої також відзначено сему ‘отвір погреба, через який туди насипають картоплю, буряки тощо’.

Сему ‘вікно, розташоване напроти дверей, столу’ в досліджуваних говірках реалізують вільні словосполучення *в˙ік$^{|}$но ўх˙ід$^{|}$не, ~ по$^{|}$кутне, ~ с$^{|}$в˙ітле, ~ св˙іт$^{|}$личне, ~ це^{и}нт$^{|}$рал’не,* частина з яких зафіксована в одній – трьох говірках. Увесь східноподільський ареал покриває словосполучення *в˙ік$^{|}$но це^{и}нт$^{|}$рал’не,* що спричиняє

міжговіркову синонімію. У говірках Східного Поділля для називання вікна, розташованого напроти печі, мовці використовують вільні словосполучення *в̇ік|но ку|хон.е, ~ пе^{и}|реднє, ~ пе^{и}ред|п̇ічне, ~ п̇іч|не, ~ при^{е}ч̇іл|кове, ~ при|ч̇іл’не.*

На позначення дерев’яного або металевого щита з однієї або двох стулок для затуляння вікон іззовні в усіх досліджуваних говірках зафіксовано загальновживаний номен *в̇і|кон.иц’а*, який вступає в синонімічні відношення зі спільнокореневими номенами *|застаўка, с|таўниц’а, с|таўн’а* та лексемою *|л’ада,* запозиченої з німецької, можливо, за польським посередництвом, де позначає «скриня, шухляда» (ЕСУМ 3, 335).

ДО ‘кількість стулок’ вплинула на появу сем-опозитів ‘щит із однієї стулки’ та ‘щит із двох стулок’. Обидві семи реалізують узгоджені словосполучення, у яких в основі складного атрибутива є числівник: *в̇і|кон.иц’а двохст|ворчата, в̇і|кон:иц’а одност|ворчата.* Ще одна ДО ‘місце знаходження віконниці’ зумовила функціонування мікропарадигм ‘віконниця, яка прикриває вікно знадвору’, ‘віконниця, яка прикриває вікно з середини хати’. До складу першої входять атрибутивні словосполучення *в̇і|кон.иц’а зад|в̇ійна, ~ зад|война, ~ |зоўн’ішн’а*, до другої – *~ ў|нутр’ішн’а, ~ |хатн’а, |застаўка |хатн’а, с|таўн’а ўнут|р’ішн’а*, у яких означення вказують на місцезнаходження реалії.

На позначення семи ‘вікно, яке додатково вставляють на зиму з середини’ в східноподільських говірках зафіксовано складні найменування, у яких атрибутив має числівникову основу *|в̇ікно под|в̇ійне, ~ двой|не, ~ д|руге,* які в говірках однаково активні (В,

к. № 59).

На позначення маленького, заскленого отвору у вікні, який відкривається й закривається, у досліджуваних говірках зафіксовано лише одну питому багатозначну лексему *п|родуха* та три запозичених із німецької мови за польським посередництвом: *ква|тирка* < quartier «четверта частина» (ЕСУМ II, 415), *|форточка* < phorta «ворота, брама» (ЕСУМ IV, 167), *|шиб^{п}ка* < scheibe «коло, диск» (ЕСУМ IV, 412). Очевидно, вибір номінації залежав від форми реалії та її розмірів. Зауважимо, що весь ареал покриває лексема *|форточка*, а на її тлі виокремлюються мозаїчні вкараплення та острівні ареали лексем *|шиб^{п}ка* (5, 26, 28, 29, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73), *|шибочка* (1, 3, 4, 5, 9) та *ква|тирка* (3, 4, 5, 26, 28, 29, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73), які часто накладаються, що зумовлює синонімію. Найбільші ареали утворює полісем *п|родуха* (8, 11, 18, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 62, 63, 64, 66, 80, 81, 82, 100, 102, 103, 104), архісемою якого є сема ‘отвір’. Семантичну структуру лексеми формують значення ‘маленький, засклений отвір у вікні, який відкривається й закривається’, ‘невеликий отвір у стелі погреба, льоху або кагата для виходу пари і поганого повітря’, ‘отвір під топкою плити, грубки тощо, через який проходить повітря, підсилюючи тягу під час горіння’.

На позначення семи ‘одне з віконних стекол’ зафіксовано номен *|шиб^{п}ка* та давню форму *ст’ік|ло* (ЕСУМ V, 276), ареали яких повністю накладаються. Дериват *|заскл’анок* відзначено лише в одній говірці.

Отже, наведений матеріал свідчить про те, що досліджувана

лексико-семантична група становить складну цілість. У ядрі лексико-семантичної групи знаходяться загальновживані лексеми. Запозичені лексеми перебувають на маргінесі ЛСГ, зазнаючи при цьому зміни семантичної або формальної структури. Мікрогрупи лексем пов’язані тісними словотвірними й семантичними зв’язками.

2.5.2. Назви господарських приміщень для утримування тварин

У лексико-семантичній групі на позначення господарських приміщень для утримування тварин за ДО ‘призначення’ виділяємо такі мікрогрупи: назви загального приміщення, де утримуються різні види свійських тварин, назви приміщення для корів, назви приміщення для свиней, назви приміщення для овець, назви приміщення для курей, назви приміщення для коней. Лексемами, спільними в репрезентації названих сем, є *хл’іў, ˈшопа, саˈраї.*

У більшості випадків на Поділлі приміщення для свійських тварин будували під одним дахом із житлом. У старіших будовах воно знаходилося безпосередньо за сіньми чи коморою, а в будовах кінця XIX – початку XX ст. його розташування переносять на кінець будівлі – за стодолу. *Коˈлис’ стˈройіли хл’іˈви ˈразом с ˈхатою // оˈце таˈко / ў йідˈн’і ˈхат’і ˈл’уди сиˈд’іли / а ˈчереᵘзᶜ ˈс’іни скоˈтина стоˈїала / ў дˈруг҆ій ˈхат’і // а п҆ізˈн’ішче ўже стˈройіли хл’іˈви готˈд’ел’но / поˈдал’ше в҆ід ˈхати* (73). Лексему *хл’іў* фіксують пам’ятки української мови з XVI ст. (Срезневський III, 1776). Вона покриває весь східноподільський ареал, вступаючи в синонімічні

зв’язки з лексемами *ˈшопа, саˈрай, поˈв᷈ітка.* Назва *хл’іў*, згідно з АУМ (І, к. 284), уживана в північних та значній частині південно-західних говорів. Лексикографічні дані доповнюють свідчення АУМ. У бойківських говірках номен *хл’іў* позначає приміщення для свиней, а також іншої худоби (Онишкевич, ІІ, 340); у гуцульських – приміщення для овець, приміщення для корів, приміщення для коней, приміщення для свиней, приміщення для худоби [248, с. 139].

У досліджуваних східноподільських говірках лексема *хл’іў* має дещо ширшу семантичну структуру, оскільки вона репрезентує кілька значень: приміщення для ремонту, коней, свиней, корів, курей, для зберігання вугілля, дров, зерна, снопів, полови й т. ін. (В, к. № 14).

Лексема *ˈшопа* відома в українській мові від XVII століття [248, с. 140] зі значенням ‘навіс, сарай’. У словнику за редакцією Б. Грінченка лексема кодифікована зі значенням ‘навіс, сарай, з двома, рідко трьома стінками для возів і господарських знарядь’ (Грін., IV). Словник української мови реєструє лексему *ˈшопа* зі значенням ‘покрівля, накриття на опорах для захисту чого-небудь від сонця, дощу і т. ін.’ (СУМ XI, 509). М. Фасмер вказує на те, що лексема була запозичена з німецької мови через польське посередництво (Фасмер IV, 466). У східноподільських говірках лексема *ˈшопа* набула ДО ‘наявність стін’ і має розгалужену семантичну структуру, нею мовці номінують різні реалії, зокрема: приміщення для ремонту, приміщення для свиней, корів, коней, приміщення для зберігання снопів, сіна, полови, кукурудзи, приміщення для дров, вугілля, навіс і т. ін. (В, к. № 15). Ізоглоси лексеми *ˈшопа* продовжуються в багатьох говірках південно-західного

та поліського наріч, зокрема з такою, як у східноподільських, чи подібною семантикою назва вживається в гуцульських говірках – ‘приміщення для худоби (корів чи овець) із трьома стінами та дахом’ [248, 140], ‘приміщення для зберігання сільськогосподарського реманенту’ [248, 153], ‘накриття, піддашшя для худоби від дощу та снігу’ (Грицак, 223), ‘приміщення на пасовиську для худоби’ (Ястремська, 218), наддністрянських – ‘місце, де складають дрова, дровітня’ (Шило, 281), у закарпатських – ‘приміщення для дров, знаряддя, дровітню’ (Сабадаш, 147), бойківських – ‘повітка’, ‘приміщення для сільськогосподарського реманенту’ (Онишкевич, II, 386), західнополіських – ‘великий хлів для зберігання снопів і реманенту’, ‘тимчасове накриття для весільних гостей’ (Аркушин II, 273), західноволинських – приміщення для зберігання грубих кормів і реманенту (Корзонюк, 262; АУМ I, к. 284; II, к. 280). У більшості досліджуваних нами говірок лексема *ˈшопа* вступає в синонімічні відношення з лексемами *саˈраї* та *хл’іў*, які активно витісняють її на периферію лексико-семантичної групи.

Лексема *саˈраї* є менш уживаною, ніж *хл’іў*. На думку укладачів ЕСУМ, *саˈраї* запозичено із тюркських мов, де лексема позначала «будинок, палац, кімнату для житла, стійло, сарай для возів» (ЕСУМ V, 180). У «Словнику української мови» лексема кодифікована зі значенням ‘господарське приміщення для зберігання різного майна’ (СУМ IX, 57). У східноподільських говірках лексема *саˈраї* має широке номінативне поле, нею номінують, крім загального приміщення для свійських тварин, приміщення для реманенту,

збіжжя, приміщення для утримування свиней, неприбрану кімнату, неохайну хату.

Респонденти підкреслюють, що відмінності у вживанні цих назв пов'язані з функціональним призначенням реалій або використаним у їх будівництві матеріалом: *хл'іў / при|м ˙ішчен'а дл'а тва|рин / з |глини або з ло|зи / са|раї / б ˙іл'ш но|в'іша бу|д'іўл'а с |цегли / сама|ну / ракуш|н'ака дл'а с'іл'с'когос|подарс'кого ре"ма|нента* (24). У більшості досліджуваних говірок мовці послідовно вживають лексему *хл'іў* на позначення всіх додаткових приміщень: *йа ни |знайу |слова |шопа // хл'іў таї ўс'о // ўс'о ў нас три|мают у хл'і|вах // са|раї ў нас |тоже ни |кажут* (73).

Спорадично в східних говірках, які межують із середньонаддніпрянськими, на позначення загальної будівлі для тварин зафіксовано лексему *по|в ˙ітка*, що є етимологічно спорідненою з лексемою *хл'іў* і походить від праслов'янського **povetъ* 'накриття' (ЕСУМ IV, 469). «Словник української мови» кодифікує лексему *по|в ˙ітка* зі значенням 'господарське приміщення для утримання домашніх тварин або зберігання сільськогосподарського реманенту та різного майна' і 'покрівля на опорах для захисту від сонця чи дощу, накриття' (СУМ VI, 676). Зі значенням 'будівля для сільськогосподарського реманенту' слово відоме багатьом говіркам української мови (АУМ І, к. 288), у поліських лексема зафіксована зі значенням 'приміщення для сільськогосподарського реманенту, дров та ін.' (Лисенко-1, 148).

Мовці зазначають, що дома корів, свиней, коня, кіз, курей, як правило, тримали в загальній будівлі для всіх тварин. Тому

спеціальних назв для позначення господарського приміщення для окремих тварин у домашніх умовах обмежена кількість. В основному це лексеми, похідні від назв тварини чи птиці: *ко|з'атник, к·із|ник* 'підсобне приміщення в господарстві для утримування кіз', *кр'іл'|чатник, крол'іў|ник, коро|л'атник, кро|л'атник,* 'дерев'яна будівля для утримування кролів', *кур|ник, курни|чок* 'окрема будівля для утримання курей в умовах домашнього господарства', *|к·ін:ик* 'приміщення для коней'. До спеціальних найменувань віднесемо також лексеми *|маточник* 'підсобне приміщення для утримування свиней взимку' (очевидно, похідне від *|матка* 'свиноматка'), *саж* 'підсобне дерев'яне приміщення для утримування свиней', *ша|лаш* 'літня загорода для утримування кіз', *|куча* 'підсобне приміщення для утримування свиней взимку', 'підсобне приміщення в господарстві для утримування кіз', 'дерев'яне приміщення для свиней': *|куча / це ро|били спе^{и}ц'і|ал'но дл'а сви|неї та|ке при^{е}|м·ішчен'.а / ў нас на|приклад / бу|ло / та|ке во|но / ква|дратне / на та|к·і ве^{и}|лик·і г|руб·і с|лупи за|копувалос'а / і во|на полу|чалас'а та|ка йак на |ношках / та|ко ви^{е}со|чен'ко // ро|билас'а во|на з |досок / йак хто маў / то закла|даў у па|зи у с|луп·і т'і |доски / і пол / а п·ід ни|зом у нас та|ко бу|ла в·ід зе^{и}м|л'і / бу|ла плош|чадка / там |йаму ви|копували / шоб ту|ди ст'і|кало в·ід сви|неї / і вичи|шчали пе^{и}р'іо|дично // у нас во|на та|ка |була з|борно-розбор|на / шо оз'|д'о ў нас сто|йала ў од|н'ім |мест'і / а там |шос' ни п·ід'ійш|ла / ми йі|йі роз'і|брали та ї пе^{и}ре^{и}|несли ў д|руге |м·ісце // оце та|ке |було там при|м·ішче^{и}н'.а дл'а сви|неї // а хто не^{и} маў та|койі |куч·і / то ў хл'і|в·і три|маў* (27).

Лексема |*куча* зі значенням ‘приміщення для птахів і тварин’ кодифікована СУМ (IV, 421). Загальноприйнятої етимології немає. Найбільш імовірно, лексема |*куча* є дериватом питомої лексеми *кутати* чи *кут* (ЕСУМ III, 167), що зумовило широке її функціонування на всьому слов’янському ареалі. Українським говіркам лексема відома зі значеннями ‘підсобне приміщення для свиней’ (Брилінський, 54), ‘приміщення для свійських тварин’ (Лисенко-1, 111), ‘клітка для відгодівлі гусей на м’ясо’ (Лисенко-1, 111), ‘будка, курінь’, ‘підпіччя для дров’, ‘відгороджене місце в хліві для теляти’, ‘відгороджене місце в хліві для свиней’, ‘буда для дворового собаки’ (Аркушин I, 274), ‘хлів для кількох свиней’, ‘приміщення для овець’, |*кучка* ‘хлівець для свиней’ (Онишкевич, 399), ‘саж, свинарник’ (Москаленко, 47), |*кучка* ‘невеликий хлівець для поросят чи птиці’ (Корзонюк, 151), ‘приміщення для свиней в індивідуальному господарстві’ (СБГ, 245).

Лексема *саж*, похідне утворення від питомого *садити* (ЕСУМ 5, 162), утворює в досліджуваних говірках незначні ареали. У СУМ лексема зареєстрована зі значенням ‘рублений хлів, у якому відгодовують свиней’, ‘такий хлів, що використовується для тимчасового ув’язнення’, ‘місце в хліві, клітка, де відгодовують птицю’, ‘сплетений овальної форми кошик, де зберігають впійману рибу’ (СУМ IX, 14). У говірках Східного Поділля лексему використовують лише для позначення літнього дерев’яного приміщення для свиней.

У загальних підсобних приміщеннях для тварин господарі виділяють окреме місце, на позначення якого використовують

загальнонародні лексеми *к|л'ітка, |м·ісце,* віддієслівні деривати *|загорода, с|тайн'а, с|т·ійло, с|т'ійло, с|тойло* ‘місце для однієї корови у сараї’. В окремих говірках вживають загальні назви приміщення для номінації їх частин: *ко|р'іўник, х|л·іў, х|л'іўчик* ‘місце для однієї корови у сараї’, *хл'і|вец'* ‘приміщення для кози’, інколи вводячи лексему до атрибутивного словосполучення із залежним словом, похідним від назви тварини: *х|л·іў ко|роўйачиї* ‘місце для однієї корови в сараї’.

З логіко-понятійної точки зору в лексико-семантичній групі на позначення приміщень для тварин розглядаємо мікрогрупу назв громадських приміщень для тварин (В, кк. № 2, 3). Отже, формується опозиція сем ‘підсобне в господарстві одного власника’ : ‘громадське’ : *од|ну ко|рову ў хл'і|в·і три|майут |л'уди / а йак ба|гато / то це |ферма нази|вайіц'а / і ко|р'іўники там / |може ни о|дин / а |дек·іл'ка / |може |бути і три / і чо|тири / йак де ў |кого // це |доўге та|ке при|м·ішчин'.а / там з в·і|д':іле^{и}н'.ами дл'а |кожнойі ко|рови / |робиц'а та|к / шоб йі|йі приўйа|зати там |можна |було / шоб во|на |йіла ў |жолуб·і / шоб |пила там |воду / во|да ту|ди посту|пала // це ўже по|том михан'і|зац'ійа |була // оце там посто|йан:о сто|йали коро|ви* (73). Репрезентанти обох сем часто взаємозамінюються, тим самим зумовлюючи семантичний синкретизм лексем: *сви|нарн'а* ‘громадська будівля для утримування свиней’ і ‘підсобне приміщення в господарстві для утримування свиней’, *ко|н'ушн'а* ‘підсобне приміщення в господарстві для утримування коней’ і ‘громадська будівля для утримування коней’: *йе йак|шо ў|дома ко|лис' |мали там од|ного чи д|войе |коне^{и}ї / то мо|гли |тоже нази|вати ко^{у}|н'ушн'а / а*

мо|гли п|росто там три|мати у с|таїн'і чи ў са|раїі ко|н'а // а це ўже ко|н'ушн'а |була / йак ў кол|госп¨і / три|мали там ба|гац'ко |коне^{и}ї / то там |були та|к¨і ви|лик¨і при|м·ішче^{и}н'.а // оце йіх нази|вали ко$^{у|}$н'ушн'ами (30).

Спільною в репрезентації сем ‘громадська будівля для утримування корів’, ‘громадська будівля для утримування свиней’ та ‘громадська будівля для утримування овець’ у східноподільських говірках є лексема *|ферма.* Репрезентанти сем ‘громадська будівля для утримування корів’, ‘громадська будівля для утримування телят до шести місяців’, ‘громадська будівля для утримування свиней’ та ‘громадська будівля для утримування коней’ утворені за однаковими моделями: назва тварини + суфікс *-ник* чи *-н’*: *кор’іў|ник, ко|роўн’ік, ко|роўник, ти|л’атник, ко|р’іўн’а;* назва людини, яка працює біля тварини + суфікс *-ник* чи *-н’*: *коро|варник, в·іў|чарник, оў|чарник, оў|чарн’ік, сви|нарник, ко|н’ушник, ко|н’ушн’а, коро|варн’а, сви|нарн’а, в·іў|чарн’а, оў|чарн’а, оў|ч·арн’а.* Композити з частиною *|ферма* мовці утворюють лише на позначення громадської будівлі для утримування свиней, кролів та птиці: *свино|ферма, кроле^{и}|ферма, птахо|ферма* чи на позначення великої кількості тварин у підсобному господарсті: *зави|ли тут свино|ферму* (33). Інколи на позначення громадської будівлі для утримування корів використовують лексеми *хл’і|ва, хл·і|ви* у множині. Не всі лексеми однаково активні в мовленні респондентів, що зумовлено позамовними чинниками: *ти|пер в·іў|чарник’іў ни ст|ройат / бо ни три|маїут о|вец’ // а йак|шо там |держат д|войе чи т|ройе йаг|н’ат / то ў хл’і|в·і* (15).

Отже, досліджувана лексико-семантична група становить складну цілість. У її ядрі знаходяться загальновживані лексеми та лексеми, відомі іншим говіркам української мови. Мікрогрупи лексем пов'язані тісними семантичними зв'язками. Відмінності у вживанні архілексем зумовлені функціональним призначенням реалій або використаним у їх будівництві матеріалом. Головною мотиваційною моделлю, за якою утворено спеціальні назви господарських приміщень для свійських тварин, є «назва тварини» → «назва приміщення».

2.5.3. Назви підсобних господарських приміщень

Лексико-семантичну групу на позначення підсобних господарських приміщень формують лексеми, що реалізують такі семи: 'приміщення для реманенту' (В, к. № 20), 'відгороджене місце в коморі для зберігання зерна' (В, к. № 29), 'приміщення для зберігання зерна' (В, к. № 24), 'приміщення для просушування снопів' (В, к. № 28), 'будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.' (В, к. №26), 'приміщення для зберігання кукурудзи' (В, к. № 27), 'приміщення для полови' (В, к. № 25), 'місце для молотьби, очищення та просушування зерна'. Позалінгвальні чинники, а саме форма господарювання, зумовили явище полісемії багатьох лексем, які репрезентують названі семи. Наприклад, лексема *ко|мора,* давнє запозичення з грецької чи латинської мови (ЕСУМ ІІ, 540), у сучасній українській мові відома зі значеннями «окрема будівля для зберігання зерна», «приміщення в

житловому будинку, де зберігають продукти», «склад» (СУМ IV, 247). У східноподільських говірках лексема має широку семантичну структуру, оскільки реалізує семи ‘приміщення для реманенту’, ‘приміщення для зберігання зерна’, ‘будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.’, ‘приміщення для зберігання кукурудзи’, ‘приміщення для полови’, ‘місце для молотьби, очищення та просушування зерна’ (В, к. № 36). Лексема *|шопа* в досліджуваних говірках позначає семи ‘приміщення для реманенту’, ‘приміщення для полови’, ‘будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.’, ‘приміщення для зберігання зерна’, ‘приміщення для утримування корів у домашньому господарстві’, ‘приміщення, куди заносять вулики на зиму’, ‘приміщення для коней’, ‘приміщення для утримування свиней у домашньому господарстві’ (В, к. № 15). Лексема *|шопа* відома в українській мові від XVII століття (Ястремська, 140) зі значенням ‘навіс, сарай’. У словнику за ред. Б. Грінченка лексема кодифікована зі значенням «навіс, сарай, з двома, рідко трьома стінками для возів і господарських знарядь» (Грінченко, IV). «Словник української мови» реєструє лексему *|шопа* зі значеням ‘покрівля, накриття на опорах для захисту чого-небудь від сонця, дощу і т. ін..’ (СУМ XI, 509). М. Фасмер вказує на те, що лексема була запозичена з німецької мови через польське посередництво (Фасмер IV, 466). Запозичена з балтійських мов (ЕСУМ II, 467) лексема *к|лун’а* зареєстрована у СУМ зі значенням «будівля для зберігання снопів, соломи, а також для молотьби, віяння тощо» (СУМ IV, 191). У східноподільських говірках лексема *к|лун’а* позначає семи ‘приміщення для зберігання зерна’,

‘приміщення для просушування снопів’, ‘будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.’, ‘приміщення для зберігання сіна’, ‘приміщення для полови’, ‘місце для молотьби, очищення та просушування зерна’, ‘приміщення для ремаенту’ (В, к. № 34). Номен *хл’їў* кодифіковано в СУМ зі значенням «будівля для утримування свійської худоби та птиці» і з ремаркою *рідко* у значенні «сарай» (СУМ XI, 72). У досліджуваних говірках, крім названих сем, лексема позначає приміщення для зберігання ремаенту та приміщення для зберігання зерна. Багатозначною в східноподільських говірках є лексема *по|в˙ітка*, яка відома СУМ зі значеннями ‘господарське приміщення для утримування домашніх тварин або зберігання сільськогосподарського ремаенту’ (СУМ VI, 674). Лексему вважають етимологічно спорідненою з лексемою *хл’їў* і такою, що походить від праслов’янського **povetъ* ‘накриття’ (ЕСУМ IV, 469). Зі значенням ‘будівля для сільськогосподарського ремаенту’ слово відоме багатьом говіркам української мови (АУМ I, к. 288). У східноподільському арелі реєструємо лексему *по|в˙ітка* в реалізації таких сем: ‘будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.’, ‘приміщення для полови’, ‘приміщення для просушування снопів’, ‘житло з плетених з лози стін, обмазаних глиною, хата-мазанка’, ‘приміщення для ремаенту’, ‘загальна будівля для тварин’ (В, к. № 38). Із тюркських мов запозичено лексему *са|раї*, де вона позначала будинок, палац, кімнату для житла, стійло, сарай для возів (ЕСУМ V, 180). У східноподільських говірках назву використовують на позначення будівлі для зберігання снопів,

сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін., приміщення для зберігання сіна, приміщення для зберігання кукурудзи, приміщення для полови, місця для молотьби, очищення та просушування зерна, приміщення для реманенту, приміщення для коней, приміщення для утримування свиней, корів. Ці лексеми, які з такими чи подібними значеннями функціонують і в сучасній літературній мові, покривають весь ареал Східного Поділля.

Специфічні ж назви підсобних господарських приміщень формують значно менші острівні ареали. У більшості номенів на позначення підсобних господарських приміщень простежуються чіткі мотиваційні зв'язки. Мотиваційною основою для однослівних номінацій є: призначення приміщення – *п'ід^{m}|собка, прик|лад* 'приміщення для реманенту', 'неопалюване невелике приміщення в житловому будинку або окрема прибудова біля хати для зберігання їстівних припасів, різних речей тощо', *склад* 'приміщення для зберігання зерна', *кла|дова* 'приміщення для зберігання кукурудзи', 'приміщення для зберігання зерна', 'окрема неопалювана кімнатка в хаті для зберігання їстівних припасів та різних речей', 'приміщення для реманенту', 'підсобне приміщення господарського значення', *кла|доўка* 'приміщення для реманенту'. Лексема *п·ід^{m}|соб^{n}ка* є дериватом лексеми *підсобити*, запозиченої з російської мови (ЕСУМ IV, 396). Решта номенів мотивовані:

- назвами предметів, які зберігаються в такому приміщенні: *ре^{и}ма|нентна* 'приміщення для реманенту';
- назвами сільськогосподарської продукції, яка зберігається в такому приміщенні: *сно|парн'а* 'приміщення для просушування

снопів’, *по|лоўник*, *по|л’іўник* ‘приміщення для полови’, *куку|рузник* ‘приміщення для зберігання кукурудзи’;

- назвами продукту, який просушували в такому приміщенні: *с’і|нажник, с’і|н.ик,* субститутивні форми *с’іл’|ник, с’іл|ник* ‘будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.’ Лексеми *ко|пиц’а, ст’іж|ки* на позначення приміщення для просушування снопів, *ст’і|жок* ‘приміщення для полови’ в східноподільських говірках є вторинними номінаціями.

- особливостями будови та функцією реалії: *п˙ідна|в˙ес, подна|в˙ес, п˙ідна|в˙іс* ‘приміщення для зберігання сіна’, ‘приміщення для полови’, ‘приміщення для зберігання кукурудзи’, ‘будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.’, *на|в˙іс, на|в˙ес, накри|т.’а, п˙ідна|в˙еска* ‘приміщення для зберігання сіна’;

- назвами продукту, який просушували, і функцією реалії: *с’іно|вал, с’іноз|вал, с’інос|хоў, с’інос|ховишче* ‘приміщення для сушіння сіна’, *зе^{и}рнос|ховишче* ‘приміщення для зберігання зерна’. Номен *зе^{и}рно|сховишче* на позначення відгородженого місця в коморі для зберігання зерна є вторинною метонімічною назвою;

- функцією приміщення: *накри|т’.а* ‘приміщення для зберігання сіна’, *су|ш˙ілки* ‘приміщення для зберігання кукурудзи’;

- назвами особи, яка працює в такому приміщенні: *маїс|терн’а, маст’ірс’ка, сл’і|сарка.* У декількох говірках на позначення приміщення для реманенту зафіксовано лексему *маш|тарка.* Мовці самі зауважують, що ця лексема є дуже давньою: *бат’|ки |мойі гово|рили маш|тарка* (с.Черповоди Уманського р-ну

Черкаської обл.). «Словник української мови» реєструє лише слова *машталір* «візник» та *маштарня* «майданчик або закрите приміщення для верхової їзди і тренування коней» (СУМ IV, 658). Ймовірно, лексема *маш|тарка* утворена за допомогою форманта *-к-* від запозиченої з німецької мови через польське посередництво лексеми *marstal* «стайня» (ЕСУМ III, 425). І в давнину в *маштарках* зберігали необхідний реманент для ремонту возів. У Словнику Білецького-Носенка зареєстровано лексеми *машталірка* «дружина візника», *машталіренко* «син візника», *машталірівна* «донька візника», *машталирувати* «бути візником» (Біл.-Нос.).

- дією, яку виконували, облаштовуючи частину приміщення для зберігання певного сільськогосподарського продукту: *за|с'ік, за|с'іка* ‘приміщення для полови’, ‘приміщення для зберігання кукурудзи’, ‘місце для молотьби, очищення та просушування зерна’ (В, к. № 35), *заго|рожа* ‘приміщення для зберігання кукурудзи’. Лексеми *за|с'ік* і *заго|рожа* на позначення приміщення для зберігання зерна є метонімічним перенесенням назви із частини на ціле. Більшість номенів на позначення відгородженого місця в коморі для зберігання зерна є безафіксними віддієслівними дериватами: *відділяти → |в˙ід'.іл, відсікати → в˙ід^{m}|с'ік, загородити → |загорода, заго|рожа, засікати → за|с'ік, за|с'іка, су|с'ік.* Лексема *засто|ронок* позначає в досліджуваних говірках відгороджене місце в коморі для зберігання зерна. Відома загальнонародній мові зі значенням «бокове місце, відділення у хліві, амбарі для складання чого-небудь» (СУМ III, 329), вона є дериватом лексеми *сторона* (ЕСУМ V, 428) і в східноподільських говірках формує острівні ареали. У багатьох

говірках відгороджене місце в коморі для зберігання зерна номінують загальнонародними лексемами ˈ*вугол,* ˈ*угол, ку*ˈ*ток,* ˈ*м*˙*ісце;*

- опосередковано мотивовані назвами дій: лексема *саж* ‘приміщення для зберігання кукурудзи’, похідна від питомого *садити* (ЕСУМ V, 163), у досліджуваних говірках ще позначає ‘літнє дерев’яне приміщення для утримування свиней’. Лексема *закро*ˈ*ма* в східноподільських говірках позначає приміщення для зберігання зерна. З таким значенням назва відома правобережночеркаським говіркам (Лисенко-3). Лексема споріднена з праслов’янським **kroma* «обрізаний край чого-небудь», що походить з **krem* «різати, відокремлювати» (ЕСУМ III, 102). Лексема *т’ік* та її похідна *т’і*ˈ*чок / то*ˈ*чок* ‘громадське приміщення для для молотьби, очищення та просушування зерна’, ‘приміщення для зберігання кукурудзи’ відома ще в праслов’янську епоху, де позначала «утоптане для молотьби місце», буквально місце бігу коней, за допомогою яких молотять. Назва пов’язана з чергуванням голосних з **tekti* «бігти, текти» (ЕСУМ V, 578). Лексема *гу*ˈ*мен:ик*, що в східноподільських говірках позначає місце для молотьби, очищення та просушування зерна, є похідною від праслов’янського **дитьпо*, яку пов’язують із первісним способом молотіння за допомогою худоби, що топтала снопи (ЕСУМ I, 619).

Більшість лексем на позначення підсобних приміщень у говірках Східного Поділля є питомими, паралельно з ними функціонують запозичені номени. Незначні ареали утворює в досліджуваних говірках запозичена з тюркських мов лексема *ам*ˈ*бар* (ЕСУМ I, 66), її фонетичні варіанти із протетичним приголосним [г] - *гам*ˈ*бар* та

субституцією [н] – [м] *ан|гар*, що позначають ‘приміщення для зберігання зерна, кукурудзи’. Лексема *амбар* маркована «Словником української мови» як *розмовна* (СУМ І, 64). Лексема *|ов˙ін*, зафіксована на позначення будівлі для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін., очевидно, запозичена з білоруської чи російської мов; її вважають спорідненою із литовським *javiena* «поле з-під ярини», *jauja* «клуня» (ЕСУМ IV, 150).

У східноподільських говірках на позначення будівлі для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін. вживають загальнонародну лексему *сто|дола* (СУМ IX, 723) та її фонетико-граматичні варіанти *сто|дол, сто|дон* (В. № 26). На думку етимологів, лексема є давнім запозиченням із польської мови, де позначає клуню (ЕСУМ V, 423).

Лексема *са|петка* та її фонетичний варіант *шта|петка* в досліджуваних говірках позначає приміщення для зберігання кукурудзи, і очевидно, первісно означала приміщення, у якому зберігали *сапети* (з тюркської кошики) (ЕСУМ V, 179).

Номен *ша|лаш*, що в досліджуваних говірках позначає семи ‘приміщення для зберігання кукурудзи’, ‘приміщення для зберігання сіна’, ‘приміщення для полови’, походить із тюркських мов, відомий на позначення намету, палатки (Фасмер IV, 397). Назва *|бункер* ‘приміщення для зберігання кукурудзи’ запозичена з англійської мови, де позначає «вугільний ящик» (ЕСУМ І, 296).

Отже, ядро лексико-семантичної групи назв підсобних приміщень становлять питомі лексеми, мотивовані призначенням

приміщення, назвою сільськогосподарської продукції, яка зберігається, просушується в такому приміщенні, особливостями будови та функцією реалії, дією, яку виконували, облаштовуючи частину приміщення для певного сільськогосподарського продукту. Незначна кількість спеціальних лексем на позначення підсобних господарських приміщень зумовлена способом господарювання на Східному Поділлі.

2.6. Назви малих архітектурних споруд

Серед будівель господарського призначення виокремлюють так звані малі архітектурні споруди. Згідно з сучасним українським законодавством, мала архітектурна форма – невелика споруда, яка виконується із полегшених конструкцій і встановлюється тимчасово без улаштування фундаментів [184]. Вивчаючи специфіку сільської забудови, етнографи до малих архітектурних споруд відносять вулики, кролятники, криниці та огорожі [78, с. 98], а також споруди для зберігання продукції в холодному температурному режимі.

На позначення сховища для городини й різних харчів із похилим критим спуском і сходами в досліджуваних говірках зафіксовано синонімічний ряд, який утворюють питомі лексеми *ˈпогр'іб / ˈпогреᵘб* (ЕСУМ I, 590), *п'ід|вал / под|вал* (ЕСУМ IV, 388) та запозичений через посередництво польської з середньоверхньонімецької (ЕСУМ III, 348) номен *л'ох.* Усі названі лексеми в досліджуваних говірках є багатозначними, що сприяє утворенню значної кількості типів семантичних структур лексем.

Таблиця 2.6

Типи семантичної структури лексеми *ˈпогр'іб / ˈпогре^{и}б*

Сема Типи	‘сховище для городини і різних харчів з похилим критим спуском і сходами’	‘неопалюване невелике приміщення в житловому будинку або окрема прибудова біля хати для зберігання їстівних припасів, городини’	‘приміщення під першим поверхом будинку нижче рівня землі’	‘спеціально обладнана яма для зберігання продуктів (переважно овочів), з лядою, але без східців’	Говірки
1.	+				6, 11, 17, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 62, 63, 64, 86, 91, 95, 96,

					100, 102, 103, 104
2.		+			28, 29, 34, 37, 38, 39, 49, 58, 60, 77, 78, 84, 90
3.	+	+			66, 87,
4.	+	+	+	+	36, 52, 56, 57
5.		+	+		2
6.	+		+		5, 43, 53, 54, 55
7.			+		9, 28, 49, 81, 91, 106
8.				+	1, 19, 22, 80, 84, 93, 94
9.	+			+	8, 16

10.			+	+	85, 89, 95,
11.	+		+	+	7, 21, 24, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 83, 105
12.		+	+	+	88
13.	+	+	+		67

Таблиця 2.7

Типи семантичної структури лексеми *л'ох*

Семи Типи	‘спеціально обладнана яма для зберігання продуктів (переважно овочів), з лядою, але без східців’	‘неопалюване невелике приміщення в житловому будинку або окрема прибудова біля хати для зберігання їстівних припасів, городини’	‘сховище для городини і різних харчів з похилим крутим спуском і сходами’	‘приміщення під першим поверхом будинку нижче рівня землі’	Говірки
1.	+				2, 5, 9,

					36, 88, 89, 97,
2.		+			49, 29, 49, 84
3.			+		6, 8, 16, 17, 44, 45, 46, 47, 48, 86, 87, 96, 100, 102, 103, 104
4.				+	82, 83
5.	+		+	+	7
6.	+		+		21, 24, 43, 53, 54, 55, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 91, 105
7.	+	+			28
8.	+			+	82, 83, 95
9.		+	+		66

10.	+	+	+		56, 57, 67

Таблиця 2.8

Типи семантичної структури лексеми *п ̈ід|вал / под|вал*

Семи Типи	‘сховище для городини і різних харчів з похилим критим спуском і сходами’	‘неопалюване невелике приміщення в житловому будинку або окрема прибудова біля хати для зберігання їстівних припасів, городини’	‘приміщення під першим поверхом будинку нижче рівня землі’	‘спеціально обладнана яма для зберігання продуктів (переважно овочів), з лядою, але без східців’	‘утеплене темне приміщення, куди зносять вулики для зимівлі бджіл’	Говірки
1.	+					12, 34, 35, 38, 39, 60, 77, 78, 90, 102,

						103, 104
2.		+	+	+		36
3.			+			80, 93, 94, 97
4.				+		18
5.					+	4, 15, 27, 33, 50, 58
6.	+		+	+		2, 24, 43, 46, 47, 53, 54, 55, 56, 57, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 83, 91
7.	+		+			6, 16, 17, 44, 45, 48, 86, 87, 96, 100
8.	+			+		7, 8

9.	+				+	13, 14
10.	+			+	+	19, 84
11.	+		+	+	+	21, 49, 72, 73, 85, 105
12.			+	+		5, 9, 28, 88, 89, 97
13.			+		+	30, 31, 32

Опозиція сем ‘сховище для городини й різних харчів із похилим критим спуском і сходами’ : ‘спеціально обладнана яма для зберігання продуктів (переважно овочів), з лядою, але без східців’ у більшості говірок не є лексично вираженою: обидві семи позначають лексеми *ˈпогр’іб / ˈпогре^{и}б, п ̇ідˈвал / подˈвал, л’ох.* Лише в говірках 5, 7, 9, 21, 28, 36, 44, 45, 46, 47, 48, 55, 66, 80, 81, 82, 83, 85, 100, 106 для другої семи відзначено окрему загальнонародну назву *ˈйама.*

На позначення невеликого отвору в стелі погреба, льоху або кагата для виходу пари і поганого повітря в досліджуваних говірках зафіксовано однослівні номени. Найбільший ареал утворюють лексеми, похідні від кореня *-дух-*: *пˈродуха, оˈд.ушина, возˈдушник, душˈник.* Лексема *ˈвит’аш^{ж}ка* мотивована призначенням реалії витягувати поганий дух. Зафіксовано незначні вкраплення запозиченої через російську з голландської мови лексеми *л’ук* (ЕСУМ

III, 324). Лексема *йухт*, імовірно, походить від запозиченого з німецької *л'уфт*, де позначає «повітря, зазор» (ЕСУМ III, 331). Вторинні номени *ˈпугало, ˈчуче"ло, п¨іˈчура* на позначення невеликого отвору в стелі погреба, льоху або кагата для виходу пари і поганого повітря виникли в результаті метафоричного перенесення за подібністю.

Надбудову над погребом у вигляді куреня в досліджуваних говірках номінують спільнокореневими лексемами, префіксально-суфіксальними утвореннями: *погˈребиц'а, погр'ібˈник, пригˈребиц'а, надпогр'ібˈник.* Крім того, зафіксовано номени *ˈдомник, склеп, катˈрага, ˈнасип, п¨ідна¨ˈв¨ес / поднаˈв¨ес.* Лексема *ˈдомник* пов'язана із праслов'янським **dǫti*. Лексема *склеп* запозичена з польської мови, де позначає «підвал, льох, склеп, крамниця» (ЕСУМ V, 274). Номен *катˈрага* та фонетичний варіант *котˈрага*, як зазначають укладачі «Етимологічного словника української мови», пов'язаний із болгарським *катрага* «міра, план будівлі» (ЕСУМ II, 405). Лексеми, утворені від питомих коренів, *ˈнасип, п¨ідна¨ˈвес / поднаˈв¨ес* у досліджуваних говірках є багатозначними. Залишаючись у межах тематичної групи, лексема *ˈнасип* реалізує семи 'надбудова над погребом у вигляді куреня' та 'невисокий насип, який споруджують уздовж стін хати з надвору'. У структурі лексеми *п¨ідна¨ˈвес / поднаˈв¨ес / п¨ідна¨ˈв¨іс / поднаˈв·іс* відзначено 10 сем: 'приміщення, у якому зберігають кукурудзу', 'прибудова з площадкою, східцями і поручнями біля входу в будинок', 'надбудова над погребом у вигляді куреня', 'приміщення для полови', 'приміщення, яке використовували для просушування снопів', 'споруда для сіна у

вигляді даху на 4-х стовпах’, ‘приміщення, яке використовували для зберігання сіна’, ‘приміщення для зберігання дров’, ‘будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.’ (В, кк. № 22, 39).

Сема ‘похилий із сходами спуск до погреба’ в усіх досліджуваних говірках реалізована вторинним номеном *ˈшийа* та загальновживаною лексемою *сˈходи*, що зазнає метонімічного перенесення (СУМ ІХ, 891). В окремих говірках у синонімічні відношення із названими лексемами вступає суфіксальний дериват *погˈребиц’а.* Формою реалії мотивоване використання лексеми *ˈарка* на позначення похилого зі сходами спуску до погреба.

Для номінації отвору погреба, через який туди насипають картоплю, буряки тощо, в досліджуваних говірках зафіксовано назви *л’ук, йухт, в˙ікˈно, в˙іˈконце, диˈра, ˈдирка, оˈд.ушина, ˈшийа, шнек.* Лексеми *в˙ікˈно, в˙іˈконце, диˈра, ˈдирка, л’ук, йухт* об’єднані архісемою ‘отвір’.

Лексема *шнек*, відома загальнонародній мові зі значенням «гвинтовий пристрій, транспортер для переміщення чи змішування сипких, рідких, тістоподібних матеріалів тощо» (СУМ ХІ, 503), є запозиченою з німецької мови: schnecke «шнек, слимак» походить від давньоверхньонімецького snahhan «повзти» (ЕСУМ ІV, 448). На позначення отвору погреба, через який туди насипають картоплю, лексема, очевидно, є вторинною номінацією.

Закривку отвору ями для городини в досліджуваних говірках номінують однотипно: *кˈришка, ˈл’ада,* рідше словосполученням із додатковим кваліфікатором, що вказує на матеріал виготовлення

ˈл'ада де^{и}ре^{и}ў|йана. Однослівні номени зі значенням «рухома покришка, дверцята, що прикривають отвір у середину чого-небудь» відомі загальнонародній мові (СУМ IV, 354; 577).

Усі репрезентанти лексико-семантичної мікрогрупи на позначення сховища для городини й різних харчів із похилим крутим спуском і сходами є багатозначними словами. Одні ускладнюють семантичну структуру, виходячи за межі лексико-семантичної групи, наприклад, *л'ук* ‘невеликий отвір у стелі погреба, льоху або кагата для виходу пари і поганого повітря’, ‘отвір погреба, через який туди насипають картоплю, буряки тощо’, ‘отвір у стелі сіней, який веде на горище’; *душ|ник* ‘отвір для виходу диму в покрівлі, де комин не виведено над дахом’, ‘невеликий отвір у стелі погреба, льоху або кагата для виходу пари і поганого повітря’, ‘утеплене темне приміщення, куди зносять вулики для зимівлі бджіл’; *|вит'аш^{ж}ка* ‘отвір під топкою плити, грубки тощо, через який проходить повітря, підсилюючи тягу під час горіння’, ‘невеликий отвір у стелі погреба, льоху або кагата для виходу пари й поганого повітря’; *|л'ада* ‘дерев’яний або металевий щит із однієї або двох стулок для затуляння вікон із зовні’, ‘дерев’яний щит із однієї або двох стулок для прикривання вікна із середини хати’, ‘дерев’яна закривка отвору погреба, через який туди насипають картоплю, буряки тощо’, ‘закривка отвору ями для городини’; *|йама* ‘природне або штучне заглиблення в землі’, ‘спеціально обладнана яма для зберігання продуктів (переважно овочів), з лядою, але без східців’; *прик|лад* ‘приміщення для ременанту’, ‘неопалюване невелике приміщення в житловому будинку або окрема прибудова біля хати для зберігання

їстівних припасів, городини’, ‘приміщення для зберігання дров’; *п|родуха* ‘маленький, засклений отвір у вікні, який відкривається і закривається’, ‘невеликий отвір у стелі погреба, льоху або кагата для виходу пари і поганого повітря’, ‘отвір під топкою плити, грубки тощо, через який проходить повітря, підсилюючи тягу під час горіння’; *|арка* ‘склепіння, що має форму дуги, яким перекривають проріз у стіні або сполучають стояни моста’, ‘похилий зі сходами спуск до погреба’. Інші репрезентанти мають розгалужену семантичну структуру в межах лексико-семантичної групи, зокрема лексеми *йухт, о|д.ушина* ‘отвір погреба, через який туди насипають картоплю, буряки тощо’, ‘невеликий отвір у стелі погреба, льоху або кагата для виходу пари і поганого повітря’; *|шийа* ‘похилий із сходами спуск до погреба’, ‘надбудова над погребом у вигляді куреня’, ‘отвір погреба, через який туди насипають картоплю, буряки тощо’.

На позначення колодязя на території досліджуваних говірок побутують лексеми *ко|лод’аз’* ‘глибоко викопана й захищена цямринами від обвалів яма для добування води з водоносних шарів землі; криниця’ (11, 13, 38, 52, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 83, 90, 95) та *кри|ниц’а*, які є нормою і в літературній мові. Історію функціонування лексем на позначення криниці вивчала Н. М. Сологуб і подала такі відомості про походження слова: «*Криниця* – питоме слов’янське слово, яке перейшло в давньоруську мову із спільнослов’янського періоду. Пов’язують цю назву із коренем *рити* (пор. кріт). Джерелом назви *колодязь* вважається германський відповідник kolding, утворений від прикметника kold із значенням «холодний» (пор.

німецьке kalt). Цей прагерманський прикметник є близькоспорідненим із праслов'янськими формами *холод, холодний*. Із давньоруської мови українська успадкувала обидві назви – *криниця* і *колодязь*. У російській закріпилося *колодец* (старослов'янське кладезь), у білоруській *крыніца*.

Дослідниця зауважує, що в процесі розвитку української мови слова *криниця, колодязь* взаємодіяли на основі семантичної спільності «назва місця добування, набирання води». Вони перехрещувалися в певних значеннях, в інших – розходилися, спеціалізувалися. Це засвідчують записи усного літературного мовлення, численні приклади із художньої літератури, публіцистика» [198]. В обстежуваних говірках, крім нормативного *криниця,* засвідчено фонетичні варіанти: *кр'і|ниц'а* (2), *ки^{е}р|ниц'а* (3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 21, 22, 24, 31, 33, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 61, 62, 63, 64, 66, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 88, 91, 93, 94, 95, 97, 104, 105, 106), *к˙ір|ниц'а* (25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 53, 54, 55, 56, 57, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 85, 86, 87, 93, 94, 96), а також демінутиви *ки^{е}р|ничка* (5, 9, 11, 22, 40, 63, 64, 83, 94), *кри|ничка* (2, 10, 23) (В, к. № 63).

Номінативний ряд на позначення споруди для добування води поповнює лексема *ск|важина*, відсутня в реєстрі СУМ. Нею позначають свердловину, зроблену за допомогою спеціального інструмента – бура. Зазвичай воду із свердловини дістають за допомогою спеціальних електричних пристроїв. Імовірно, слово *ск|важина* поширилось у говірках під впливом російської мови, в яку воно потрапило із церковнослов'янської (Фасмер III, 636).

Конструктивними частинами криниці є елементи, за допомогою яких укріплюють її стінки, щоб не обвалювались, і пристрої для витягування води з глибини на поверхню. Традиційним конструктивним елементом для укріплення стінок криниці був дерев'яний зруб, на позначення якого вживалася загальнонародна лексема *ц'ам|рина*, яка в СУМ зареєстрована зі значеннями «одна деревина з колодязного зрубу; верхня частина колодязного зрубу, складена переважно з дерев'яних колод; колодязний зруб» (СУМ XI, 254). Названа лексема побутує і на досліджуваній території. Мовці пояснюють так значення: *ц'ам|рина / це з|верха о|с'о / о|б.ита кир|ниц'а* (83). Лексема *цямрина* запозичена з польської мови (cębra), в якій вона походить від свн. zimber «будівельне дерево, дерев'яна будівля» (ЕСУМ VI, 271). Наявність на території обстежуваних говірок фонетичних, грамачних, словотвірних варіантів свідчить про високий ступінь освоєння запозичення. Нами зафіксовано лексеми *це^{и}б|рин'а* (44, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 91, 93, 94, 96, 100, 106), *|цибрики* (11, 40, 41, 42, 62, 63, 64) *циб|рина* (21, 24, 36, 85, 88, 105), *циб|р'і* (21) (В, к. № 64). У технології сучасного облицювання криниць традиційний матеріал – дерево – замінюють іншим, зазвичай цементом, але спостерігаємо, що мовці продовжують використовувати назву *цямрина* та однокореневі варіанти на позначення контруктивної частини криниці, яку виготовляють із цементу.

У ЛСМГ на позначення криниці і її конструктивних частин виокремлюємо мікрогрупу на позначення елементів, які

використовують для укріплення і облицювання її внутрішньої частини. Дерев'яні зруби нині замінили виготовленими промисловим способом спеціальними цементними кільцями. На їх позначення мовці вживають питому лексему *круг* (ЕСУМ ІІІ, 107), одне зі значень якої «предмет, що має округлу, овальну або кільцеподібну форму» є літературно-нормативним (СУМ IV, 368). Цементні кільця, що використовують як зруб для колодязя в досліджуваних говірках номінують питомою лексемою *|к˙іл'це* і фонетичним варіантом *кол'|цо* (ЕСУМ ІІ, 515). Аналізований номінативний ряд поповнюється запозиченою з латинської мови лексемою *ци^{е}|л'індр* (ЕСУМ VI, 248), яку вживають як вторинну номінацію, зумовлену подібністю форми. В одній говірці фіксуємо лесему *ба|сил* (8). Припускаємо, що вона утворилася шляхом фонетичного освоєння запозиченої з французької мови лексеми *басейн*. В інших діалектах української мови відомий варіан *басин* зі значенням «яма для зберігання води для поливання городини», що засвоєна через польську мову (польськ. basyn) (ЕСУМ І, 248). Значний ареал у досліджуваних говірках утворює лексема *|пудло* 'цементне кільце, що використовують як зруб для колодязя' (1, 2, 6, 11, 16, 17, 21, 30, 31, 32, 40, 41, 42, 53, 54, 55, 56, 57, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 86, 87, 96, 97). Іменник *пудло* запозичений із польської мови та сягає німецького етимона зі значенням «коробка» (ЕСУМ, IV, 627). Лексему *|пудло* на території південно-східного Поділля також фіксує етнограф С. Довгань [77, с. 99].

Наведений матеріал дає підстави констатувати, що мікрогрупу найменувань конструктивних частин внутрішнього облаштування

криниці утворює синонімічний ряд іменників. Назви *к·іл'ˈце, кол'ˈцо, круг, циˈл'індр* є наслідком вторинної номінації, зумовленої подібністю конфігурації предметів. Репертуар найменувань складають також запозичення *баˈсил, ˈпудло*.

У досліджуваних говірках виявлено лексичні одиниці на позначення пристроїв для витягування води з глибини на поверхню. За спостереженнями етнографів, існувало кілька способів піднімання води з криниці залежно від її глибини. Для великих глибин використовували *коловорот*, встановлений на двох стовпах над криницею. У досліджуваних говірках питомою лексемою *коловоˈрот* позначають пристрій над колодязем, на який намотується канат або ланцюг для витягування відра з водою (5, 30, 31, 32, 36, 44, 45, 46, 47, 48, 55, 66, 83, 100, 102, 103, 104). Композит *коловоˈрот* є нормативним у літературній мові (СУМ IV, 227). В говірках обстеженого ареалу мовці активно вживають синонім *ˈкорба*. Цей іменник запозичено з польської мови (ЕСУМ III, 12), і він також є надбанням літературної мови (СУМ IV, 286). В окремих говірках зафіксовано лексему *баˈранчик*, мотивовану зовнішньою схожістю. Значно ширше на позначення семи 'прилад над колодязем, на який намотується канат або ланцюг для витягування відра з водою' фіксуємо лексему *бараˈбан* (1, 5, 7, 30, 31, 32, 53, 54, 55, 56, 57, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 80, 83, 85, 91, 93, 94, 95, 97).

Інший пристрій, за спостереженням етнографів, менш поширений, – називався «журавель». Він складався із стовпа, завершеного вилами, поміж якими вкладали довгу жердину. На одному кінці цієї жердини прикріплювали гачок або ланцюг для

відра, а на іншому – тягар для противаги. Для витягування води так використовували звичайну ключку (жердина з гачком на одному кінці), на яку чіпляли відро та опускали в криницю. Такий спосіб годився для криниць, розміщених у низовині, де рівень води близько поверхні землі [77, с. 99]. В обстежуваних говірках лексема *жура|вел'* реалізує семи 'пристрій біля колодязя у вигляді довгого важеля на високій грубій опорі для витягування відра з водою (внп)', 'соха, на якій утримується журавель біля колодязя; тичка', 'знаряддя на зводі колодязного пристрою для витягування відра з водою; протівовес', 'довга з гачком жердинка для витягання води з неглибокого колодязя'. Значення «довга жердина, приладнана біля колодязя як важіль для витягування води, або й весь пристрій із такого жердиною» в семантичній структурі лексеми *журавель* зареєстровано в СУМ (II, 547).

На позначення металевого приладу із загнутими кінцями для витягування затонулих відер із дна колодязя в досліджуваних говірках зафіксовано загальнонародні назви *гак,* демінутиви *га|чок, кр'у|чок / кру|чок* та номени метафоричного походження *рак, ба|ранчик, |к ̈ішка / |кошка, к|л'учка / к|л'ушка, |йак ̈ір.* Лексема *трой|чак* мотивована будовою знаряддя – воно має три гаки, якими можна зачепити відро за дужку. Найбільший семантичний діапазон у досліджуваних говірках мають лексеми *кр'у|чок* та *к|л'учка*, типи семантичної структури яких подано в таблицях 2.4 та 2.5.

2.7. Назви обрядів та пересторог, пов’язаних із будівництвом хати

Етнографи зауважують, що «колись суворо канонізований та регламентований комплекс обрядовості, пов’язаної з житлом, сьогодні існує лише у вигляді розрізнених елементів і побутує серед невеликої частини сільського населення» [225, с. 26]. Відомості про обряди, пов’язані із будівництвом житла, можемо знайти в працях етнологів. Так, Р. Радович досліджував звичаї та обряди, пов’язані зі спорудженням житла на заході галицької Бойківщини, і зауважив, що весь комплекс обрядодій включає в себе декілька етапів: 1) вибір місця; 2) спорудження житла; 3) «входини» у новозбудовану будівлю [186, с. 254].

Спостерігаємо, що такі ж обрядодії до певної міри збереглися й на досліджуваній мовній території. Більшість обрядів, пов’язаних із будівництвом на Східному Поділлі, та їх назви редукувалися. До цього часу зберігаються назви етапів початку будівництва, завершення будівельних робіт, обряду переходу в нове житло та пересторoги, з ними пов’язані.

На позначення початку будівництва хати в досліджуваних говірках зафіксовано лексеми *зак|лач:ини, зак|лач:ина*, похідні від питомого *закладати* (ЕСУМ ІІ, 455). У «Словнику української мови» з таким же значенням зареєстровано лексему *зак|лач:ини*: «закладання фундаменту нової будівлі, що звичайно супроводжується певною урочистістю і певними обрядами» (СУМ ІІІ, 143).

Зате пересторог, пов’язаних із обрядом початку будівництва хати, зберігається багато. Місце, обране для будівництва хати, необхідно було перевірити на придатність та освятити: *ко|ли заст|ройували |хату / то ос’|в·ачуйут // мак об^{п}си|пали / шоб |цему домови|ку |м·ісце пон|равилос’ / і ко|ли зму|рована / то то|д’і |тоже ос’|в·ачуйут* (36). Не будували хати на згарищах: *та|ка |хата |тоже |може зго|р’іти* (51), *та|к¨і ха|ти го|р’іли / роз|валувалис’а / с|тел’а |падала* (9); на місці церкви: *н’і|з’а ст|ройіти |хату на |тому |м¨іс’ц’і / де |була |церква / то с’в¨а|те |м¨ісце / Бог не^{и} прос|тит / у маї|бутн’ому |хату поб|йе гр’ім / б|лискаўка с|палит* (73); на перехресті доріг. Крім того, місце під майбутню хату треба було перевірити на вологість: *заби|вали чо|тири |колики по вуг|лах |хати / і ў |колики наси|пали по ж|мен’і |жита / і зали|шали йо|го |нан’іч / йак|шо |рано пе^{и}ре^{и}|в¨ірили і |жито сто|йіт на |м¨іс’ц’і ни ро|с.ун’ане / то з|начит на |тому |м¨іс’ц’і |можна ст|ройіти / йак|шо ро|с.ун’ане / то т|реба |було |с.унути |хату і п|робувати зноў / ро|били чолов¨і|ки / с|тавили ст’і|лец’ / на |н’ого |воду / йак|шо во|да не^{и} з|меншилас’ за н’іч / то це ха|роша прик|мета* (105); *виби|рали |м¨ісце / б|рали ку|сок зе^{и}м|л’і / обм¨і|рали і то|д’і / за|били |колики / пок|лали х|рестика і на|сипали |жита на ўс’іх вуг|лах / йак|шо прий|дут |рано і |жите^{и}чко розг|рабане на йа|кому вуг|лу / то тут |хати ст|ройіти не^{и} |можна / пе^{и}ре^{и}су|вайут ў д|руге |м¨есто / так виби|рали |м¨ісце / де ст|ройіти* (89); *п¨ід^{т} шос ме^{и}та|леве пос|тавити |воўну // йак|шо на |ранок |воўна су|ха / то |м¨ісце су|хен’ке / йак|шо |мокра / то |хата бу|де |мокра* (105).

Заборонялося починати будувати хату та переходити в

новобудову у високосний рік: *ˈт'іл'ки неᵘ у висоˈкосниї / бо це т'ажˈкиї год / висоˈкосниї йак ˈкажут' і ўрожаˈйу неᵘˈмайе / у висоˈкосному / і ˈл'уди почиˈнайут' помиˈрати ˈдуже / в˙ін ˈдуже неᵘ веᵘˈселиї* (8); *гˈлаўне неᵘ висоˈкосниї р'ік / а там коˈли коˈму виˈходе* (88); *тоˈму шо висоˈкосниї р'ік неᵘшчасˈливиї* (43); *бо ˈдуже т'ажˈкиї р'ік* (2); *у висоˈкосниї буˈде неᵘˈдобре у ˈхат'і ˈжити* (106); *бо неᵘ ˈбуде шˈчаст'а ˈдол'і / в˙ін нихоˈроший р'ік* (5); *бо в˙ін шк˙ідˈливиї* (89); *бо буˈде висоˈч'іти / висоˈч'іти і неᵘ ˈвисочит'* (9); *це пусˈтиї р'ік* (87); *посˈтавити тˈреба п˙ідˈмурок ˈпереᵘд висоˈкосним / аˈбо йакˈшо ˈхата неᵘдостˈройана / то ви неᵘ ˈможеᵘте пеᵘреᵘˈїˈти у ˈнейі ˈжити / а сˈл'ідуйучиї р'ік висоˈкосниї / то ˈкажут' / шо тˈреба йаˈк˙іс ˈвешч˙і / стоˈла / кроˈват' заˈнести ў ˈхату / ну шо ˈначе ˈл'уди тут жиˈвут' ўже* (7).

Як правило, будівництво хати починали навесні, щоб максимально використати теплу погоду і світловий день: *буду˙ˈвати ˈхату ˈмошна ˈбуло ўже веᵘˈснойу / ˈп˙іс'л'а Благоˈв˙ішеᵘн:а / ˈп˙іс'л'а ˈПаски / бо Госˈпод' поблагосло˙ˈвиў ˈземлу* (49); *ˈл'ітом аˈбо веᵘˈснойу / коˈли неᵘ ˈбуло с'в˙ат* (87); *стˈройіти ˈможна у л˙уˈб˙і дн'і / кр'ім поневᵘˈд'ілок / суˈбота / неᵘˈд'іл'а* (21).

При закладанні хати господарі обов'язково мали попросити допомоги в Бога: *чоло˙ˈв˙ік ˈБоже помоˈжи каˈзаў* (24); *хаˈз'аїка аˈбо хаˈз'айін примоў˙ˈл'а / шоб Госˈпод' йіх охраˈн'аў / помаˈгаў йім / шоб жиˈлос'а харашо / шоб неᵘ напаˈдали зл'і ˈл'уди* (34); *ˈБоже помоˈжи ў ˈлекшиї час поˈчати / а ў наїˈлекшиї к˙інˈчати / говˈор'ат' хаз'аˈйі / ˈж˙інка ї чоло˙ˈв˙ік* (67).

Оберегову функцію в досліджуваних говірках на початковому

етапі будівництва хати виконували жито, пір'я, гроші, квітки, хрестик із осики: *йак ˈхату застˈройуйут' / клаˈдут на угˈли гˈрош ̈і / ˈжито / шоб ˈдобре ˈбуло ˈжити / баˈгатими ˈбути* (43); *ˈп ̈іра / гˈрош ̈і / шоб пˈтиц'а воˈдилас'а ў гоˈб ̈іс't'і / шоб ˈл'уди ни ˈб ̈ідн'і ў ˈхат'і ˈбули / кˈлалос'а у пˈравиї куˈток / там / де ˈбуде поˈкут'.а* (5); *у п ̈ідˈмурку / коˈли ˈмали кˈласти сˈт'іни / сˈтавили ў сеᵘˈредин'і с't'іл / на с't'іл кˈлали хл'іˈбину з рушниˈком і ˈс'іл'.у / почиˈнали муруˈвати с'ˈт'іни / ў с't'iˈну замуˈровували копˈ ̈iˈ ̆ки / шоб гˈрош ̈і веᵘˈлиса* (13); *кˈлали на пˈ ̈iўˈден.иї схˈ ̈ід коˈпˈ ̈iйку дл'а добˈробуту* (55); *кˈлали у куˈток до сˈходу ˈсонц'а хазаˈйі* (9); *ˈжито / зеᵘˈрˈно / гˈрош ̈і / клаў чолоˈв ̈ік* (96); *кˈлали гˈрош ̈і ў куˈток з йаˈкойі стороˈни сˈходило ˈсонце / хаˈзайін каˈзаў / шоб гˈрош ̈і ˈвелиса / шоб поˈм ̈іг ГосˈподˈЂ ˈхату постˈройіти / шоб постˈройітиса йакнаˈ ̆лекше і йакнайшˈвич:е* (49); *насиˈпайутЂ на ўс'і вугˈли чоˈтири / ˈжитеᵘˈчка / клаˈдутЂ квˈ ̈iтˈки / хˈрестик там у ˈхат'і / ўс'о / закˈлач.ина назиˈвайіц.а / жиˈлат'іл'но ˈбуло кˈласти з оˈсики с'вˈаˈченойі / з оˈсики роˈбили таˈкˈ ̈і хˈрестики / кˈлали у кутˈки / оˈсика шчиˈтайіц'а ˈдереᵘˈво / йаˈке обеᵘˈр'іˈгайе вˈ ̈ід ў ̆сˈ'аких злих ˈдухˈ ̈iў // нам ˈбат'ко роˈбиў оˈсиковˈ ̈і хˈрестики / ос'вˈаˈтиў / позў ̆йазували таˈких патичˈкˈ ̈iў / то це кˈлали* (89).

Поки вистоювався фундамент, для хат із глини обов'язково треба було наробити будівельного матеріалу.

На українських етнічних землях для будівництва хати господарі скликали толоку, що завершувалася гостиною в старій хаті чи на новобудові [196, с. 253]. Опис толоки на території Південного Поділля подає Р. Радович. За спостереженнями етнографа, кількість людей, котрих скликали на толоку, залежала від характеру

виконуваних робіт. Так, для валькування стін запрошували понад двадцять осіб, а для спорудження безкаркасних стін із *балабухів* їх чисельність могла становити 30 – 40 осіб (село Рогізна). У другій половині ХХ ст. *толоку*, як правило, влаштовували в суботу (звичай призначати *толоку* на цей день, очевидно, є новішого походження). Ще в п'ятницю господар обходив сусідів, рідню чи звичайних знайомих і запрошував їх на допомогу. На толоку сходилися зранку. Зазвичай приходили всі запрошені, відмовлятися не було прийнято – «не по Божому». Багатші господарі давали свою солому біднішим. Робітникам господарі два рази на день давали їсти – обід і вечерю. Толока супроводжувалася піснями, жартами [189, с. 455].

Давній обряд колективної взаємодопомоги, на який скликають родичів, сусідів, товаришів за частування, у досліджуваних говірках, як і в загальнонародній мові (СУМ Х, 178) позначає номен *толо*ˈ*ка.* У східноподільських говірках ця лексема передає семи 'спільна робота родичів, сусідів на будівництві хати', 'глина з водою, замішана кіньми', 'люди, які виконують спільну роботу'. Автори «Етимологічного словника української мови» зауважують, що праслов'янська лексема **tolka* (толока) пов'язана із **tolkti* «товкти» (ЕСУМ V, 594). Очевидно, розвиток семантичної структури лексеми *толо*ˈ*ка* в досліджуваних говірках відбувався за схемою: 'замішана глина' → 'процес замішування глини' → 'люди, які виконують цей процес'. До такої етимології лексеми підштовхує контекст: *роз*^{с}*ки*ˈ*дайут г*ˈ*лину / зали*ˈ*вайут* ˈ*воду / розко*ˈ*лот'уйут /* ˈ*сипл'ат по*ˈ*лову /* ˈ*тирсу / со*ˈ*лому / пе*^{и}*ре*^{и}ˈ*м*˙*ішуйут / тоў*ˈ*чут /* ˈ*робл'ат толо*ˈ*ку* (9) та двослівна номінація *с*ˈ*тел'а із*^{с} *толо*ˈ*ки* 'мазана,

штукатурена стеля в хаті’ (9).

Поширеним по всій території України був обряд, пов’язаний із завершенням будівництва. На позначення етапу завершення будівництва в усіх досліджуваних говірках зафіксовано питому (ЕСУМ ІІ, 188) лексему *об|жинки*: *це ўже об|жинки / при|ход’ат / с|таўл’ат бу|кети с кв¨і|ток / с|таўл’ат на вуг|ли |хати / а то|д’і ўже йак кон|чат муру|вати / с|таўл’ат там тоже* (52). У «Словнику української мови» ця лексема зафіксована зі значенням «закінчення, останній день жнив і свято з цієї нагоди» (СУМ V, 496). У досліджуваних говірках лексема *об|жинки* багатозначна: до її семантичної структури входять семи ‘завершення будь-якої значної роботи’, ‘свято з нагоди завершення жнив’, ‘одруження останньої у сім’ї дитини’, ‘завершення будівництва хати’.

Символізує завершення будівництва хати обряд квітки, суть якого полягає в тому, що по завершенні будівельних робіт на гребені даху в населених пунктах Східного Поділля ставили букет, уквітчану гілочку або деревце, хрест. У більшості обстежених східноподільських говірок квітку викидали на хату лише по завершенні основних будівельних робіт: *йак |вигнали верх то|д’і і х|рестик на |хат’і приби|вали / і к|в¨іти с|тавили* (36); *с|тавили |жито / колос|ки / к¨і|нец’ буд’іў|ництву / к¨і|нец’ / шо во|ни у|же пост|ройіли / мог|рич у|же / к|ласти о|б¨ід / а ко|ли зро|били верх / то пос|тавили з|верху / і так во|но там і сто|йало / і х|рестик* (21). У декількох говірках відзначено вшанування квітами різних етапів будівництва хати: *при|ход’ат / с|таўл’ат бу|кети с кв¨і|ток / с|таўл’ат на вуг|ли |хати / а то|д’і ўже / йак кон|чат муру|вати / с|таўл’ат там тоже*

(52); *колос|ки і к|в¨іти с|тавили і на по|чатку / і йак за|вершували* (106).

Мовці вже не можуть чітко вмотивувати необхідність такого обряду: *так маст'і|ра |робл'ат* – і сам обряд нівелюється як магічне дійство: *з|наче^{и}н':а бу|ло / шо це ўже к¨і|нец' буд'іў|ництва / т|ре бу|ло розра|ховуватис' з |маїст'ерами / с'і|дати у|же мог|рич |пити* (73).

Для номінації обряду завершення будівництва в східноподільських говірках зафіксовано такі дієслівні словосполучення: *к|ласти к|в¨ітку, |викинути к|в¨ітку, вики|дати к|в¨ітку: з|водат |хату і вики|дают к|в¨ітку / з|начит |викинули |верха / по|том ц'у к|в¨ітку |кидайут на |гору* (9). Звичайно, букет із квітів не викидали, а ставили у банку чи вазу або просто прив'язували до крокви: *з|робл'аниї бу|кет с|таўл'ат' ў с|лойік на |хат'і / шо |хата |кончина / по за|к¨інчин'.у ў|с'ого* (9). Респонденти вказували, що ставив букет із колосків чоловік, тому що чоловік асоціюється з добром: *чоло|в¨ік |лекшиї на |руку* (72).

Номінація атрибутів, які символізують завершення основних будівельних робіт, у східноподільських говірках репрезентована загальнонародними лексемами *бу|кет, бу|кети, |в¨іник, |в¨інича, в¨і|нок, к|в¨ітка, г¨іл'|це,* двослівною номінацією *з|робл'аниї бу|кет,* у семантичній структурі яких спільною є сема «квітка, рослина»: *квітка* – частина рослини, що виростає на кінці стебла або гілки (СУМ IV, 134); *букет* – пучок зрізаних або зірваних і складених до купи квітів (СУМ I, 277); *вінок* – квіти, листя, гілки, сплетені в коло, яким звичайно прикрашають голову (СУМ I, 703); *гільце* – обрядове дерево українського весілля, що прикрашається квітами, ягодами,

колосками і т. ін. (СУМ ІІ, 67); *віник* – зв’язаний жмуток віниччя, лозин, призначений для підмітання (СУМ І, 702); *віниччя* – однорічна трав’яна рослина з високим пишним стеблом і дрібним листям, що використовується переважно для виготовлення віників (СУМ І, 702). У народі квітка – символ краси і вроди, вона символізує зцілення, святість, незайманість, досконалість. Таке значення *квітка* має і в будівельному обряді. Господарі й ті, хто зводив будинок, почували себе щасливими від того, що Господь допоміг їм збудувати нову, гарну оселю. Використання кожного атрибута, що символізує про завершення будівництва, має своє смислове навантаження: *ˈжито / це жиˈт’.а, благопоˈлуч’.а, шоб ˈйіхн’е жиˈт’.а буˈло шчаˈсливим* (73); *йак же без ˈв˙іника / це хаˈз’айін ў ˈхат’і і ў хаˈз’аїств˙і* (106), *ˈв˙іник ˈставл’ат в ˈхат’і і на ˈхат’і / шоб в˙ідгаˈн’аў ниˈчисту ˈсилу* (28). Сему ‘гарна чиста хата’ в східноподільських говірках реалізує порівняння *йак у в˙інˈку*, що свідчить про закономірність використання вінка із квітів, колосків на завершальному етапі будівництва. Отже, вербальні позначення *квітка, вінок, пити могорич* є спільними з іншими регіонами України.

За спостереженнями Р. Радовича, у ритуально-обрядовому відношенні особливу увагу приділяли сволокам. Дослідник зазначає, що їх мала бути непарна кількість. До сволока ставились із особливою повагою [186, с. 268–269]. На території досліджуваних говірок фіксуємо окремі фрагменти давніх звичаїв.

У деяких говірках у свідомості мовців зберігається обряд закладання сволока, хоча для нього окремої назви не зафіксовано. Мовці зауважують, що при закладанні сволока не можна було під ним

стояти, *треба шоб ˈбуло ˈтихо / ни ˈможна гˈр'укати / тоˈму шо нишчаˈд'імо ˈбуде у ˈнов˙ій ˈхат'і* (95); господар говорив: *ˈГосподʼі допомоˈжи ˈБоже / ˈдобре забудуˈвати і ˈдобре проˈжити в˙іˈка у ц'ій ˈхат'і / говоˈриў хаˈзайін* (93).

На позначення обряду переходу в нове житло в східноподільських говірках зафіксовано спільнокореневі множинні лексеми *ў|ходини, ў|х'іч:ини, пе^{и}ре^{и}|х˙іч:ини, пе^{и}ре^{и}|хоч:ини, пе^{и}ри|хоч.ини*, які мають прозору мотивацію: *пе^{и}ре^{и}|х˙іч:ини / коˈли пе^{и}ре^{и}|ходʼат у ˈнову ˈхату / хазʼаˈйі пе^{и}ре^{и}|ходʼат у ˈнову ˈхату* (8). Ареали цих лексем накладаються на суцільний ареал лексеми *новоˈсʼелʼійе*, яка в більшості обстежених говірок має у своїй структурі семи ‘святкування з нагоди переселення в нове житло’ та ‘обряд переходу в нове житло’.

«Словник української мови» на позначення народного звичаю святкування вселення в нове приміщення (звичайно житло) фіксує лексеми *входини, вхідчини* (СУМ I, 817) та *новосілля* (СУМ V, 434).

Входити в житло можна було теж у певний час. Цього старались не робити у високосний рік і в пости. Обряд переходу в нове житло супроводжує ряд пересторог. Найкраще переходити в нову оселю на новий місяць або такий, що ще росте, у четвер до сходу сонця. На ніч в хату пускали кота, і його поведінка зранку свідчила про те, яким буде життя в ній: *йакˈшо ў|ранц'і к˙іт споˈк˙ійно виˈходитʼ / мурˈликайе / то ˈбуде ˈдуже ˈгарне жиˈтʼ:а ў ц'ій ˈхат'і / а йакˈшо зˈлʼаканиї і не^{и}самоˈвито вилʼі|тайе / то на хаˈроше жиˈт:а не^{и} наˈдʼійса* (104). В окремих населених пунктах у хату впускали інших тварин, які символізують спокій і достаток: *заˈносили ў ˈхату кроˈлʼіў / ˈп˙іўнʼіў /*

ко|та пус|кали / бо во|ни спо|к¨ійн’і / замоў|л’али на |гарне жи|т’:а і здо|роўл’а (55); *со|бак не[и] пус|кали / бо прик|мета по|гана / |будут жил’|ц’і г|ристис’а вес’ в¨ік* (73).

Зранку господарі заносили вже речі: найголовніше – ікони, хліб і сіль, стіл – і традиційно промовляли: *|Господи допомо|жи / дай Бог / шоб у|с’о благопо|лучно / |добриї ден’ ха|зайіну / да|ваї бу|демо |разом |жити / |горе і |рад’іс’т’ попо|лам д’і|лити* (105). Хату обов’язково обходили по кругу по всіх кімнатах і освячували свяченою водою: *за|ходат у |хату ос’|в¨ачуйут с’в¨а|ченойу во|дойу / промоў|л’айут’ на ш|часта / на здо|роўл’а / на |доўг¨ійі л’і|та* (8); *ос’|в¨ачували с’в¨а|тойу во|дойу / промоў|л’али / |Господи помо|жи ў ц’ій |хат’і |жити / ўсе |мати і в¨і|ка до|жити* (9).

Отже, лексико-семантичну групу на позначення етапів обряду утворює назначна кількість лексем, які мотивовані:

- діями, які виконують під час етапу обряду: *зак|лач:ини, зак|лач:ина, ў|ходини, ў|х’іч:ини, пе[и]ре[и]|х¨іч:ини, пе[и]ре[и]|хоч:ини, пе[и]ри|хоч.ини*;
- атрибутом, який використовують під час певного ритуалу: *бу|кет, бу|кети, |в¨іник, |в¨інича, в¨і|нок, к|в¨ітка, г¨іл’|це.*

Більшість номінацій – монолексеми. Аналітичні номінації представлені атрибутивним *з|робл’аниї бу|кет* та дієслівними словосполученнями *к|ласти к|в¨ітку, |викинути к|в¨ітку, вики|дати к|в¨ітку.*

Висновки до 2 розділу

Проаналізований у цьому розділі матеріал дає підстави зробити висновки про те, що структуру будівельної лексики складає набір багатьох лексико-семантичних груп, які розпадаються на менші мікрогрупи: *назви будівельних матеріалів* (будівельні матеріали природного походження, вироби із матеріалів природного походження, матеріали промислового виробництва); *назви процесів будівництва*; *назви осіб*; *назви будівель та їхніх конструктивних частин* (назви житлових приміщень, назви господарських споруд, назви приміщень для тварин); *назви малих архітектурних споруд.*

Характерною ознакою структурної організації лексики, що обслуговує сферу будівництва, є відносна автономність лексико-семантичних груп. Однак спостерігаємо зв'язки між елементами різних груп, найширше вони представлені із назвами процесів будівництва:

загальні назви процесів будівництва – агентиви (загальна назва): *ст|ройіти – ст|роїка, стро|йіт'ел'*;

назви процесів – агентиви на позначення вузької спеціалізації: *к|рити – к|рове^{и}л'шчик, ук|рил'шчик*; *пок|р'іўник, покроў|шч ік; уши|вати – ўши|вал'шчик, ўши|вал'ник; муру|вати – му|роўшчик, муру|вал'ник*;

назви процесів – назви матеріалів: *сте^{и}|лити – сте^{и}|лина, ст'іл'*;

назви матеріалів – назви процесів: *бут – забу|тоўка*; *|вал'ок – вал'кувати; це^{и}|мент - це^{и}ме^{и}н|т'ірувати*;

назви будівельного процесу – назви конструктивної частини: *сте^{и}|лити – с|тел'а; к|рити – к|риша*;

назви матеріалів – агентиви: *б|л'аха – б|л'ахар, жес'т' – же^{и}с|т'аншчик, |кам¨ін' – |кам¨ін'шчик*;

назви тварин – назви приміщень для тварин: *ко|з'атник, к¨із|ник, кр'іл'|чатник, крол'іў|ник, коро|л'атник, кро|л'атник, сви|нарн'а, ко|н'ушн'а*.

За походженням ядро досліджуваної групи становить питома лексика, засвідчена ще писемними пам'ятками. Окремі лексеми на синхронному зрізі втрачають мотиваційні зв'язки внаслідок архаїзації етимонів: *стро|пило, к|роква.*

У досліджуваній групі фіксуємо запозичену лексику з тюркської (*ча|мур, са|ман, кир|пич, са|раї*); німецької (*лам|пач, |цегла, мур|лат, |фарба, |шифе^{и}р, ква|тирка, |форточка, |шибка*); італійської (*штука|турка*); польської (*г|раса, слуп, |шопа*) мов.

У говірках спостерігаємо процеси освоєння запозиченої лексики, що проявляється на різних структурних рівнях і зумовлює появу фонетичних (*але^{и}|бастр, л'у|бастр, ал'і|басти^{е}р*; *маст'е|рок, мас'ц'і|рок*) та граматичних (*мур|лат – мур|латина, мур|лат– мур|лата*) варіантів.

ВИСНОВКИ

Будівельна лексика є виразником матеріальної і духовної культури українського народу, вона відображає умови соціально-економічного розвитку, традиції і вірування. Попри велику кількість напрацювань у галузі діалектології будівельна лексика залишається досі недостатньо вивченою тематичною групою не тільки на мовній території Східного Поділля, а й широкого масиву українських говірок. У працях окремих мовознавців будівельну лексику включено до складу побутової та сільськогосподарської, внаслідок чого в коло дослідження потрапили не всі лексико-семантичні групи і відповідно поза увагою лінгвістичного опису залишилися системні зв'язки між сегментами власне будівельної лексики, що не входить до побутової та сільськогосподарської.

Проведене дослідження дає підстави розглядати будівельну лексику як самостійний тематичний комплекс, що вирізняється своєрідною структурною організацією, специфікою взаємозв'язків між одиницями різних лексико-семантичних груп. Будівельна лексика об'єднує такі ЛСГ: назви будівельних матеріалів; назви процесів будівництва; назви будівельних інструментів; назви виконавців будівельних робіт; назви житлових споруд і їхніх частин, назви господарських приміщень; назви малих архітектурних споруд; назви обрядів та пересторог, пов'язаних із будівництвом оселі. Розгалуженість і багатоплановість будівельної лексики зумовлена позамовними чинниками: зведення будівлі від фундаменту до даху – це комплекс специфічних за технологією процесів, здійснення яких

потребує використання різних будівельних матеріалів та виконавців широкої і вузької спеціалізації.

Досліджувана тематична група сучасних говірок є продуктом багатьох епох. Говірки зберігають лексеми, які здавна обслуговували сферу будівництва. Кожна з аналізованих ЛСГ є відкритою і динамічною структурою. Досліджувана тематична група активно поповнюється лексемами, що позначають нові здобутки в будівельній галузі. Аналізована лексика говірок зазнає сильного впливу літературної мови, внаслідок чого спостерігаємо зміни в синонімічних рядах. У мову говірки входять лексеми на позначення сучасних будівельних матеріалів, і водночас відходять на периферію лексичні одиниці, що позначають реалії традиційного селянського будівництва, а також вербальні засоби, які супроводжували обряди будівництва житла.

Відносною стійкістю позначені мікрогрупи лексичних одиниць, що виражають узагальнену семантику, новими номінаціями поповнюються підгрупи, які утворюють видові назви.

Ядром будівельної лексики в досліджуваних говірках є назви, які відомі українській національній мові і значною мірою презентують її літературний стандарт. Однак констатуємо і наявність рис, що вирізняють східноподільські говірки: це обмежене вживання ключових лексем будівельної лексики з коренем *буд-*, що є нормою літературної мови, та наявність ендемізмів: *кор|л'узина* ‘одна з поперечин між стовцями стіни’, *ко|шуба* ‘відгороджене місце в коморі для зберігання зерна’, *|рига* ‘будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння і т. ін.’, *су|майі*

‘відгороджене місце в коморі для зберігання зерна’; *са|ф˙ім* ‘одна з поперечин між стовпами стіни, на які заплітається лоза або прив’язується очерет, щоб потім обмазати глиною’; *са|т’іка* ‘скріплені у формі чотирикутника дерев’яні балки, що кладуться поверх платв, які лежать безпосередньо на верхніх краях стін’ та ін.

Будівельна лексика досліджуваного ареалу є генетично неоднорідною. Переважна більшість зафіксованих лексичних одиниць – це слова питомого походження, корені яких сягають праслов’янського джерела чи запозичені ще в дописемний період: *г|лина, п˙і|сок, ш|чеб˙ін’, че^{и}ре^{и}|пиц’а, об|жинки, с|тел’а, |с’іни, |крити, п|риз’ба* та ін.

Вагому частку будівельної лексики становлять запозичення зі слов’янських і неслов’янських мов, які входили в українську мову на різних етапах її розвитку, починаючи з першої писемної фіксації давніми пам’ятками і до новітнього часу. Визначальним для будівельної лексики досліджуваних говірок є запозичення з німецької (*б˙і|тони, ка|м˙ін, |л’ада, це^{и}|мент, штан|дари, |цегла* та ін.), польської мов (*|ганок, вар|ц̣аби, зака|марок, карм|ник, |пудла, ц̣’ам|рина, слуп* та ін.) і за посередництвом польської мови (*б|л’аха, кит, дил’, дах, л’ох* та ін.). Мова говірки демонструє активні процеси освоєння іншомовних запозичень. Підпорядковуючись законам української мови, запозичені лексеми зазнають різноманітних асимілятивних змін на фонетичному та лексико-семантичному рівнях.

Виявом системної цілісності тематичної групи лексики будівництва є наявність загальних назв: *ст|роїка, стро|йіт’іл’, |маїст’ір, мат’е^{і}р’|йал, строїмат’ер’|йал.*

Своєрідним для досліджуваної групи лексики є набір мотиваційних зв’язків між елементами суміжних мікрогруп. У системі будівельної лексики засвідчено мотиваційні зв’язки між лексичними одиницями таких груп:

назва будівельного матеріалу – назва процесу із його використанням: *бут – забу|товувати, ро|бити забу|тоўку, це^{и}|мент – це^{и}ме^{и}нту|вати, це^{и}ме^{и}н|т’ірувати, |фарба – фарбу|вати, кит – киту|вати*; *|вал’ок – вал’ку|вати, вал’ку|ван’:а, скло – ст’ік|лити, заск|лити, ск|лити*;

назви процесу – назва матеріалу: *шпакл’у|вати – шпак|л’оўка, за|мазувати – за|мазка, ва|л’ати – |вал’ок*;

назви процесу – назва результатів праці: *|мазати – |мазанка штука|турити – штука|турка*; *вал’ку|вати – вал’|коўка*;

назва процесу – агентив: *к|рити – к|рове^{и}л’шчик, ук|рил’шчик, пок|р’іўник, покроў|шч ̈ік*; *буду|вати – буд’і|вел’ник, ст|ройіти – стро|йіт’іл’, муру|вати – му|роўшчик, муру|вал’ник, ўши|вати – ўши|вал’шчик, ўши|вал’ник*;

назва будівельного матеріалу – агентив: *|кам ̈ін’ – |кам ̈іншчик*; *б|л’аха –бл’а|хар*;

назва матеріалу – техніка і технологія будівництва: *кир|п ̈іч – к|ладка ў к ̈ір|п ̈іч, ~ у п ̈іў к ̈ірп ̈і|ч ̈а, ~ у чверт’ к ̈ірп ̈і|ч ̈а*; *слуп – |хата на с|лупах*;

обрядова дія – обряд: *закла|дати – зак|лач:ини, зак|лач:ина*; *ў|ходити –ў|ходини, ў|х’іч:ини*; *пе^{и}ре^{и}|ходити – пе^{и}ре^{и}|х ̈іч:ини, пе^{и}ре^{и}|хоч:ини, пе^{и}ри|хоч.ини*;

атрибут обрядодії – обрядодія: *бу|кет, бу|кети, |в˙іник, |в˙інича, в˙і|нок, к|в˙ітка, г˙іл’|це.*

У східноподільських говірках номінативні одиниці будівельної лексики представлені різними структурними типами. Найбільш поширені однослівні номени, репрезентовані іменниками та дієсловами. Засобом вираження більшості аналітичних найменувань є атрибутивні узгоджені й неузгоджені словосполучення: *вап|но |гас’ане, верх двос|катний, верх со|ломйаний, в˙ік|но по|кутн’е, в˙ік|но прич˙іл|кове, в˙і|кон.иц’а |хатн’а, г˙іпс |випал’аний, г|лина че^{и}р|вона* та ін.

Для досліджуваної лексики характерне явище полісемії, зумовлене входженням однієї лексеми до різних лексико-семантичних груп: *|мазанка* ‘житло, стіни якого будували, накладаючи в опалубок солому, очерет, заливаючи глиною та трамбуючи’, ‘житло з плетених із лози стін, обмазаних глиною’, ‘старе нужденне селянське житло’; *бара|бан* ‘прилад над колодязем, на який намотується канат або ланцюг для витягування відра з водою’, ‘внутрішнє опукле верхнє покриття над черінню’; *со|ха* ‘соха, на якій утримується журавель біля колодязя’, ‘перекладина в журавлі, яку разом із причепленим до неї відром опускають у колодязь’, ‘одна з поперечин між стовпами стіни, на які заплітається лоза або прив’язується очерет, щоб потім обмазати глиною’ та ін.

Усередині мікрогруп виявлено явище синонімії, її джерелами є побутування літературної і говіркової форм, питомої лексеми і запозичення, засвоєння запозичень із різних мов. У системі

будівельної лексики представлено синонімічні ряди, що включають номени-дублети: *к˙ір|н˙іч*, *|цегла*; *|ізв˙іс'т'*, *вап|но*; *к|раска*, *|фарба*.

Посткартографічна інтерпретація поширення явищ лексико-семантичного, фонетичного та словотвірного рівнів показує, що на матеріалі будівельної лексики досліджуваний ареал є більш-менш однорідним. Лише 11 карт дозволяють провести ізоглоси, що членують досліджувані говірки на східні і західні, та 8 карт засвідчують дихотомію *північ* : *південь*. Ізоглоси, що обмежують ареали побутування мовних явищ різних структурних рівнів, пасом не утворюють, а лише можуть доповнити пасма, виділені попередніми дослідниками. Крайні східні ізоглоси, які відмежовують подільські елементи від інших (середньонаддніпрянських чи степових), концентруються в басейні річок Гнилий Тікич та Синюха.

У східній частині досліджуваних говірок виокремлюємо південно-східну та північно-східну групу говірок. У західній частині поділ говірок на групи не спостережено, що може бути пов'язано з тим, що західні східноподільські говірки переходять у центральноподільські, які є ядром діалекту, для якого характерна монолітність.

Загальна тенденція просторового розміщення лексем на позначення традиційного будівництва – суцільність ареалу східноподільських говірок із мозаїчними або острівними вкрапленнями та острівна мозаїка. Значна кількість острівних ареалів сконцентрована на півночі та півдні центральної частини досліджуваних говірок, так званій «зоні вібрації», що спричинено впливом сусідніх говорів.

Зіставлення репрезентантів тематичної групи лексики будівництва східноподільських говірок із відповідниками інших діалектних зон засвідчує, що значна частина лексем виявляє тісні зв’язки із суміжними і дистантними діалектними зонами. Найбільше паралелей відзначено в говірках поліського наріччя, що зумовлено системним вивченням його будівельної лексики, та говірках південно-західного наріччя, до якого власне належать східноподільські говірки.

ДЖЕРЕЛА

Аркушин – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Вежа, 2000. Т. 1–2.

АУМ І – Атлас української мови : в 3-х т. – Т. 1. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі / ред. кол.: І. Г. Матвіяс (голова), Я. В. Закревська та ін. К. : Наук. думка, 1984.– 498 с., карт.

АУМ ІІ – Атлас української мови : в 3-х т. – Т. 2. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі / АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Ін-т сусп. наук / Д. Г. Бандрівський та ін. ; ред. тому Я. В. Закревська. К. : Наук. думка, 1988. 520 с., карт.

АУМ ІІІ – Атлас української мови : в 3-х т. – Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі / І. О. Варченко, С. Ф. Довгопол, Я. В. Закревська та ін. ; ред. тому: А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс. К. : Наук. думка, 2001. 267 с. + бланківки.

Березови – Негрич М. Скарби гуцульського говору. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с. (Серія «Діалектологічна скриня»).

Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 348 с.

Біл.-Нос. – Білецький-Носенко П. П. Словник української мови / підг. до видання В. В. Німчук. К. : Наук. думка, 1966. 422 с.

Брилінський – Брилінський Д. М. Словник подільських говірок. Хмельницький : Ред.-видав. відділ, 1991. 115 с.

Ващенко – Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. Харків : Вид-во Харківського університету, 1960. 107 с.

ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. 232 с.

Герман – Герман К. Ф. Атлас українських говірок північної Буковини. Чернівці : Видавнича спілка «Час», 1995. 410 с.

ГЗП – Говірки Західної Полтавщини. Збірник діалектних текстів / упорядн. Г. І. Мартинова. Черкаси, 2012. 323 с.

Глуховцева – Глуховцева К. Д. Лексика народного побуту українських східнослобожанських говірок : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 1992. 427 с.

Горбач-1 – Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка й діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці (Румунія) : зібрані статті VIII. Історія мови. Діялектологія. Лексикологія. Мюнхен, 1997. С. 123–275.

Горбач-2 – Горбач О. Мармароська говірка й діалектний словник с. Поляни над р. Русковою (Румунія) : зібрані статті VIII. Історія мови. Діялектологія. Лексикологія. Мюнхен, 1997. С. 276–323.

Горбач-3 – Горбач О. Південнобуковинська говірка с. Милешовець бл. Радовець (Румунія) : зібрані статті VIII. Історія мови. Діялектологія. Лексикологія. Мюнхен, 1997. С. 324–376.

ГПЗН – Говірки південно-західного наріччя української мови / упор. Н. М. Глібчук. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 155 с.

Грінч. – Словарь української мови / упоряд. з доданням власного матеріалу Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996–1997. – Т. 1–4.

Грицак – Грицак Є. Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі : записки наук. т-ва ім. Т. Шевченка. Л., 1930. Т. 99. С. 323–335.

ГЧ – Говірки Черкащини. Збірник діалектних текстів / упорядн. Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. Черкаси : ФОП Чабаненко Ю. А., 2013. 881 с.

ГЧЗ – Говірки Чорнобильської зони. Тексти / упорядн.: Гриценко П. Ю. та ін. К. : Довіра, 1996. 358 с.

ДД – Дорошенко Л. І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. К., 1999. 728 с.

ДЛАЗ – Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. Лексика. Ужгород : Вид-во Ужгородського ун-ту, 1958 1993. Ч. І – ІІІ.

Дорошенко – Дорошенко С. І. Матеріали до словника діалектної лексики Сумщини / Діалектологічний бюлетень. К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1962. Вип. ІХ. С. 101–123.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.

Євтушок – Євтушок О. М. Атлас будівельної лексики західного Полісся. Рівне : Державне редакційно-видавниче підприємство. 1993. 134 с.

Жилко – Жилко Ф. Т. Південночернігівські говірки, перехідні до полтавських (Бобровицький і Новобасанський райони Чернігівської області) : діалектологічний бюлетень. К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1955. Вип. V. С. 46–58.

Корзонюк – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / Українська діалектна лексика. К. : Наук. думка, 1987. С. 62–267.

Лисенко-1 – Лисенко П. С. Словник поліських говорів. К. : Наук. думка, 1974. 260 с.

Лисенко-2 – Лисенко П. С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся. К. : Вид-во АН УРСР, 1961. 72 с.

Лисенко-3 – Лисенко П. С. Словник специфічної лексики правобережної Черкащини / Лексикографічний бюлетень. 1958. Вип. 6. С. 5–21.

Лисенко-4 – Лисенко П. С. Лексичні особливості говірок Ставищанського району Київської області / Діалектологічний бюлетень. К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1955. Вип. V. С. 31–46.

МДП – Матеріали діалектологічної практики : збірник текстів / укл. С. Є. Панцьо, М. Я. Наливайко, Н. О. Свистун та ін. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2013. 160 с.

Мельничук – Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівка (Кодимський р-н, Одеська обл.) / Лексикографічний бюлетень. Вип. 6. К., 1958. С. 67–98.

Москаленко – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса, 1958. 78 с.

Омельченко – Омельченко З. Л. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. 114 с.

Онишкевич – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. К. : Наук. думка, 1984. Ч. 1: А Н. 495 с., Ч. 2: О Я. 515 с.

Піпаш – Піпаш Ю. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.

ПСС – Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області) : матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / упорядн. : І. В. Магрицька, В. Ф. Семистяга, З. С. Сікорська та ін. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 256 с.

Сабадош – Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 478 с.

СБГ – Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.

СДЛЛ – Сікорська З. С. Словник діалектної лексики. К. : Шлях, 2002. 224 с.

Сизько – Сизько А. Т. Словник діалектної лексики сіл південно-східної Полтавщини. Дніпропетровськ : ДДУ, 1990. 100 с.

Срезн. – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. М., 1893–1912. Т. 1–3.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. К. : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.

ТА – Тищенко Т. М. Атлас сільськогосподарської лексики подільсько-середньонаддніпрянської межі / Т. Тищенко (рукопис зберігається в архівах Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру).

Тищенко – Тищенко Л. М. Спроба зіставного аналізу побутової лексики сходу і півдня Слобожанщини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Вип. 3, кн. 2. С. 130–136.

Тищенко 1 – Тищенко Л. М. Південнослобожанські назви приміщень для зберігання зерна та снопів у просторовій та часовій проекції. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Луганськ : «Альма-матер», 2006. Вип. 1. С. 157–165.

Тищенко 2 – Тищенко Л. М. Лексична реалізація семи «бічна стіна хати» в південнослобожанських говірках. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Луганськ : «Альма-матер», 2010. Вип. 3. С. 130–136.

Тищенко 3 – Тищенко Л. М. Двокомпонентні номінації в «Словнику побутової лексики південнослобожанських говірок». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. пр. Вип. 12. Українська діалектна лексика як об’єкт словникарства та лінгвогеографії. До 100-річчя М. А. Грицака / відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород, 2008. С. 192–195.

УСГ – Українські східнослобожанські говірки : сучасні діалектні тексти : навч. посіб. / упорядн. : К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова,

І. О. Ніколаєнко ; за ред. К. Д. Глуховцевої. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 424 с.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. 2-е изд., стереотип. М. : Прогресс, 1986–1987. Т. 1–4.

Чабаненко – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4-х т. Запоріжжя, 1992. Т. 1: А–Ж. 1992. 324 с., Т. 2: З–Н. 1992. 372 с.

Шило – Шило Г. Словник наддністрянських говірок. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. 288 с. – (Серія «Діалектологічна скриня»).

Ястремська – Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. 424 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баценко К. С. Назви деяких побутових реалій у західноподільських говірках. *XII Республіканська діалектологічна нарада* : тези доповідей. 1965. С. 132–135.
2. Баценко К. С. Про назви деяких побутових реалій у говорах Хмельниччини. *Праці XII Республіканської діалектологічної наради*. К. : Наук. думка, 1971. С. 298–304.
3. Бевзенко С. П. До питань про семантичні лексичні діалектизми. *Міжвузівська наукова конференція з питань укладання обласних діалектологічних словників* : тези доп. (Чернівці, 23–25 січня 1960 р.). 1960. С. 35–37.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів і пед. ін-тів. К. : Вища школа, 1980. С. 218–226.
5. Березовська Г. Г. Ареалогія східноподільських говірок (на матеріалі назв одягу і прикрас). *Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 100. С. 243–249.
6. Березовська Г. Г. Лексико-семантична група загальних назв одягу в східноподільських говірках. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 16. . 270–275.
7. Березовська Г. Г. Назви верхнього одягу в східноподільських говірках. *Науковий часопис Національного педагогічного*

університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. 2011. С. 279–283.

8. Березовська Г. Г. Назви взуття в говірках Східного Поділля. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць Ужгородського національного університету. 2008. С. 74–78.
9. Березовська Г. Г. Назви тканини для одягу в говірках Східного Поділля. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. 2008. Вип. 3. Кн. 2. С. 70–76.
10. Березовська Г. Г. Назви хустки в східноподільських говірках. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2006. Вип. 2. С. 10–13.
11. Березовська Г. Г. Назви чоловічих головних уборів у східноподільських говірках. *Лінгвістика* : зб. наук. праць Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. 2008. Вип. 3. С. 70–75.
12. Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв традиційного одягу та прикрас у східноподільських говірках : дис… канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 2011. 393 с.
13. Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв традиційного одягу та прикрас у східноподільських говірках : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 2011. 17 с.

14. Бичко З. М. Проблемна парадигма вивчення територіальної лексики. *Лінгвістика* : зб. наук. праць Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. 2010. № 3 (21). Ч. І. С. 5–9.

15. Бичко З. М. Діалектна лексика Опілля. Львів: Фенікс, 1997. 136 с.

16. Білан Н. В. Архітектурна лексика української мови у писемних пам'ятках і лексикографічних працях кінця XVI – початку XVII ст. – URL: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Bilan.php

17. Блинова О. И. Лексическая мотивированность и некоторые проблемы региональной лексикологи. *Вопросы изучения лексики народных говоров*. 1972. С. 92–104.

18. Бондар О. І. Українське діалектне словникарство початку XXI століття. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія*. 2012. Т. 17. Вип. 4. С. 5–18.

19. Бородина М. А. О типологии ареальных исследований. *Проблемы картографирования в языкознании и этнографии*. 1974. С. 43–54.

20. Бородина М. А. Понятие маргинального ареала в лингвистическом континууме. *Ареальные исследования в языкознании и этнографии*. 1977. С. 107–118.

21. Бурячок А. А. Принципи моделювання семантичних полів лексики. *Мовознавство*. 1985. № 4. С. 41–43.

22. Варченко І. О. До вивчення говіркових і топонімічних даних східного Поділля / Діалектологічний бюлетень. Вип. IX. К. : Вид-во АН УРСР, 1962. С. 31–34.
23. Варченко І. О. Значення східноподільських діалектно-топонімічних даних для науки : тези доповідей IV міжвузівської республіканської славістичної конференції. 1961. С. 69–70.
24. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів : матеріали до вивчення лексики говорів середньої та нижньої Наддніпрянщини : назустріч V Міжнародному з'їздові славістів. Х. : Вид-во Харківського ун-ту, 1962. 176 с. : карти.
25. Вешторт Г. Ф. Проблема семантического микрополя и картографирование лексики. *Проблемы картографирования в языкознании и этнографии*. 1974. С. 155–160.
26. Выгонная Л. П. К интерпретации лексических карт. *Проблемы картографирования в языкознании и этнографии*. 1974. С. 151–155.
27. Ганцов В. Діялектологічна класифікація українських говорів (з картою). К.: Друкарня Української Академії наук, 1923. 67 с.
28. Глуховцева Е. Д. Лексика народного быта украинских восточнослобожанских говоров : автореф. дисс. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 10.02. Днепропетровск, 1992. 19 с.
29. Глуховцева К. Динаміка складу назв господарських приміщень у східнослобожанських говірках. *Український діалектологічний збірник. Книга 3: Пам'яті Тетяни Назарової* /

упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка ; редкол. : П. Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. К. : Довіра, 1997. С. 177–194.

30. Глуховцева К. Д. Говірка як об’єкт діалектологічних досліджень. *Діалектологічні студії. 4: школи, постаті, проблеми* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2004. С. 262–274.

31. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005. 592 с.

32. Глуховцева К. Д. Лексика народного побуту українських східнослобожанських говірок : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.02. К., 1992. 427 с.

33. Глуховцева К. Д. Локалізми в системі українських східнослобожанських говірок. Волинь – Житомирщина. 2001. № 6. С. 177–182.

34. Гончарук А. В. Спільне та відмінне в лексиці будівництва в подільському та буковинському говорах. *Українська мова на Буковині* : матеріали Всеукр. наук. конф., присвяченої 160-річчю від дня народження Юрія Федьковича (Чернівці, 13–15 жовтня 1994 р.). 1994. С. 63–65.

35. Горбач О. Подільські говірки / Олекса Горбач : Зібрані статті. V. Діалектологія : репринтне видання. Мюнхен, 1993. С. 13–14.

36. Гороф’янюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: ареалогічна інтерпретація. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного*

університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія : зб. наук. праць. 2011. Вип. 13. С. 98–103.

37. Гороф'янюк І. В. До питання історії вивчення подільського говору *Лінгвістичні читання* : зб. наук. статей. Вінниця : «Ландо ЛТД», 2011. Вип. 4. С. 186–199.

38. Гороф'янюк І. В. Лексикографічне відтворення лексики подільського говору. *Філологічні студії* : зб. наук. статей. Вінниця, 2006. Вип. 4. С. 10–14.

39. Гороф'янюк І. В. Структурна організація та ареалогія флорономенів центральноподільських говірок : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02. К., 2010. 20 с.

40. Гороф'янюк І. В. Засади зіставного вивчення ботанічної лексики подільських говірок. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : Філологічні науки* : зб. наук. праць. 2008. Вип. 16. Т. 1. С. 84–95.

41. Гороф'янюк І. В. Номінативна транспозиція в межах лексико-семантичних груп ботанічної лексики (на матеріалі подільського говору). *Діалектна мова : сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя професора Ф. Т. Жилка* : тези доп. міжнар. наук. конф., Київ 5–7 березня 2008 р. 2008. С. 66–68.

42. Григор'єв-Наш М. Поділля : географічно-історичний. Кам'янець на Поділлю : [б. в.], 1919. 80 с.

43. Гримашевич Г. І. Ендемізми в поліських говірках : діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства

ім. І. Крип’якевича НАН України, 2004. С. 289 – 294.

44. Гримашевич Г. І. Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 2003. 19 с.

45. Гримашевич Г. І. Структура полісемічних назв одягу в середньополіських говірках. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. 2004. С. 164–167.

46. Гринько Р. О. Будівельна лексика (назви житлових споруд) : українська історична та діалектна лексика / відп. ред. Л. М. Полюга. К. : Наук. думка, 1985. С. 13–24.

47. Гринько Р. О. Будівельна лексика в пам’ятках Львівського братства : прогресивна суспільно-політична думка в боротьбі проти феодальної реакції та католицько-уніатської експансії на Україні. Львів, 1988. С. 79–82.

48. Гринько Р. О. Будівельна лексика у вінницьких пам’ятках XVI – 1 пол. XVII ст. *Вінницька обласна історико-краєзнавча конференція (3-я)*. 1985. С. 61–62.

49. Гринько Р. О. Спостереження над будівельною лексикою іншомовного походження у пам’ятках української мови XVI – першої половини XVII ст. *Лексика української мови в її зв’язках з сусідніми слов’янськими і неслов’янськими мовами* : тези доп. Ужгород, 1982. С. 9–10.

50. Грицак Є. Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі : записки наук. т-ва ім. Т. Шевченка. Львів, 1930. Т. 99. С. 323–335.

51. Грицак Є. Говірка села Могильної на Поділлі : вибрані українознавчі праці / вступ та ред. М. Лесів. Перемишль, 2002. С. 173–187.

52. Гриценко П. Ю. Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти). *Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний, лінгвогеографічний аспекти* : матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції. Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. С. 5–23.

53. Гриценко П. Ю. «Слово поза словником»: реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія* / відпов. ред. к. філол. н. І. С. Гнатюк. К., 2011. С. 238–249.

54. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. К. : Наук. думка, 1990. 272 с.

55. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. К. : Наук. думка, 1984. 227 с.

56. Гриценко П. Ю. Назви сільськогосподарських знарядь у говірках південної Одещини : тези доп. XIV Республіканської діалектологічної наради. К., 1977. С. 115–117.

57. Гриценко П. Е. Генезис и семантическая структура сельскохозяйственной лексики украинских западностепных говоров : автореф. дисс. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02. К., 1980. 29 с.

58. Гриценко П. Е. Этнолингвистический аспект реконструкции прасостояния диалектной лексики. *Полесье и*

этногенез славян : предварительные материалы и тезисы конференции. К., 1983. С. 76–77.

59. Гриценко П. Ю. Діалекти української мови. *Енциклопедія сучасної України*. К., 2007. Т. 7. С. 651.

60. Гриценко П. Ю. Діалектологія. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 7. К., 2007. С. 657–658.

61. Гриценко П. Ю. До питання про ареальний аспект дослідження лексико-семантичної системи. *Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів* : зб. ст. К. : Наук. думка, 1983. С. 163–167.

62. Гриценко П. Ю. Дослідження лексики українських говорів. *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 22–30.

63. Гриценко П. Ю. Етнографічні словники у контексті сучасної культури. *Українська народна тканина*. К. : Артанія, 1999. С. 13–21.

64. Гриценко П. Ю. Загальнослов'янський лінгвістичний атлас як джерело вивчення культури слов'ян. *Комплексне дослідження духовної культури слов'ян*. К., 2004. С. 13–26.

65. Гриценко П. Ю. Лексико-семантична система в ареальному аспекті. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Республіканська діалектологічна нарада* : тези доп. і повідомл. Житомир, 1983. С. 36–38.

66. Гриценко П. Ю. Лінгвістичне картографування і проблеми словотворення. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 365–376.

67. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору : Поділля: історико-етнографічне дослідження. К. : Доля, 1994. С. 74–81.

68. Гриценко П. Ю. Простір і час у лінгвістичній географії : проблеми сучасної ареалогії. К. : Наук. думка, 1994. С. 102–110.

69. Гриценко П. Ю. Семантика діалектного слова: реальність і опис. *Семантика мови і тексту* : матеріали V Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 30 вересня – 2 жовтня 1996 р.). 1996. Ч. 1. С. 47–49.

70. Гриценко П. Ю. Словники традиційної культури: між термінографією та етнографією. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. К., 2003. Вип. V. С. 6–13.

71. Гриценко П. Ю. Українські діалекти в сучасних реаліях глобалізації. *Діалектна мова : сучасний стан і перспективи дослідження* : програма, матеріали та тези доповідей Всеукр. наук. читань, присвячених пам’яті діалектолога Валентини Прокопенко. Чернівці : Чернівецький ун-т, 2011. С. 21–25.

72. Данилюк А. Г. Українська хата. К. : Наук. думка, 1991. 210 с.

73. Дзендзелівський Й. О. Народне мовлення і деякі питання лексичної нормалізації сучасної української літературної мови. *Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів* : тези доп. та повідомл. К. : Наук. думка, 1972. С. 29–31.

74. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови. К. : Наук. думка, 1984. 308 с.

75. Дика Л. В. До питання про функціонування суфіксів -ище, -иська в говірках української мови. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : Зб. наук. пр. 2007. Вип. 3, кн. 2. С. 45 – 51.

76. Діалектні групи і говори української мови : метод. матеріали з курсу укр. діалектології / упоряд. С. П. Бевзенко; відп. ред. В. П. Дроздовський. Одеса, 1975. 54 с.

77. Довгань С. Господарські будівлі селянського двору на південному сході Поділля (с. Орлівка Теплицького р-ну). *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 2. С. 96–100.

78. Довгань С. Регіональні особливості зведення народного житла Середньої Наддніпрянщини в кінці XIX – другій половині XX століття. *Народна творчість та етнографія*. 2012. № 3. С. 92 – 98.

79. Довгань С. Трансформаційні процеси в житловому будівництві українців Черкащини кінця XIX – XX століть (на матеріалах експедиції). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 4. С. 81–83.

80. Доленко М. Т. Із спостережень над діалектною фразеологією Поділля. *Українське мовознавство*. 1975. Вип. 3. С. 102–107.

81. Доленко М. Т. Фразеологічний словник Поділля. *Питання фразеології східнослов'янських мов* : тези респ. наук. конф. К. : Наук. думка, 1972. С. 158–161.

82. Доленко М. Т. Словник діалектної лексики Вінниччини. *XII Республіканська діалектологічна нарада* : тез. доп. К. : Наук. думка, 1965. С. 158–161.

83. Дорошенко Л. І. До питання визначення типів ареалів східнополіського діалекту (за матеріалами будівельної лексики). *Філологічні науки* : зб. наук. праць. Суми, 1998. Вип. 1. С. 18–25.

84. Дорошенко Л. І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 1999. 19 с.

85. Дорошенко Л. І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 1999. 728 с.

86. Дорошенко Л. І. Методичні вказівки і матеріали для збирання будівельної лексики та обрядів, звичаїв, повір'їв, пов'язаних з сільським будівництвом. – Суми, 1995. 56 с.

87. Дорошенко Л. І. Номінація традиційних сільських будівель у східнополіському діалекті. По*лісся: мова, культура, історія* : зб. наук. праць. К., 1996. С. 118–126.

88. Дорошенко Л. І. Східнополіське традиційне будівництво у світлі номінації й народних вірувань. *Український діалектологічний збірник. Книга 3: Пам'яті Тетяни Назарової*. К. : Довіра, 1997. С. 325–334.

89. Думанська Л. Б. З історії формування української будівельної термінології (на матеріалі донаукового періоду). *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2005. Вип. 15. С. 53–59.

90. Думанська Л. Б. Особливості архітектурних термінів (на матеріалі «Словника будівельної термінології» С. Булди). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми української термінології*. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2008. № 620. С. 208–213.

91. Думанська Л. Б. З історії походження української архітектурної термінології. *Культура народов Причерноморья*. 2011. № 208. С. 153–155.

92. Думанська Л. Б. Явище синонімії в сучасній українській термінології будівництва та архітектури. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / відп. ред.: Карпенко Ю. О. Одеса : Астропринт, 2006. Вип. 16. С. 273–278.

93. Евтушок Н. А. Лексика сельского строительства в украинских западнополесских говорах : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02. К., 1989. 19 с.

94. Євтушок О. М. Атлас будівельної лексики Західного Полісся. Рівне : Держ. ред.-вид. підприєм., 1993. 134 с.

95. Євтушок О. М. Народна будівельна лексика Західного Полісся. Рівне, 1990. 145 с.

96. Євтушок О. М. Ареалогія будівельної лексики західнополіського говору. *Дослідження з української діалектології* : збірник праць. К. : Наук. думка, 1991. С. 81–88.

97. Євтушок О. М. Про народну будівельну термінологію. URL: http://kulturamovy.univ.kiev.ua.

98. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. К. : Довіра, 2006. 703 с.

99. Жвава О. А. Лексика родинних обрядів подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 2010. 22 с.

100. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. К. : Рад. школа, 1966. 307 с.

101. Жилко Ф. Т. Структура ареальних систем мови. Проблеми сучасної ареалогії : зб. наук. праць. К. : Наук. думка, 1994. С. 89–94.

102. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Донецьк, 2011. 19 с.

103. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. К. : Наук. думка, 1976. 162 с.

104. Закревська Я. В. Явище протези в західних говорах української мови. *Дослідження і матеріали з української мови*. К. : Вид-во АН УРСР, 1961. Т. 4. С. 50–52.

105. Зілинський І. Карта українських говорів. Варшава, 1933. 20 с.

106. Зілинський І. Проба упорядкування українських говорів. *Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка*. Т. CXII–CXVIII. Львів, 1913–1914. С. 333–375.

107. Ігнатенко Д. А. Динаміка назв житлового комплексу в українських говірках на півночі Молдови. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доповідей міжнародної конференції. К. : КММ, 2014. С. 207–211.

108. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. М. Русанівський, В. О. Винник, В. Й. Горобець та ін. К. : Наук. думка, 1983. 743 с.

109. Іщенко Н. Г. Системність у лексиці. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (3). С. 3–6.

110. Калнынь Л. Э. Опыт моделирования системы украинского диалектного языка. Фонологическая. М. : Наука, 1973. 398 с.

111. Кацалапенко К. В. Назви хліба в календарних обрядах Східного Поділля. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. 2008. Вип. 3, кн. 2. С. 101–106.

112. Кацалапенко К. В. Лексико-семантична група назв рідких страв у говірках Східного Поділля. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. 2009. Вип. 5. С. 31–38.

113. Керницький І. М. Спостереження над назвами приміщень в українських пам’ятках XVI – XVII ст. *Питання історії української мови* : зб. наук. праць. К. : Наук. думка, 1970. С. 5–19.

114. Клепикова Г. П. Сема-ономасиологический аспект в исследовании некоторых лексических групп (на материале карпатоукраинских диалектов). *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования*. К. : Наука, 1977. С. 162–188.

115. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Донецьк, 2001. 19 с.

116. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Донецьк, 2001. 400 с.

117. Клименко Н. Б. Назви сорочки в східностепових говірках Донеччини. *Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка : Філологічні науки*. № 12 (44) грудень. 2001. С. 122–130.

118. Коваленко Н. Д. Фраземіка говірок Західного Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 2001. 20 с.

119. Коваленко Н. Д. Деривaційна база фразем західноподільського ареалу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського* : зб. наук. праць. Серія: Філологія. 2001. Вип. 3. С. 70–73.

120. Коваленко Н. Д. Діалектизми у складі фразеологічних одиниць (на матеріалі подільських і лемківських говірок). Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті / укл.: Панцьо С. Є., Свистун Н. О. Studia metodologica. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 27. С. 57–61.

121. Коваленко Н. Д. Компаративна діалектна фразеологія Поділля. *ACADEMIA на пошану Леоніда Антоновича Коваленка*. Книга ІІ. Гуманітарно-суспільні дослідження. Кам'янець-Подільський, 1997. С. 73–75.

122. Коваленко Н. Д. Лексика подільських говірок у «Словарі української мови» Б. Грінченка. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 7. С. 325–330.

123. Коваленко Н. Д. Фраземіка говірок Західного Поділля : монографія. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2011. 176 с.

124. Козачук А. А. Сельскохозяйственная лексика говоров Волыни : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02. К., 1971. 19 с.

125. Козачук Г. Динаміка побутової лексики поліських говірок. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі: XV Республіканська діалектологічна нарада* : тези доп. і повідомлень. Житомир, 1983. С. 196–198.

126. Козачук Г. О. Взаємодія літературної і діалектної побутової лексики. *Мовознавство*. 1985. № 2. С. 44–47.

127. Корень Н. Д. Полесская строительная терминология (Хата и хозяйственные постройки). *Лексика Полесья* : материалы для полесского диалектного словаря. М. : Наука, 1968. С. 131–160.

128. Косміна Т. Сільське житло Поділля: кінець XIX – XX століття. Історико-етнографічне дослідження. К. : Наук. думка, 1980. 192 с.

129. Костюк А. В. Основні засади реалізації наукового проекту «Лексика Поділля». *Наук. вісник Ізмаїльського держ. гуман. ун-ту. Філологічні науки* : зб. наук. праць. 2006. Вип. 21. С. 70–73.

130. Костюк А. В. Формальна модифікація слова в ареальному аспекті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. пр. 2007. Вип. 3, кн. 2. С. 51–57.

131. Кочерган М. П. Лексико-семантична система. *Українська мова: Енциклопедія*. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 305–306.

132. Краєвська Г. П. Динаміка лексики бондарства в центральноподільських говірках. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 8. С. 259–263.

133. Краєвська Г. П. Із студій над виробничою лексикою подільського діалекту: минуле і сучасне каменоломного промислу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. 2007. Вип. 3, кн. 2. С. 115–120.

134. Краєвська Г. П. Народна виробнича термінологія центральних говірок Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01. К., 2010. 22 с.

135. Критенко А. П. Тематичні групи слів і омонімія. *Слов'янське мовознавство*. 1962. Вип. 4. С. 198–211.

136. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: семантика производного слова. К. : Наука, 1981. 200 с.

137. Лизанець П. Завдання і перспективи розвитку української діалектології. *Діалектна мова : сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя проф. Ф. Т. Жилка* : тези доп. Міжнародної наукової конференції. К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2008. С. 118–120.

138. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови : семантична структура слова. Харків : Вища школа, 1977. 129 с.

139. Мартинова Г. І. До визначення подільсько-середньонаддніпрянської діалектної межі. Український діалектологічний збірник. Книга 3: Пам'яті Тетяни Назарової / упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка ; редкол. : П. Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. К. : Довіра, 1997. С. 145–158.

140. Мартинова Г. І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини. Черкаси : Відлуння Плюс, 2000. 265 с.

141. Мартинова Г. І. Подільсько-середньонаддніпрянська діалектна межа (за даними побутової лексики правобережної Черкащини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01. К., 1993. 19 с.

142. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. К. : Наук. думка, 1990. 164 с.

143. Матвіяс І. Г. Проблема визначення українських наріч. *Мовознавство*. 2001. № 2. С. 13–18.

144. Мединський А. М. Назви інструменту для випалювання гончарських виробів у подільських говірках. *Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти* : матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції. Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. С. 79–83.

145. Мединський А. М. Структурна організація і семантика гончарської лексики у подільських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 2005. 20 с.

146. Мельничук О. С. Південноподільська говірка с. Писарівки (Кодимський район Одеської області). *Діалектологічний бюлетень*. К. : Вид-во АН УРСР, 1951. Вип. 3. С. 45–69.

147. Михальчук К. П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины. *Труды этнографическо-*

статистической экспедиции в Западнорусский край. СПб., 1872. Т. 7. С. 453–512.

148. Мовна палітра Поділля : філол. зб. з регіональних проблем / відп. ред. А. В. Костюк. Вінниця : «Едельвейс і К», 2008. Вип. І. 200 с.

149. Мораховская О. Н. К истории названий построек в русском языке (хата). *Общеславянский лингвистический атлас*. К. : Наука, 1980. С. 36–55.

150. Мораховская О. Н. К сопоставлению лингвистических и этнографических ареалов. Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Л. : Наука, 1977. С. 241–246.

151. Назарова Т. В. Деякі фонетичні гіперизми в українських говірках Нижньої Прип'яті. *Діалектологічний бюлетень*. Вип.VIII. К.: Вид-во АН УРСР, 1961. С.18–31.

152. Никончук М. В. Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. Житомир, 1990. 369 с.

153. Никончук М. В. Ендемічна лексика Житомирщини. Житомир, 1989. 272 с.

154. Никончук М. В. Ендемічна лексика. Київське Полісся : Етнолінгвістичне дослідження. К., 1989. С. 83–96.

155. Німчук В. В. Давньоруська побутова лексика. *Мовознавство*. 1981. № 6. С. 30–41.

156. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. К. : Наук. думка, 1992. 414 с.

157. Німчук В. В. Проблеми українського діалектогенезу. Проблеми сучасної ареалогії / відп. ред. П. Ю. Гриценко. К. : Наук. думка, 1994. С. 25–47.

158. Новіцька О. Структурування побутової лексики Підгаєччини (на матеріалі назв одягу і взуття, їжі, кухонного начиння, господарських приміщень) Структурування побутової лексики Підгаєччини Українознавчі студії. 2012–2013. № 13–14. С. 68–84.

159. Олійник Л. Будівельна лексика трактату Вітрувія «De ARCHITECTURA». – URL: http://www.lnu.edu.ua/faculty/inomov.new/Foreign_Philology/Foreign_Philology/Foreign_Philology_122/articles/19oliynyk.pdf

160. Очеретний А. Д. Говоры Уманского района Черкасской области : автореф. дисс. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02. К., 1958. 16 с.

161. Очеретний А. Д. До питання про діалектний словник говірок західної Черкащини. *Наук. записки. Вісник Київськ. пед. ін-ту* : тези доповідей. К. : Вид-во КДУ, 1960. С. 51–53.

162. Очеретний А. Д. До питання про семантичні діалектизми південно-західної Черкащини. *Звітно-наукова конференція кафедр Київського пед. ін-ту* : тези доповідей. Гуманітарні науки. 1967. С. 106 –107.

163. Очеретний А. Д. Из наблюдений над бытовой лексикой восточноподольских говоров украинского язика. М. : Наука, 1972. С. 121–124.

164. Очеретний А. Д. Лексика говорів західної Черкащини. *Звітно-наукова конференція кафедр Київського пед. ін-ту* : тези доповідей. Гуманітарні науки. 1966. С. 116–117.

165. Очеретний А. Д. Лексичні контакти східного і західного діалектних ареалів української мови. XIV Республіканська діалектологічна нарада. К. : Наук. думка, 1977. С. 54–56.

166. Очеретний А. Д. Словник діалектної лексики західної Черкащини. *Звітно-наукова конференція кафедр Київського пед. ін-ту за 1964 р.* : тези доп. Гуманітарні науки. 1965. С. 89–91.

167. Павел В. К. Лексическая номинация (на материале молдавских народных говоров). Кишинев : Штиинца, 1983. 231 с.

168. Пелих Г. Ф. Явление ассимиляции в подольских говорах украинского язика. *Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу (Киев, 26–30 сент. 1972 г.)* : тезисы докл. К. : Наука, 1972. С. 53–55.

169. Письмиченко А. М. Сучасна будівельна термінологія в українській і російській мовах. *Мовознавство*. 1991. № 6. С. 46–51.

170. Пілецький В. І. Генеза лексико-семантичної групи назв будівель для худоби та птиці в наддністрянських говорах півдня Тернопільщини. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами* : тези доп. Ужгород, 1982. С. 230–231.

171. Поділля. Історико-етнографічне дослідження. К. : Доля, 1994. 499 с.

172. Поділля. Краєзнавчі студії : зб. наук. пр. / відп. за вип. М. М. Торчинський. Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2009. С. 11–15.

173. Подільський говір : Бібліографічний покажчик / уклад. : І. В. Горофянюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2013. – 141 с.

174. Потапчук І. М. Народна географічна термінологія в західноподільських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Луцьк, 2012. 22 с.

175. Потапчук І. М. Поняття ‘поле’ у географічній терміносистемі Західного Поділля. *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2010. Вип. 23. С. 188–192.

176. Потапчук І. М. Поняття ‘яма’ у західноподільському діалектному мовленні. *Актуальні проблеми слов’янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство* : міжвуз. зб. наук. ст. Бердянськ : БДПУ, 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 526–533.

177. Присяжнюк В. З. Лексика сельского строительства в украинском языке : автореф. дисс. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02. К., 1981. 17 с.

178. Присяжнюк В. З. Еволюція назв народного житла. *Народна творчість та етнографія*. 1979. № 1. С. 87–88.

179. Присяжнюк В. З. Лексика на позначення сільських будівель в українських говорах. *Проблеми дослідження діалектної*

лексики і фразеології української мови : тези доповідей. Ужгород, 1978. С. 54–55.

180. Про затвердження Типових правил розміщення малих архітектурних форм для здійснення підприємницької діяльності. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0755-00

181. Проблеми сучасної ареалогії / відп. ред. П. Ю. Гриценко. К. : Наук. думка, 1994. 341 с.

182. Радович Р. Звичаї та обряди, пов'язані зі спорудженням житла на заході галицької Бойківщини (за матеріалами Турківського і Старосамбірського р-нів). *Народознавчі зошити*. 2008. № 3–4. С. 253–271.

183. Радович Р. Релікти архаїчного поліського житла. *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. Вип. 2. С. 87–99.

184. Радович Р. Технологія зведення зрубу житла. *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. Вип. 2. С. 99–117.

185. Радович Р. Традиційне житло українців Південного Поділля другої половини XIX – початку XX століття: конструктивно-технологічний аспект (за матеріалами з Хмельницької області). *Вісник Львів. ун-ту. Серія історична*. Львів, 2010. Вип. 45. С. 437–462.

186. Рахинський В. Матеріяли до діялектології Вінницької і суміжних округ. *Зап. Вінниц. укр. пед. технікуму ім. І. Франка*.

Вінниця : Вид-во Вінниц. укр. пед. технікуму, 1929. Т. 1. С. 75–105.

187. Рудницький Є. Зложене речення в гуманських діалектах. *Український діалектологічний збірник*. К., 1929. Кн. 2. С. 213–230.

188. Рудницький Є. Діалекти Уманщини (Загальна характеристика). *Гуманщина* : краєзнавчий збірник. Умань, 1927. С. 190–205.

189. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. К. : Наук. думка, 1988. 236 с.

190. Сердега Р. Л. Лексика традиційного господарювання в говорах Центральної Слобожанщини (Харківщини) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2004. 266 с.

191. Сілецький Р. Л. «Входчини» (новосільні звичаї, обряди та повір'я). *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. Вип. 2. С. 117–125.

192. Сілецький Р. Л. Про збереження однієї етнокультурної традиції в галицькому селі (на прикладі будівельної обрядовості із с. Довпотів Калуського р-ну Івано-Франківської обл.). *Народознавчі зошити*. 2004. № 1–2. С. 250–254.

193. Сніжко Н. В. Актуальні проблеми системного дослідження лексики. Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. К., 2011. С. 532–543.

194. Скорофатова А. О. Ономасіологія та лінгвогеографія фітономенів в українських східнослобожанських говірках : монографія. Луганськ : Елтон-2, 2009. 369 с.

195. Сологуб Н. Криниця, колодязь http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine43-17.pdf.

196. Сороколетов Ф. П. К вопросу о системных отношениях в лексике народных говоров : диалектная лексика. 1975. Л. : Наука, 1978. С. 14–24.

197. Сороколетов Ф. П. Диалектная лексика как система : восточнославянское и общее языкознание. М. : Наука, 1978. С. 84–90.

198. Структура українських говорів. К. :Наук. думка, 1982. 200 с.

199. Струманський В. П. Народознавство Поділля : хрестоматія. Хмельницький : Поділля, 1995. 443 с.

200. Тарнавський Р. Толока під час будівництва в громадському побуті українських селян (друга половина XIX – перша половина XX ст.). *Народознавчі зошити*. 2012. № 6. С. 995–1009.

201. Терешко Л. С. До характеристики змін у сільськогосподарській термінології українських говірок Південного Побужжя. *Праці Одеськ. ун-ту*. К., 1956. Вип. 5. Т. 146. С. 141–153.

202. Терешко Л. С. Лексичні особливості південноподільських говірок за етнографічними матеріалами XIX – початку XX ст.

Праці XII Республіканської діалектологічної наради. К. : Наук. думка, 1971. С. 422–428.

203. Тищенко Л. М. Загальна характеристика просторової диференціації побутової лексики південнослобожанських говірок. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Донецьк : Український культурологічний центр. Східний видавничий дім, 2007. –Т. 16. С. 212–218.

204. Тищенко Л. М. Структурна організація і динаміка побутової лексики південнослобожанських говірок : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2002. 410 с.

205. Тищенко Л. М. Назви внутрішнього упорядкування житлових приміщень південнослобожанських говірок у просторовій та часовій проекції. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. – Донецьк : Український культурологічний центр. Східний видавничий дім, 2008. Т. 22. С. 38–50.

206. Тищенко Л. М. Двокомпонентні номінації в «Словнику побутової лексики південнослобожанських говірок». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород, 2008. Вип. 12. С. 192–194.

207. Тищенко Л. М. Лексична реалізація семи ‘бічна стіна хати’ в південнослобожанських говірках. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Луганськ : Альма-матер, 2010. № 3. Ч. 1. С. 130–136.

208. Тищенко Л. М. Південнослобожанські назви приміщень для зберігання зерна та снопів у просторовій та часовій

проекції. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Луганськ : Альма-матер, 2006. № 1. С. 157–164.

209. Тищенко Л. М. Спроба зіставного аналізу побутової лексики сходу і півдня Слобожанщини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. 2007. Вип. 3, кн. 2. С. 130–136.

210. Тищенко Т. М. Лексика бджільництва Східного Поділля. Умань : РВЦ «Софія», 2008. 90 с.

211. Тищенко Т. М. Матеріали до «Словника полонізмів у східноподільських говірках». *Науковий часопис Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру* : зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів. 2013. Вип. 2. С. 60 – 67.

212. Тищенко Т. М. Ареальна стратифікація східноподільських говірок. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. 2007. Вип. 3, кн. 2. С. 31–38.

213. Тищенко Т. М. До визначення статусу говірок історичної Уманщини. Говірки історичної Уманщини і суміжних земель : монографія . Умань, 2008. С. 67–79.

214. Тищенко Т. М. Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : дис… канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 2003. 194 с.

215. Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи.. Умань : РВЦ «Візаві», 2014. 392 с.

216. Ткачук П. Є. Подільський діалект і говірки Звенигородщини – батьківщини Т. Шевченка. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки*. 2005. Вип. 9. С. 425–430.

217. Ткачук П. Є. Про етнолінгвістичний опис Поділля. *Проблеми етнографії Поділля* : тези доп. наук. конф. Кам'янець-Подільський, 1986. С. 195–196.

218. Ткачук П. Є. Явища лексикалізації у говірках наддністрянсько-подільського порубіжжя. *Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти* : наук. зб. Глухів, 2005. С. 92–96.

219. Тодер Д. Д. Будівельна лексика українських говорів Закарпаття як предмет наукового дослідження. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород : Ужгородський нац. ун-т, 2012. Вип. 17. С. 63–67.

220. Українська лінгвістична географія : зб. ст. / ред. Ф. Т. Жилко. К. : Наук. думка, 1966. 154 с.

221. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. К. : Либідь, 1993. С. 142–143.

222. Український діалектологічний збірник. Кн. 3: Пам'яті Тетяни Назарової / упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка;

редкол.: П. Ю

223. Филин Ф. П. О лексико-семантических группах слов : эзиковедски изследования в чест на акад. Ст. Младенов. София : Издание на българската академия науките, 1957. С. 523–538.

224. Царалунга І. Б. Помешкання українців кінця XVI – початку XVII століття (на матеріалі Житомирських актових книг). Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. 2010. № 22(1). С. 186–199.

225. Чепіга І. П. Будівельна лексика староукраїнської мови (загальні поняття). *Мовознавство*. 1982. № 2. С. 51–61.

226. Чепіга І. П. З історії староукраїнської лексики на позначення гідроспоруд. *Мовознавство*. 1986. № 3. С. 44–51.

227. Шевченко Т. Г. До питання взаємодії перехідних говірок на подільсько-степовому мовному порубіжжі : XIV Республіканська діалектологічна нарада. К. : Наук. думка, 1977. С. 20–22.

228. Шеремета Н. П. До визначення південноволинсько-подільського діалектного порубіжжя. *Система і структура східнослов'янських мов (до 200-річчя В. І. Даля)* : зб. наук. праць. К. : Знання України, 2001. С. 126–134.

229. Шеремета Н. П. Лексика на позначення житлових та господарських приміщень у говірках південноволинсько-подільського діалектного суміжжя. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету* : зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів: у 3 т. 2004. Вип. 3. Т. 2. С. 6– 8.

230. Шеремета Н. П. Назви місця перебування свійських тварин у говірках південноволинсько-подільського діалектного порубіжжя. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Філологічні науки*. 2001. Вип. 5. С. 7–10.

231. Шеремета Н. П. Особливості вивчення діалектної лексики. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету* : зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів : у 3 т. 2005. Вип. 4. Т. 2. С. 7–8.

232. Шеремета Н. П. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. К., 2000. 20 с.

233. Шеремета Н. П. Подільський говір і українська літературна мова. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки*. 2003. Вип. 7. С. 89–95.

234. Шеремета Н. П. Подільські говірки у просторі і часі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки : у 2 т*. 2005. Вип. 11. Т. 1. С. 172–176.

235. Шило Г. Ф. Будівельна лексика в західноукраїнських говорах. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами* : тези доп. Ужгород, 1982. С. 117–118.

236. Шило Г. Ф. Із спостереження над лексикою (будівельною) в західноукраїнських говорах. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови* : тези доповідей. Ужгород, 1978. С. 83–84.

237. Шмелёв Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. К. : Наука, 1973. 280 с.

238. Шмелёв Д. Н. Современный русский язык: Лексика. К. : Просвещение, 1977. 334 с.

239. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии : языковая система и речевая деятельность. Л. : Наука, 1974. С. 265–304.

240. Щербина Т. Ареалогія середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя : монографія. Черкаси : Видавець Андрощук П. С., 2009. 348 с.

241. Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 424 с.

Додатки

Атлас лексики традиційного будівництва в східноподільських говірках

Цифрові позначення говірок обстежених населених пунктів

1. Кальник Іллінецький р-н Вінницька обл.
2. Цибулів Монастирищенський р-н Черкаська обл.
3. Бузівка Жашківський р-н Черкаська обл.
4. Соколівка Жашківський р-н Черкаська обл.
5. Одай Жашківський р-н Черкаська обл.
6. Озірна Звенигородський р-н Черкаська обл.
7. Звенигородка Звенигородський р-н Черкаська обл.
8. Ватутіне Звенигородський р-н Черкаська обл.
9. Тарнава Монастирищенський р-н Черкаська обл.
10. Терлиця Монастирищенський р-н Черкаська обл.
11. Попудня Монастирищенський р-н Черкаська обл.
12. Добра Маньківський р-н Черкаська обл.
13. Нестерівка Маньківський р-н Черкаська обл.
14. Подібна Маньківський р-н Черкаська обл.
15. Гордашівка Тальнівський р-н Черкаська обл.
16. Тальне Тальнівський р-н Черкаська обл.
17. Новоселиця Катеринопільський р-н Черкаська обл.
18. Степашки Гайсинський р-н Вінницька обл.
19. Гайсин Гайсинський р-н Вінницька обл.
20. Крутогорб Гайсинський р-н Вінницька обл.

21. Кіблич Гайсинський р-н Вінницька обл.
22. Михайлівка Гайсинський р-н Вінницька обл.
23. Гранів Гайсинський р-н Вінницька обл.
24. Велика Севастянівка Христинівський р-н Черкаська обл.
25. Ягубець Христинівський р-н Черкаська обл.
26. Паланка Уманський р-н Черкаська обл.
27. Кочубіївка Уманський р-н Черкаська обл.
28. Родниківка Уманський р-н Черкаська обл.
29. Умань Уманський р-н Черкаська обл.
30. Дмитрушки Уманський р-н Черкаська обл.
31. Пугачівка Уманський р-н Черкаська обл.
32. Старі Бабани Уманський р-н Черкаська обл.
33. Косенівка Уманський р-н Черкаська обл.
34. Аполянка Уманський р-н Черкаська обл.
35. Тальянки Тальнівський р-н Черкаська обл.
36. Вишнопіль Тальнівський р-н Черкаська обл.
37. Кам'янече Новоархангельський р-н Кіровоградська обл.
38. Коржова Уманський р-н Черкаська обл.
39. Синюха Новоархангельський р-н Кіровоградська обл.
40. Сільниця Тульчинський р-н Вінницька обл.
41. Кинашів Тульчинський р-н Вінницька обл.
42. Клебань Тульчинський р-н Вінницька обл.
43. Лукашівка Тростянецький р-н Вінницька обл.
44. Велика Мочулка Теплицький р-н Вінницька обл.
45. Мала Мочулка Теплицький р-н Вінницька обл.
46. Теплик Теплицький р-н Вінницька обл.

47. Стражгород Теплицький р-н Вінницька обл.
48. Комарівка Теплицький р-н Вінницька обл.
49. Росоша Теплицький р-н Вінницька обл.
50. Погоріла Теплицький р-н Вінницька обл.
51. Осітна Христинівський р-н Черкаська обл.
52. Кузьмина Гребля Христинівський р-н Черкаська обл.
53. Синиця Христинівський р-н Черкаська обл.
54. Кочержинці Уманський р-н Черкаська обл.
55. Полянецьке Уманський р-н Черкаська обл.
56. Громи Уманський р-н Черкаська обл.
57. Томашівка Уманський р-н Черкаська обл.
58. Коржова Уманський р-н Черкаська обл.
59. Нерубайка Новоархангельський р-н Кіровоградська обл.
60. Торговиця Новоархангельський р-н Кіровоградська обл.
61. Калинка Томашпільський р-н Вінницька обл.
62. Тиманівка Тульчинський р-н Вінницька обл.
63. Ганнопіль Тульчинський р-н Вінницька обл.
64. Кирнасівка Тульчинський р-н Вінницька обл.
65. Кошаринці Бершадський р-н Вінницька обл.
66. Петрашівка Теплицький р-н Вінницька обл.
67. Тернівка Бершадський р-н Вінницька обл.
68. Юрківка Уманський р-н Черкаська обл.
69. Посухівка Уманський р-н Черкаська обл.
70. Антонівка Уманський р-н Черкаська обл.
71. Колодисте Уманський р-н Черкаська обл.
72. Рижавка Уманський р-н Черкаська обл.

73. Черповоди Уманський р-н Черкаська обл.
74. Крутеньке Голованівський р-н Кіровоградська обл.
75. Перегонівка Голованівський р-н Кіровоградська обл.
76. Підвисоке Новоархангельський р-н Кіровоградська обл.
77. Росоховатець Новоархангельський р-н Кіровоградська обл.
78. Тернівка Новоархангельський р-н Кіровоградська обл.
79. Дахталія Крижопільський р-н Вінницька обл.
80. Козинці Тростянецький р-н Вінницька обл.
81. Верхівка Тростянецький р-н Вінницька обл.
82. Ободівка Тростянецький р-н Вінницька обл.
83. Війтівка Бершадський р-н Вінницька обл.
84. Гайворон Гайворонський р-н Кіровоградська обл.
85. Мощене Гайворонський р-н Кіровоградська обл.
86. Тракт Гайворонський р-н Кіровоградська обл.
87. Таужне Гайворонський р-н Кіровоградська обл.
88. Йосипівка Ульянівський р-н Кіровоградська обл.
89. Ульянівка Ульянівський р-н Кіровоградська обл.
90. Межирічка Голованівський р-н Кіровоградська обл.
91. Орлове Новоархангельський р-н Кіровоградська обл.
92. Ятрань Новоархангельський р-н Кіровоградська обл.
93. Хащувата Гайворонський р-н Кіровоградська обл.
94. Бугове Гайворонський р-н Кіровоградська обл.
95. Казавчин Гайворонський р-н Кіровоградська обл.
96. Могильне Гайворонський р-н Кіровоградська обл.
97. Шамраївка Ульянівський р-н Кіровоградська обл.
98. Лозовата Ульянівський р-н Кіровоградська обл.

99. Дельфінівка Ульянівський р-н Кіровоградська обл.

100. Любомирка Чечельницький р-н Вінницька обл.

101. Гербіно Балтський р-н Одеська обл.

102. Концеба Савранський р-н Одеська обл.

103. Осички Савранський р-н Одеська обл.

104. Вільшанка Савранський р-н Одеська обл.

105. Дубиново Савранський р-н Одеська обл.

106. Тридуби Кривоозерський р-н Миколаївська обл.

Поліщук Л. Б.

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТА ГЕОГРАФІЯ НАЗВ ТРАДИЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА У ГОВІРКАХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Монографія

Видається в авторській редакції

Підписано до друку. .2021р. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 8,14

Тираж 100 прим. Замовлення №

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi08@mail.ru